

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

13. Madde Rehberi

Etkili Başvuru Hakkı

31 Ağustos 2023 tarihinde güncellenmiştir.

Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. Mahkeme açısından bağlayıcılığı yoktur.

Bu raporun tamamını ya da bir kısmını basılı veya çevrim içi (web) yayın şeklinde tercüme etmek ve/veya çoğaltmak isteyen yayıncıların veya kuruluşların, izin koşullarını bilmek amacıyla *bir tercümeyi çoğaltma veya yeniden yayımlama talebine* yönelik iletişim formunu doldurmaları gerekmektedir.

İçtihat rehberleri hakkında tercüme süreçleri halen devam eden belgelerle ilgili her türlü bilgi için *Tercüme süreci devam edenler* listesine başvurunuz.

Bu rehberin orijinal metni, Fransızca dilinde hazırlanmıştır. Rehber, zaman içerisinde düzenli olarak güncellenmiştir. En son güncelleme, 31 Ağustos 2023 tarihinde tamamlanmıştır. Şekli değişikliklere tabi tutulabilir.

İçtihat rehberleri, <https://ks.echr.coe.int> adresinden indirilebilir. Yayınlarla ilgili güncellemeler için, Mahkemenin X hesabını (https://x.com/ECHR_CEDH) takip edebilirsiniz.

Bu tercüme, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin onayı ile yayımlanmıştır ve sadece Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının sorumluluğu altındadır.

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2025

İçindekiler

Önsöz	6
I. Genel İlkeler	7
A. Sözleşme'nin 13. Maddesinin Anlamı	7
1. Savunulabilir Bir Şikâyet	8
2. Ulusal Bir Mahkeme.....	13
3. Etkili Bir Başvuru Yolu	15
B. Sözleşme'nin 13. Maddesinin Kapsamı	21
C. Sözleşme'nin 13. Maddesinin Uygulama Alanı.....	24
1. İdarenin veya Yürütme Erkinin Eylemleri	24
2. Yasama Erkinin Eylemleri.....	25
3. Yargı Erkinin Eylemleri	26
4. Özel Şahısların Eylemleri.....	27
II. Sözleşme'nin 13. Maddesi ile Sözleşme ve Protokollerinin Diğer Normatif Hükümleri.....	27
A. Sözleşme'nin 2. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi.....	27
Yaşam Hakkı İhlali İddiaları	27
a. Genel İlkeler	27
i. Derin ve Etkin Soruşturmalar.....	28
ii. Tazminat	29
iii. Bilgiye Erişim	29
b. Bazı Örnekler.....	30
B. Sözleşme'nin 3. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi.....	31
1. İşkence İddiaları	32
a. Genel İlkeler.....	32
i. Derin ve Etkin Soruşturmalar.....	32
ii. Tazminat	33
b. Bazı Örnekler	33
2. Tutulma Koşulları.....	35
a. Genel İlkeler.....	35
i. Önleyici Hukuk Yolları	35
ii. Telafi Edici Hukuk Yolları.....	36
b. Bazı Örnekler	37
3. İltica, Sınır Dışı Etme ve Suçluların İadesi	38
a. Genel İlkeler	38
b. Bazı Örnekler	40
C. Sözleşme'nin 4. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi.....	42
D. Sözleşme'nin 5. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi	43
1. Sözleşme'nin 5. Maddesinin 1. Fıkrası ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi.....	43
2. Sözleşme'nin 5. Maddesinin 4 ve 5. Fıkraları ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi	45
E. Sözleşme'nin 6. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi	46

1. Sözleşme'nin 6. Maddesinin 1. Fıkrası ile Birlikte veya Bakımından 13 Maddesi.....	46
a. Genel İlkeler.....	46
i. Davanın Makul Süre İçerisinde Görülmesi Hakkının İhlali	46
ii. Önleyici ve Telafi Edici Başvuru Yolları.....	47
α. Önleyici Başvuru Yolları	48
β. Telafi Edici Başvuru Yolları.....	49
b. Bazı Örnekler	51
i. Ceza Yargılamasının Süresi.....	51
ii. Hukuk Yargılamasının Süresi.....	51
iii. İdari Yargılamanın Süresi	52
iv. İcra Süreci.....	52
2. Sözleşme'nin 6. Maddesinin 2. Fıkrası ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	53
F. Sözleşme'nin 7. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi.....	53
G. Sözleşme'nin 8. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	54
1. Özel Hayata Saygı	55
a. Serbest Dolaşım	55
b. Mesleki Tutum.....	55
c. Tutukluluk	55
d. Çevre.....	56
e. İflas.....	56
f. Hâkim ve Savcılar.....	56
g. Cinsel Yönelim.....	56
h. İtibar	57
i. Konut.....	57
j. Cinsiyet	57
k. Gizli Gözetim ve Kişisel Verilerin Saklanması.....	57
l. Kişisel Verilerin Kullanılması ve Açıklanması	59
2. Aile Hayatına Saygı	60
3. Konuta Saygı	61
4. Yazışmaya Saygı	62
5. İltica ve Sınır Dışı Etme	63
H. Sözleşme'nin 9. Maddesi ile Birlikte ya da Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	65
İ. Sözleşme'nin 10. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi.....	67
J. Sözleşme'nin 11. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	69
K. Sözleşme'nin 12. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi.....	71
L. Sözleşme'nin 34. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	71
M. Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	72
N. 1 No.lu Protokol'ün 2. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	76
O. 1 No.lu Protokol'ün 3. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	77
P. 4 No.lu Protokol'ün 2. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	80
Q. 4 No.lu Protokol'ün 4. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. maddesi	81
R. Sözleşme'ye Ek12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak veya bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi	83

S. Sözleşme'nin 13. maddesi ve 46. maddesi	84
1. Pilot Karar Usulü	84
2. Kararların İnfazı.....	86
Atıfta Bulunulan Davalar Dizini	87

Önsöz

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra metinde “Mahkeme”, “Avrupa Mahkemesi” veya “Strazburg Mahkemesi” olarak anılacaktır) tarafından içtihatlar hakkında yayımlanan rehberler dizinin birini teşkil eden bu rehber, Mahkeme tarafından verilen temel kararlara ilişkin olarak hukukçuları bilgilendirme amacını taşımaktadır. Dolayısıyla bu rehberde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (bundan sonra metinde “Sözleşme” veya “Avrupa Sözleşmesi” olarak anılacaktır) 13. maddesine ilişkin içtihatlar, incelenerek özetlenmiştir. Okuyucu bu rehberde, konu hakkında geliştirilen anahtar-ilkeleri ve bunlarla ilgili örnekleri bulacaktır. Okuyucu bu rehberde, konu hakkında geliştirilen anahtar-ilkeleri ve bunlarla ilgili örnekleri bulacaktır.

Atıfta bulunulan içtihatlar, önemli ve/veya en yeni ilke kararları* arasından seçilmiştir.

Mahkeme kararlarında, sadece kendisine başvuru yapılan dakaları incelemeyi, aynı zamanda Sözleşme normları da geniş çaplı olarak aydınlatılmaya, korunmaya ve geliştirilmeye çalışılır. Ayrıca Mahkemenin vermiş olduğu kararlar, Devletlerin, Sözleşmeciler Tarafı sıfatıyla verdikleri taahhütlere riayet etmelerine katkıda bulunur (*İrlanda/Birleşik Krallık*, 18 Ocak 1978, § 154, A Serisi no. 25 ve daha yeni bir tarihte verilen *Jerónovičs/Letonya* [BD], no. 44898/10, § 109, 5 Temmuz 2016).

Sözleşme ile oluşturulan sistem, ayrıca insan haklarının korunmasına ilişkin normları yükselterek ve bu alandaki içtihatları Sözleşme'ye Taraf Devletlerin toplumlarının tamamını kapsayacak şekilde genişleterek, kamu düzenine dâhil olan konuları, genel menfaat içerisinde inceleme amacını taşır (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], no. 30078/06, § 89, AİHM 2012). Nitekim Mahkeme, insan hakları alanında “Avrupa kamu düzeninin, anayasal aracı olarak” Sözleşme'nin rolünün altını çizmiştir (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda* [BD], no. 45036/98, § 156, AİHM 2005-VI ve daha yakın bir tarihte verilen *N.D. ve N.T./İspanya* [BD], no. 8675/15 et 8697/15, § 110, 13 Şubat 2020).

Sözleşme'ye Ek 15 No.lu Protokol vesilesiyle, yakın zamanda Sözleşme'nin önsözünde ikincillik ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke uyarınca, “İnsan haklarının korunması sorumluluğu Taraf Devletler ve Mahkeme arasında paylaşılır” ve ulusal makamlar ve mahkemeler iç hukuku, Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlükleri tam olarak tanıyacak şekilde yorumlamalı ve uygulamalıdır (*Grzeđa/Polonya* [BD], § 324).

Bu rehber, Sözleşme veya Ek Protokollerinin anılan her maddesi için, anahtar kelime referanslarını içermektedir. Her davada incelenen hukuki konular, (genel olarak) Sözleşme ve Protokollerinin metininden doğrudan çıkarılan terimleri içeren bir lügatçadan gelen *bir anahtar kelimeler listesiyle* özetlenmiştir.

Mahkeme içtihatlarına ilişkin *veri tabanı HUDOC*, anahtar kelimelerle arama yapma imkânı sunar. Anahtar kelimelerle arama yapılabilmesi, benzer bir hukuki içeriğe sahip olan belge gruplarını da bulmanıza imkân verir (Mahkeme tarafından her davada ileri sürülen gerekçe ve varılan sonuçlar, anahtar kelimelerle özetlenir). Her dava için önerilen anahtar kelimeler, belgenin sayfasında mevcuttur. Gerekli açıklamaların hepsini, *HUDOC kullanım klavuzunda* bulabilirsiniz.

* Anılan içtihat, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Komisyonunun iki resmi dilinden birinde ve/veya her ikisinde de (Fransızca ve İngilizce) olabilir. Davanın isminden sonra belirli bir ibare kullanılmadığı sürece, Mahkemenin Dairelerinden biri tarafından esasa ilişkin olarak verilen bir karara atıf yapılmaktadır. Kararlarda kullanılan “(k.k.)” ibaresi, Mahkemenin kabul edilebilirlik hakkında verdiği bir karara ve “[BD]” ibaresi ise Büyük Daire tarafından incelenen bir davaya atıfta bulunmaktadır. Bu güncellemenin yapıldığı tarihte henüz kesinleşmemiş olan Daire kararları, yıldız (*) işaretiyle belirtilmiştir.

I. Genel İlkeler

Sözleşme'nin 13. maddesi – Etkili Başvuru Hakkı

“Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Etkili başvuru hakkı (13) – Etkili başvuru (13) – Ulusal mahkeme (13) – Savunulabilir şikâyet (13)

A. Sözleşme'nin 13. Maddesinin Anlamı

1. “Yüksek Sözleşmeciler Tarafının kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin bu Sözleşme'nin I. bölümünde (...) açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağladığına” dair Sözleşme'nin 1. maddesi gereğince, Sözleşme tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin uygulanmasının ve onaylanmasının öncelikle ulusal makamlara ait olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, Mahkeme önündeki şikâyet mekanizması insan haklarının korunmasına ilişkin ulusal sistemlere göre ikincil bir nitelik taşımaktadır. Bu ikincillik ilkesi Sözleşme'nin 13. maddesi ve 35. maddesinin 1. fıkrasında¹ belirtilmektedir (*Cocchiarella/Türkiye* [BD], 2006, § 38; *Scordino/İtalya (no.1)* [BD], 2006, § 140). İç hukuk yollarının tüketilmemesi konusu açısından Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrasına ilişkin içtihat, etkili başvuru yollarına yönelik somut örnekler yönünden zengindir: *Mendrei/Macaristan* (kk.), 2018 (bir kişiyi doğrudan etkileyen bir kanunun geçerliğine itiraz etmek amacıyla anayasal başvuru); *Saygılı/Türkiye* (kk.), 2017 (itibar hakkına ilişkin yapılan müdahaleler için tazminata yönelik hukuk davası); *Atanasov ve Apostolov/Bulgaristan* (kk.), 2017 (tutukluluk koşullarına itiraz etmek amacıyla önleyici başvuru ve tazminat başvurusu); *Di Sante/İtalya* (kk.), 2004 (manevi zarar için “Pinto kanunu” uyarınca ödenen tazminat miktarına itiraz etme durumunda temyiz başvurusu).

2. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin*² hazırlık çalışmalarında öngörüldüğü gibi, Sözleşme'nin 13. maddesinin amacı, Mahkeme önündeki uluslararası şikâyet mekanizmasını uygulamak zorunda kalmadan önce, ulusal düzeyde, yargılanabilir kişilere Sözleşme tarafından güvence altına alınan ilgililerin haklarının ihlali için tazminat alabilecekleri bir yol sağlamaktır (*Kudła/Polonya* [BD], 2000, § 152). Dolayısıyla Sözleşme'nin 13. maddesi genellikle Sözleşme hükümlerinin esas ihlaline ilişkin şikâyetlerle ilgilidir. Devletlerin öncelikle kendi hukuki düzenlerinde insan haklarını koruma yükümlülüğü açıkça belirtilerek, Sözleşme'nin 13. maddesi yargılanabilir kişilerin yararına, söz konusu haklardan etkin bir şekilde yararlanılması için ek bir güvence öngörmektedir (*ibidem*, § 152).

3. Sözleşme'nin 13. maddesinin güvencelerinin eksik uygulanması, Sözleşme mekanizması bünyesinde Mahkemenin ikincillik niteliğinin işlevini engelleyecektir ve genel olarak gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde Sözleşme tarafından oluşturulan insan haklarının korunması sisteminin etkinliğini kaybettirecektir (*Kudła/Polonya* [BD], 2000, § 155). Dolayısıyla, iç hukuk yollarının varlığının ve işlevinin eksik denetimi, Sözleşme'nin 13. maddesinin güvencelerini zayıflatır ve yanıltıcı hale getirecektir. Hâlbuki

1 Bk. [Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi](#), özellikle iç hukuk yollarının tüketilmemesi

2 İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmalarının derlemesi, Cilt II, s. 485 ve 490 ve Cilt III, s. 651.

Sözleşme'nin amacı teorik veya yanıltıcı değil, somut ve etkin hakları korumaktır (*Scordino/İtalya (no.1)* [BD], 2006, § 192). Dolayısıyla, ikincillik ilkesi, iç hukuk yollarının incelenmesinden vazgeçilmesi gerektiği anlamına gelmez. (*Prince Hans-Adam II de Liechtenstein/Almanya* [BD], 2001, § 45; *Riccardi Pizzati/İtalya* [BD], 2006, § 82).

4. Ayrıca, gerekli ve uygun iç hukuk yollarını tüketmeyi ihmal eden başvuran, tek başına veya diğer bir maddeyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesini ileri süremez (*Slimani /Fransa*, 2004, §§ 39-42 ; *Sultan Öner ve diğerleri/Türkiye*, 2006, § 117).

5. Sözleşme'nin 13. maddesi, Sözleşme ile tanınan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkese ulusal bir makam önünde etkili bir şekilde başvuruda bulunma hakkının verilmesini güvence altına almaktadır. Burada "Verilme" kelimesi, "everyone ... shall have an effective remedy" ("herkes...etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir") olarak geçen Sözleşme'nin 13. maddesinin İngilizce metninde belirtilmemektedir.

6. Dolayısıyla Sözleşme'nin 13. maddesinin sonucunu, Sözleşme'ye dayalı "savunulabilir bir şikâyetin" içeriğinin incelenmesini mümkün kılan "yetkili ulusal makam" nezdinde yerel bir başvuru ve bu hükmün öngördüğü yükümlülüklerle uyma şekliyle ilgili olarak Sözleşmeciler Devletlerin belirli bir takdir yetkisine sahip olmalarına rağmen, uygun bir telafi sağlama gereksinimi doğurmaktadır (*Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988, § 52; *Powell ve Rayner/Birleşik Krallık*, 1990, § 31; *M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD], 2011, § 288; *De Souza Ribeiro/Fransa* [BD], 2012, § 78; *Centre de ressources juridiques au nom de Valentin Câmpeanu/Romanya* [BD], 2014, § 148) (*Vilvarajah ve diğerleri/Birleşik Krallık* 1991, § 122; *Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, § 145; *Smith ve Grady/Birleşik Krallık*, 1999, § 135; *Nicolae Virgiliu Tănase/Romanya* [BD], 2019, § 217).

7. Böylelikle, Sözleşme'nin 13. maddesinin Sözleşmeciler Devletlere öngördüğü yükümlülüklerle uyma şekliyle ilgili olarak, kendilerine tanınan takdir yetkisi bakımından, bu hüküm ile sağlanan koruma belirli bir başvuru şekli gerektirecek kadar ileri gitmez (*Boudaieva ve diğerleri/Rusya*, 2008, § 190).

Sözleşme'nin 13. maddesi ayrıca, Sözleşmenin iç hukuka dâhil edilmesini gerektirecek kadar ileri gitmez (*Smith ve Grady/Birleşik Krallık*, 1999, § 135). Ancak üye Devletlerin hâlihazırda hukuki düzenlerinde Sözleşme'yi dâhil etmeleri halinde, Mahkemenin kuralları doğrudan uygulanabilmektedir.

8. Sözleşme'nin 13. maddesi, üçüncü şahısları yargılama ve cezalandırma hakkını veya özel intikam alma hakkını güvence altına almamaktadır (*Öneryıldız/Türkiye* [BD], 2004, § 147).

9. Sözleşme'nin diğer hükümlerinin gereklilikleri gibi, Sözleşme'nin 13. maddesinin gereklilikleri yalnızca iyi niyet veya pratik düzenleme değil güvence hükmündedir (*Conka/Belçika*, 2002, § 83; *Gebremedhin [Gaberamadhien]/Fransa*, 2007, § 66; *Singh ve diğerleri/Belçika*, 2012, § 98; *A.C. ve diğerleri/İspanya*, 2014, § 95; *Allanazarova/Rusya*, 2017, § 97). Bu, Sözleşme'nin bütün maddelerinde bulunan demokratik bir toplumun temel ilkelerinden biri olan hukukun üstünlüğünün sonuçlarından biridir.

1. Savunulabilir Bir Şikâyet

10. Sözleşme'nin 13. maddesi, bireyin Sözleşme alanında sunabileceği bir şikâyet ne kadar gerekçesiz olsa da, Sözleşme kapsamında olduğu iddia edilen her türlü şikâyetin iç hukukta çözüm yolu gerektirdiği şeklinde yorumlanamaz: Sözleşme bakımından "savunulabilir" bir şikâyet söz konusu olmalıdır (*Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988, § 52; *Maurice/Fransa* [BD], 2005, § 106).

11. Sözleşme'nin 13. maddesi, iç hukukta sağlandığı gibi Sözleşme'nin hak ve özgürlüklerini ileri sürme imkânı veren bir başvuru yolunu güvence altına almaktadır (*Rotaru/Romanya* [BD], 2000, § 67).

Sözleşme'nin 13. maddesinin **bağımsız bir varlığı yoktur**; Sözleşme'nin 13. maddesi yalnızca Sözleşme'nin ve Protokollerinin normatif diğer koşulları tamamlamaktadır (*Zavoloka/Letonya*, 2009, § 35 a)). Sözleşme'nin 13. maddesi yalnızca, ihlal edildiği ileri sürülen Sözleşme veya Protokolleriyle birlikte ya da Sözleşme'nin bir veya birçok maddesi bakımından uygulanabilmektedir. Sözleşme'nin 13. maddesine başvurmak için başvuranın ayrıca Sözleşme'nin diğer bir hükmüne ilişkin savunulabilir bir şikâyeti olmalıdır.

12. Bir başvuranın Sözleşme tarafından güvence altına alınan bir hakkın ihlalini savunulabilir bir şikâyeti ileri sürdüğünde, yerel hukuki düzen etkili bir başvuru yolu sağlamalıdır (*Costello-Roberts/Birleşik Krallık*, 1993, § 39; *Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003, § 138).

13. **Mahkeme “savunulabilirlik” kavramının soyut bir tanımının yapılmasını gerekli görmemektedir.** Bu karşın, söz konusu hukuki sorun veya sorunların niteliği olarak olaylar ışığında, Sözleşme'nin 13. maddesi alanında ileri sürülen bir şikâyetin kaynağının ihlal iddiasının her birinin savunulabilir olup olmadığı ve şayet ihlal edilmesi halinde bu metinde bulunan gereklilikler kendisi için yerine getirilip getirilmediği hususunun araştırılması gerekmektedir (*Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988, § 55; *Plattform “Arzte für das Leben”/Avusturya*, 1988, § 27; *Esposito/İtalya* (k.k.), 2007).

14. **Şikâyetin esasıyla ilgili olarak savunulabilir niteliğinin tartışmaya açık olmadığına**, Mahkeme Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanabilir olduğu kanaatine varmaktadır (*Vilvarajah ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1991, § 121; *Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, § 147).

15. Mahkemenin etkili bir başvuru hakkının ihlalinin, Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından ileri sürüldüğü bir şikâyetle ilgili olarak, **Sözleşme'nin herhangi bir maddesinin** ya da Protokollerinin ihlal edildiği sonucuna varması halinde, Mahkeme bu şikâyetin Sözleşme'nin 13. maddesi bağlamında savunulabilir olduğu kanaatine varmaktadır.

Zaman aşımı nedeniyle, sorumluların serbest bırakılmasıyla sonuçlanan tutuklu bir gence ve hamile bir kadına gözaltı sırasında yapılan kötü muameleden şikâyet edilmesi için dava süresi hakkında *Bati ve diğerleri/Türkiye*, 2004 (§ 138), davasında, Mahkeme başvurulara yapılan işkencelere ilişkin Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından davalı Devletin sorumlu olduğuna karar vermiştir. İlgililer tarafından ileri sürülen şikâyet dolayısıyla, Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca “savunulabilir” olmaktadır.

Bir evde arama yapılmasından şikâyet etmek için başvuru yolunun etkililiği hakkında *Camenzind/İsviçre*, 1997 (§ 53) davasında, Sözleşme'nin 8. maddesine ilişkin şikâyetin “savunulabilir” niteliğinden şüphe edilmemiştir zira Mahkeme ihtilaf konusu aramanın, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edilmesi nedeniyle, başvuranın evine saygı hakkının kullanılmasında yapılan bir müdahale olarak incelendiğine karar vermiştir.

16. Başvuranın, daha önce tek başına 13. maddeye ilişkin bir şikâyette bulunmadan, başka bir maddeyle birlikte 13. maddeyi ileri sürmesi halinde, Mahkeme, örneğin başvuran tarafından ulusal mahkemeler önünde öne sürülen ve Mahkeme önünde yinelenen tüm olay ve iddiaları (*Stelian Roşca/Romanya*, 2013, §§ 93-95); soruşturma süresine ilişkin hem soruşturma mahkemeleri hem de yargılama mahkemesi tarafından davanın yapılan tespitleri (*Hiernaux/Belçika*, 2017, § 44); ulusal mahkemenin başvuranın hücrede maruz kaldığı tutukluluk koşullarının onur kırıcı niteliğini kabul etmesini (*Barbotin/Fransa*, 2020, § 32) göz önünde bulundurarak şikâyetin savunulabilir olduğuna kanaat getirebilir.

17. Mahkeme, **şikâyetin savunulabilir olduğu kanaatine prima facie (ilk bakışta)** varabilmektedir. Dava süresinden şikâyet etmek için başvuru yolunun etkililiği hakkındaki davalarda olduğu gibi, Mahkemenin öncelikle Sözleşme'nin 13. maddesine ardından Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasına ilişkin şikâyeti ele

aldığı bilinmektedir. *Panju/Belçika*, 2014 (§ 52), davasında makul sürenin aşılmadığı konusunun incelenmesini beklemeden, Mahkeme soruşturma süresi hakkında başvuranın şikâyetinin *prima facie* (ilk bakışta) "savunulabilir" bir şikâyet olduğu zira on bir yıla aşkın bir süredir devam ettiği kanaatine varmıştır. Dolayısıyla başvuran, bu bağlamda etkili bir başvuru yolu hakkına sahip olmuştur (bk. ayrıca *Sürmeli/Almanya* [BD], 2006, § 102, on altı yıla aşkın bir süredir devam eden hukuk davası süresi hakkında; *Valada Matos das Neves/Portekiz*, 2015, § 74, dokuz yıla aşkın bir süredir devam eden hukuk davası süresi hakkında; *Olivieri ve diğerleri/İtalya*, 2016, § 48, on sekiz yıla aşkın bir süredir devam eden idari davası süresi hakkında; *Brudan/Romanya*, 2018, § 70, on dört yıla aşkın bir süredir devam eden ceza davası süresi hakkında).

Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanması sonucuna varmıştır zira başvuranın şikâyetinin Sözleşme'nin 3. maddesi açısından ulusal mahkemeler önünde ileri sürebilecek *prima facie* (ilk bakışta) savunulabilir bir şikâyet olduğu kanaatine varmıştır. *Yengo/Fransa*, 2015 (§ 64), davasında Mahkeme tutukluluk koşullarının denetimi konusunda bağımsız bir ulusal makam tarafından acil olarak belirtilen tavsiyelerin okunması sırasında bu sonucu çıkarmıştır. Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmış ve Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlali konusunu tek başına incelemiştir.

18. Bir şikâyetin kabul edilebilir olarak açıklanması konusu "savunulabilir" olarak değerlendirilebilir bir belirti olabilmektedir. *Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003 (§ 137) davasında, Mahkeme Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmamıştır ancak bu hükme ilişkin şikâyetin savunulabilir niteliğini kabul etmesi gerektiği kanaatine varmıştır.

19. Ayrıca, bir şikâyetin kabul edilemezliği, Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanmamasının veya ihlal edilmemesinin bir göstergesi olabilmektedir. *Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988 (§ 54) davasında, Mahkeme kelimelerin olağan anlamına göre, "açıkça dayanaktan yoksun" bir şikâyetin yine de nasıl savunulabileceğini ve *vice versa* (aksini) anlamanın zor olduğu kanaatine varmıştır. Nitekim "açıkça dayanaktan yoksun" ifadesi nedeniyle bir reddin, kısaca, davalı Devlete karşı haklı bir şikâyetin ortaya çıkmadığı anlamına gelmektedir (bk. ayrıca *Airey/İrlanda*, 1979, § 18; *Gökçe ve Demirel/Türkiye*, 2006, §§ 69-70).

Powell ve Rayner/Birleşik Krallık, 1990 (§ 33) davasında, Mahkeme normatif koşulların ihlal edildiğinin "savunabilir" iddialarının olup olmadığını incelemek için, özellikle kabul edilebilirlik ve gerekçeleri hakkında Komisyonun kararları ışığında, ileri sürülen olayların ve hak konularının niteliğini **incelemediğini** belirtmiştir. Ancak bir şikâyet her zaman gerekli hale gelmez zira bu şikâyetin kabul edilemez olduğuna karar vermeden önce Komisyon bu şikâyetin ileri sürülmesine yol açan olayları dikkatle incelemeye çalışmıştır (bk. ayrıca *Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988, §§ 68-76 ve 79-83; *Plattform "Ärzte für das Avusturya"*, 1988, §§ 28-39). Mahkeme dolayısıyla, normatif koşulların ihlal edildiği iddialarının "savunulabilir" niteliğinin olup olmadığı dâhil olmak üzere, Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamındaki şikâyetlere ilişkin **herhangi bir fiili veya hukuki konuyu** kabul edebilirdi. Ve belirleyici olmamakla birlikte, Komisyonun, temel şikâyetlerin kabul edilebilirliğine ilişkin kararı, bu hüküm ve gerekçeleri nedeniyle, Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca, bu şikâyetlerin savunulabilir olduklarına ilişkin faydalı göstergelerdir.

Walter/İtalya (k.k.), 2006 davasında, esas şikâyetlerin açıkça dayanaktan yoksun olmaları nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir zira davalı Devlete karşı haklı gösterilmiş bir şikâyette bulunulmamıştır. Bu nedenle, Sözleşme'nin 13. maddesi uygulanmamakta ve başvurunun bu kısmı Sözleşme hükümleriyle *ratione materiae* (konu bakımından) bağdaşmamaktadır.

Al-Shari ve diğerleri/İtalya (k.k.), 2005 davasında, Mahkemenin ileri sürülen normatif koşul açısından başvuranların şikâyetlerini bertaraf etmesine yol açan olay unsurları hakkında değerlendirmeleri, Sözleşme'nin 13. maddesi açısından, savunabilir bir şikâyetin mevcut bulunmadığı sonucuna varmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Sözleşme'nin 13. maddesi uygulanmamakta ve başvurunun bu kısmı açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemezdir.

Kiril Zlatkov Nikolov/Fransa, 2016 (§§ 71-72) davasında, Mahkeme açıkça dayanaktan yoksun olmadığı anlaşılmasına rağmen, Sözleşme'nin 35. maddesinin 3. fıkrasının b) bendi anlamında, ciddi bir zarar bulunmaması nedeniyle, kabul edilemez olarak karar verilen bir şikâyetin, Sözleşme'nin 13. maddesine ilişkin içtihat anlamında, "savunabilir" olmadığına karar vermiştir (bk. ayrıca *Kudlicka/Çek Cumhuriyeti* (k.k.), 2015). Sonuç olarak, Sözleşme'nin 13. maddesi uygulanmamakta ve başvurunun bu kısmı açıkça dayanaktan yoksundur.

20. Sözleşme'nin diğer bir hükmünün ihlal tespitinin, Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanması için ön bir koşul değildir (*Camenzind/İsviçre*, 1997, § 53; *Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003, §§ 130, 137 ve 142; *Nuri Kurt/Türkiye*, 2005 § 117; *Ratushna/Ukrayna*, 2010, § 85). Belirtilmesine rağmen, **Sözleşme'nin 13. maddesi**, Sözleşme'nin "normatifi" denilen diğer bir koşul ihlal edilmeksizin **söz konusu olabilmektedir** (*Klass ve diğerleri/Almanya* 1978, § 64). Nitekim öncelikle bu tür bir "mahkemeye" başvurulmadıkça hiç kimse "ulusal bir mahkeme" önünde bir ihlal tespitinde bulunamaz. Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanması, yalnızca Sözleşmenin gerçekten ihlal edilmesi koşuluna bağlıdır. Sözleşme'nin 13. maddesi, iç hukukta bir başvuru yolundan yararlanmaya ve dolayısıyla atıf yapılan kararda bulunduğu şekliyle Sözleşme'nin hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmediğinden şikâyet etmeye imkân sağlayan bu başvuru yolunun varlığını güvence altına almaktadır (*Lithgow ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1986, § 205). Böylelikle, Mahkeme bir hükmün ihlal edilmediği sonucuna varsa bile, şikâyet Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca "savunulabilir" olabilmektedir (*Valsamis/Yunanistan*, 1996, § 47; *Ratushna/Ukrayna*, 2010, § 85).

D.M./Yunanistan, 2017 (§ 43) davasında, Mahkemenin başvuranın tutukluluk koşullarını dikkate alarak, esas bakımından Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmasına rağmen, bu bağlamda başvuranın şikâyetinin ilk bakışta savunulamaz olduğu kanaatine varmamıştır. Mahkeme, yalnızca davanın esasını inceledikten sonra bu sonuca varmıştır. Mahkeme dolayısıyla, başvuranın Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca savunulabilir bir şikâyeti ileri sürdüğünü değerlendirmiştir.

Nicolae Virgiliu Tănase/Romanya [BD], 2019 (§ 219) davasında, Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamındaki şikâyetin kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir. Mahkeme söz konusu hükmün ihlal edildiğine karar vermemiş olsa da, başvuranın Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında dile getirdiği şikâyetin esas bakımından inceleme gerektiren ciddi maddi ve hukuki sorunlar doğurduğuna kanaat getirmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, başvuranın bu konudaki şikâyetinin Sözleşme'nin 13. maddesinin amaçları doğrultusunda "savunulabilir" bir şikâyet olduğuna kanaat getirmiştir.

Zavoloka/Letonya, 2009 (§§ 38-39) davasında, Mahkeme yalnızca tek başına dikkate alarak, Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edilmediğinin kendi başına Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca, "savunulabilir" niteliğine ilişkin söz konusu şikâyeti yoksun bırakacak nitelikte olmadığı sonucuna varmıştır. Mahkeme bununla birlikte, davanın bütün ilgili koşullarını dikkate alarak, Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlaline ilişkin hiçbir savunulabilir iddianın, bir kişinin neden olduğu araba kazasında kızının ölümü hakkında başvuran tarafından maruz kalınan zararların telafi edilmesiyle ilgili olarak, tespit edilmediği kanaatine varmıştır (bk.

ayrıca *Younger/Birleşik Krallık* (kk.), 2003, cezaevinde bir intihar hakkında). Mahkeme dolayısıyla, Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

21. Mahkemenin, ileri sürülen normatif koşullar alanında başvuranın şikâyetlerini bertaraf etmesine yol açan olay unsurları hakkında değerlendirmeler, Sözleşme'nin 13. maddesi açısından, şikâyetlerin savunulabilir olmadığı sonucuna varmasına neden olabilmektedir (*Al-Shari ve diğerleri/İtalya* (kk.), 2005; *Walter/İtalya* (kk.), 2006). Dolayısıyla Sözleşme'nin 13. maddesi uygulanmamaktadır.

Halford/Birleşik Krallık, 1997 (§§ 69-70) davasında, Mahkeme başvuranın ev telefonundan yaptığı telefon görüşmeleri ile ilgili olarak, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Ve Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlali nedeniyle, başvuranın evinden gözetim tedbirlerine konu edildiği ilgilinin makul bir olasılık varlığına ilişkin ilgili tarafından sunulan deliller Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında savunulabilir bir şikâyete dayanmak için yeterli olmamıştır. Bu nedenle, başvuranın ev telefonuna ilişkin şikâyetle ilgili olarak, Sözleşme'nin 13. maddesi ihlal edilmemiştir.

Çaçan/Türkiye, 2004 (§ 80) davasında, Mahkeme Sözleşme'nin 3. ve 8. maddelerinin ve Sözleşme'ye Ek 1. No.lu Protokolün 1. maddesinin ihlal edilmediğine zira başvuranın evinin ve mülklerinin güvenlik güçleri tarafından yıkıldığına ilişkin şikâyeti hakkında yeterli olgusal dayanakların bulunmadığına karar vermiştir. Ve olayların tamamını inceledikten sonra, Mahkeme şikâyetin Sözleşme'nin 13. maddesinin amaçları nedeniyle, savunulabilir olmadığı zira başvuranın *prima facie* (ilk bakışta) güvenlik güçlerinin kötü muamelelerine ilişkin bir davanın temellerini atmakta başarısız olduğu sonucuna varmıştır.

Ivan Atanasov/Bulgaristan, 2010 (§§ 101-102) davasında, Mahkeme özel koşulları ve sahip oldu delilleri dikkate alarak, Sözleşme'nin 8. maddesinin ve Sözleşme'ye Ek 1. No.lu Protokolün 1. maddesinin ihlal edildiği ve Sözleşme'nin 13. maddesi belirlenmediğinden savunulabilir şikâyetin bulunmaması nedeniyle, dolayısıyla uygulanmasına gerek olmadığı sonucuna varmıştır.

22. Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca, şikâyetlerin “savunulabilir” olmadığının sonucuna varmak için, Mahkeme bu şikâyetlerin sunulan delillere dayanarak, hiçbir ihlal görünümünün veya uygulanma imkânsızlığının bulunmadığı kanaatine vararak, diğer bir hükmün ihlal edilmediğinin belirlemesine yol açan değerlendirmelere atıfta bulunabilmektedir (*Halford/Birleşik Krallık*, 1997, § 68; *Hüsniye Tekin/Türkiye*, 2005, § 55; *Girişimcilerin Muhafazakâr Partisi ve diğerleri/Rusya*, 2007, § 90; *Galanopoulos/Yunanistan*, 2013, § 49), (*Söylemez/Türkiye*, 2006, § 112; a contrario, *Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988, § 52; *Kaya/Türkiye*, 1998, § 107 ; *Yaşa/Türkiye*, 1998, § 113), (*Athanassoglou/Rusya* [BD], 2000, § 59).

Girişimcilerin Muhafazakâr Partisi ve diğerleri/Rusya 2007 (§ 90) davasında, üçüncü başvuranın oy kullanma hakkının ihlaline ilişkin olarak savunulabilir bir şikâyetinin bulunmaması ve Mahkemenin Sözleşme'ye Ek 3. No.lu Protokolün 1. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varması nedeniyle, Sözleşme'nin 13. maddesi kendisiyle ilgili olarak uygulanması gerekli değildir.

Athanassoglou ve diğerleri/İsviçre [BD], 2000 (§ 59) davasında, bir karara itiraz etmek için adli bir başvuru yolunun iç hukukta bulunmadığına ilişkin bir şikâyet çerçevesinde, bu karar ile iç hukuk tarafından tanınan Sözleşmeye ilişkin haklar arasındaki ve başvuranlar tarafından talep edilen bağ, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının uygulanmasını talep etmek için çok açık ve uzaktır. Bu tespitlerin nedenleri ayrıca, Mahkemenin çok uzak bağ nedeniyle, başvuranların karar ile ilgili olarak, Sözleşme'nin 2. ve 8. maddelerinin ihlal edildiğine ilişkin savunulabilir hiçbir şikâyetin varlığını ve sonuç olarak Sözleşme'nin 13. maddesi bağlamında hiçbir başvuru yolunu ileri sürmedikleri sonucuna varmasına yol açmıştır. Kısacası, Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanmasına gerek yoktur. *Balmer-Schafroth ve diğerleri/İsviçre*, 1997

(§ 42) davasında, durum benzerlik göstermektedir zira Sözleşme'nin 6. maddesinin uygulanma imkânsızlığını daha tespit etmesi nedeniyle, Sözleşme'nin 13. maddesiyle ilgili olarak aynı sonuca ulaşmıştır.

23. Mahkeme ayrıca Sözleşme'nin 13. maddesine ilişkin bir konuyla ilgili olarak tek başına sunulan bir şikâyet içeren başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar verebilmektedir (*Chizzotti/İtalya* (kk.), 2005). Mahkeme ardından, Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanabilirliğine ve başka bir davaya benzeterek Sözleşme'ye Ek 1. No.'lu protokolün 1. maddesi altında savunulabilir bir şikâyetin varlığına karar vermiştir (*Chizzotti/İtalya*, 2006, §§ 39-40).

2. Ulusal Bir Mahkeme

24. Makul bir şekilde Sözleşmede tanınan hakların ihlali mağduru olduğunu ileri süren bir kimse, şikâyeti hakkında karar verilmesi amacıyla, **“ulusal bir mahkeme” önünde bir başvuru** yoluna sahip olmalıdır ve gerektiği takdirde bir tazminat elde etmelidir (*Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978, § 64; *Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1983, § 113; *Leander/İsveç*, 1987, § 77 a)).

25. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmalarına³ göre, başvuru yolunun etkili olduğu ulusal bir mahkeme, **yargısal veya yargısal olmayan bir organ olabilmektedir**.

26. Mahkeme, **adli bir mahkemeye başvurmanın gerekli olduğuna karar verebilmektedir**. *Ramirez Sanchez/Fransa* [BD], 2006 (§§ 165-166) davasında, Mahkeme bir tutuklu için uzun süreli hücre hapsinin sonuçlarının önemini dikkate alarak, gerek şekli gerekse esasa ilişkin terörist bir tutuklunun sekiz yıl boyunca hücre hapsinin uzatılmasına ilişkin tedbirlere ve dolayısıyla gerekçelere itiraz etmeye imkân sağlamak için yargısal bir makam önünde etkili bir başvuru yolunun iç hukukta bulunmaması nedeniyle, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

27. Buna karşılık Mahkeme ayrıca, adli başvuruların, Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekliliğine uygun olarak mağdur ve ailesi için bağımsızlığa, davaya erişime ve tazminat kararlarının icrasına ilişkin sağlam güvenceler sağladığı doğru olsa bile, **adli bir işlemin etkin bir tazminat ile sonuçlanabileceği noktasında karar vermenin gerekli olmadığı** kanaatine varabilmektedir (*Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978, § 67; *T.P. ve K.M./Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 109; *Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 110).

Z ve diğerleri/Türkiye [BD], 2001 (§§ 110-111) davasında, Mahkeme ebeveynleri tarafından kötü muamele gören çocukların sorumluluğunu almakta yerel makamların eksiklikleri nedeniyle, adli bir işlemin etkin bir tazminatla sonuçlanabileceği noktasında karar vermeyi arzu etmemiştir. Mahkeme bununla birlikte, başvuranların yerel makamların çocukların insanlık dışı ve aşağılayıcı bir muameleden korumakta ihmalde buldukları iddialarının incelenmesi için uygun bir araca ve bu nedenle maruz kalınan zarar için ilgililere bir tazminat verilmesi için bir icra kararı elde etme imkânına sahip olmadıklarını kabul etmiştir. Başvuranlar dolayısıyla, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmesi nedeniyle, kendilerine etkili bir başvuru yolu sağlanmamıştır.

28. **Sözleşme'nin 13. maddesinde belirtilen “mahkeme”, dar anlamda veya** Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ve 5. maddesinin 4. fıkrası anlamında **her hâlükârda adli bir kurum olmayabilir** (*Goldor/Birleşik Krallık*, 1975, § 33 ; *Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978, § 67 ; *Rotaru/Romanya* [BD], 2000, § 69 ; *Driza/Arnavutluk*, 2007, § 116).

3 İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Hazırlık Çalışmaları Derlemesi, Cilt II, s. 485 ve 490 ve Cilt III, s. 651.

Ulusal mahkeme, bir ombudsman gibi yarı yargısal bir makam, (*Leander/İsveç*, 1987), bir Bakanlık gibi idari bir makam (*Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988), veya parlamento komitesi gibi siyasi bir makam (*Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978) olabilmektedir.

29. Bununla birlikte mahkemenin sunduğu **yetkileri ve usuli güvenceleri**, başvuru yolunun etkili olup olmadığı konusunun belirlenmesi için önemlidir (*Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978, § 67; *Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık* 1983, § 113 b); *Kudla/Polonya* [BD], 2000, § 157); *Mugemangango/Belçika* [BD], 2020, § 67). Mahkeme, **yargısal olmayan “mahkemelerin” bağımsızlığını ve başvuranlara sağlanan usuli güvenceleri** incelemeye çalışmaktadır (*Leander/İsveç*, 1987, §§ 77 b) ve 81; *Khan/Birleşik Krallık*, 2000, §§ 44-47) (*Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, §§ 152-154; *De Souza Ribeiro/Fransa* [BD], 2012, § 79; *Allanazarova/Rusya*, 2017, § 93).

Khan/Birleşik Krallık, 2000 (§§ 45-47) davasında, polis memurlarının davranışlarının soruşturulması için polisler hakkında dava dosyalarının şikâyetlere bakan müdürlüğe gönderilmesi, emniyet müdürünün takdirine bırakılmaktaydı. İçişleri Bakanlığı ayrıca, emniyet hakkında şikâyetlere bakan müdürlükte görev yapan üyelerin atanmasında, maaşlarının ödenmesinde ve bazı durumlarda görevden alınmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Böylelikle şikâyetlere ilişkin soruşturma sistemi, yetkiyi kötüye kullanma hakkında yeterli bir koruma sağlayabilmek için gereken bağımsızlık kriterlerine ve bu nedenle Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında etkili bir başvuru yolu sunmaya karşılık vermemekteydi.

30. **Yargısal olmayan organ normalde hukuki olarak bağlayıcı bir karar verme yetkisine sahip olmalıdır.** Tutukluların yazışmalarının denetiminden şikâyet etmek için başvurular ile ilgili olarak, - örneğin cezaevi ziyaretçi komitesinde durum bu şekilde değildir - bu komite tespitlerini zorla kabul ettiremez, tutuklu olmayan kişiler ve tazminat sağlayan gerekli bir karar vermek için niteliği bulunmayan parlamentonun arabulucusu tarafından yapılan talepleri değerlendiremez (*Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1983, §§ 114-115). Ceza veya disiplin soruşturmaların başlatılması için yetkilerine rağmen, gizli güvenlik denetimi sistemi tarafından ilgili kişiye açılan bir başvuru yolu çerçevesinde bir arabulucuya ve adaletin şansölyesi içinde durum benzerdir (*Leander/İsveç*, 1987, § 82; *Segerstedt-Wiberg ve diğerleri/İsveç*, 2006, § 118).

Chahal/Birleşik Krallık, 1996 (§ 154) davasında, Mahkeme başvuranın bir avukat tarafından temsil edilme hakkının bulunmaması, danışma meclisinin hiçbir karar yetkisinin olmaması, ilgilinin görüşünün İçişleri Bakanlığına iletilmesinin bağlayıcı olmaması ve bu görüşün kamuoyu tarafından sunulmaması nedeniyle, iddia edilen bir teröristin tahliye edilmesi kararının incelenmesi için danışma meclisi önünde yargısal olmayan bir denetim işleminde eksikliklerin bulunduğu sonucuna varmıştır. Bu koşullarda, danışma meclisi, Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından yeterince usuli güvenceler sağladığı şeklinde değerlendirilemez.

Danışma yetkisi bulunmayan bir komisyon, etkili bir başvuru yolu olarak değerlendirilemez. *Zazanis/Yunanistan*, 2004 (§ 47) davasında, başvurunun başkanlık kararnamesiyle öngörüldüğü komisyonun yetkileri, tamamen tavsiye niteliğindedir. Böylelikle, idare tarafından Danıştay kararın olası icra edilmeme tespiti, ilgili için hiçbir bağlayıcı gücü olmayacaktır.

31. **Denetim organı, hâkim olma ve taraf olma riski altındaki ihtilaf konusu talimatların faili olan siyasi bir organı olamaz.** Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından yeterince bağımsız bir bakış açısına sahip olduğu söylenemeyen İçişleri Bakanlığının durumda olduğu gibi, bir tutuklunun yazışmalarının denetim tedbirine dayandırıldığı bir soruşturmanın veya bir talimatın uygunluğuna ilişkin kendi önünde itiraz edilmesi hâlbuki bu Bakanlık ihtilaf konusu talimatların failiydi (*Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1983, § 116). Buna karşın,

ihtilaf konusu tedbirin bu Türk bir talimatın yanlış uygulanmasından kaynaklandığı iddia edilseydi durum farklı olurdu.

3. Etkili Bir Başvuru Yolu

32. **Etkili olması için bir başvuru eleştirilen bir duruma doğrudan bir çare bulmaya elverişli olmalıdır** (*Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri/İrlanda*, Komisyon kararı, 1989; bk. ayrıca mevcut rehberin Sözleşme'nin 13. maddesinin kapsamıyla ilgili kısmı).

33. Sözleşme'nin gerekliliklerine saygı çerçevesinde, **Sözleşmeciler Devletler** Sözleşme'nin 13. maddesinde gerektiren başvuru yolu sağlama şekliyle ve Sözleşme'nin bu hükmünde kendilerine öngörülen yükümlülüğe uymakla ilgili olarak, **bir takdir yetkisine sahiplerdir** (*Kaya/Türkiye*, 1998, § 106). Genel olarak gerek Sözleşme'nin 13. maddesi gerekse Sözleşme, iç hukuklarında Sözleşme'nin bütün hükümlerinin etkin uygulanmasının sağlanmasını belirli bir şekilde belirtmemektedir (*Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1983, § 113 ; *Council of Civil Service Unions ve diğerleri/Birleşik Krallık*, Komisyon kararı, 1987). Bununla birlikte, söz konusu hakkın niteliği, Devletin Sözleşme'nin 13. maddesi gereğince sağlaması gerektiği başvuru türü üzerinde etkisi bulunmaktadır (*Boudaieva ve diğerleri/Rusya*, 2008, § 191). Bk. ayrıca mevcut rehberin Sözleşme'nin 13. maddesinin ve Sözleşme'nin 13. maddesinin ve ayrıca Sözleşme ve Protokollerinin diğer normatif koşullarının önemli kısımları.

34. **Dava hakkında karar veren yerel makamların Sözleşme'ye ilişkin şikâyetin esasını incelemelidir** (*Smith ve Grady/Birleşik Krallık*, 1999, § 138 ; *Peck/Birleşik Krallık*, 2003, §§ 105-106 ; *Hassan ve Tchaouch/Bulgaristan* [BD], 2000, § 100 ; *Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003, § 141 ; *Glas Nadejda EOOD ve Elenkov/Bulgaristan*, 2007, § 69 ; *Boychev ve diğerleri/Bulgaristan*, 2011, § 56). Böylelikle, **başvurunun etkililiği her şikâyet bakımında değerlendirilmektedir**.

Başvuru başvuran tarafından sunulduğu şekliyle şikâyetin esasını incelemelidir. İlgili makam veya mahkeme şikâyeti yeniden ileri sürdüğünde veya Sözleşme'nin iddia edilen ihlalinin özel bir unsurunu dikkate almakta ihmalde bulunursa, başvuru yolu uygun olmayacaktır (*Glas Nadejda EOOD ve Elenkov/Bulgaristan*, 2007, § 69).

Hassan ve Tchaouch/Bulgaristan [BD], 2000 (§ 100) davasında, Yüksek Mahkeme Sözleşme'nin 9. maddesine ilişkin şikâyetin esasını yani Devletin Bakanlar Konseyinin bir mezhebin statülerini veya yöneticilerinin kaydedilmesi söz konusu olduğunda, sınırsız takdir yetkisine sahip olduğu kanaatine vararak, dini toplumun yerel düzeni çerçevesinde müdahale konusunu incelemeyi reddetmiştir. Mahkeme yönetim ve Müslüman toplumun statüsü değişikliğinin belirtildiği kararnamenin, yetkili organ tarafından dikkate alınıp alınmadığına ilişkin biçimsel konuda karar vermekle yetinmiştir. Dolayısıyla, kararname hakkında Yüksek Mahkeme önündeki başvuru etkili değildir.

Besarabya Büyükşekir Kilisesi ve diğerleri/Moldova, 2001 (§ 138) davasında, Yüksek Adalet Divanı başvuranların ileri sürdükleri temel şikâyetlere yani Moldova Büyükşehir Kilisesinin yakınında bir kilisenin bünyesinde toplu olarak toplanma ve dinlerini icra etme ve ayrıca haklarını savunmak için bir mahkeme ve mülklerinin korunması haklarından yararlanma arzusuna cevap vermemiştir zira yalnızca Devlet tarafından tanınan dinler yasal bir korumadan yararlanabilmekteydi. Dolayısıyla başvuran kilisenin Devlet tarafından tanınmaması nedeniyle, Yüksek Adalet Divanı önünde ileri sürebileceği bir hakkın yoktur.

Bk. aynı anlamda, *Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003, § 141 ve *Glas Nadejda EOOD ve AnatolGlas Nadejda EOOD ve Elenkov/Bulgaristan*, 2007, §§ 68-70.

35. **Başvurunun etkililiği, in concreto (somut olarak) değerlendirilmektedir** (*Colozza ve Rubinat/İtalya*, Komisyon kararı, 1982, s. 146-147). Başvuran, bir mahkeme tarafından kendisi hakkında verilen karara itiraz etmek için, görünüşe göre gecikmeli olarak yapılan temyiz yolunu kullanmaya çalışmıştır ve bu başvuru yolu kendisi hakkında gıyaben açılan davanın Sözleşme'nin 6. maddesinin gereklilikleriyle bağdaşmadığına ileri sürmeye imkân sağlamıştır. Bu temyiz yolunun, Temyiz Mahkemesi tarafından kabul edilemez olarak karar verildiği doğrudur. Bununla birlikte, başvuranın temyiz başvurusu üzerine Yargıtay, ilgili tarafından ileri sürülen şikâyeti incelemiş ve haklı olarak bu davanın gıyaben açıldığı sonucuna varmıştır. Başvuran dolayısıyla, etkili bir başvuru yoluna sahip olmuştur.

36. Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca, bir başvurunun etkililiğinin değerlendirilmesi için **Sözleşme'nin 6. maddesinin gereklilikleri uygun olabilmektedir**. Genel kural olarak, silahların eşitliği ilkesini kapsayan hakkaniyetin temel kriteri etkili bir başvurunun oluşturucu bir unsurudur. Bir başvuru yolu, ancak bir başvuranın Sözleşme'den doğan haklarını kısıtlayan bir karara itiraz etmesini sağlayan asgari koşulların sağlanması durumunda etkili olabilmektedir (*Csüllög/Macaristan*, 2011, § 46).

37. "Etkili" ifadesi, **başvurunun ivedilik yükümlülüğüne karşılayan uygun (tam) ve erişilebilir olması gerektiği anlamına gelmektedir** (*Paulino Tomàs/Portekiz* (kk.), 2003 ; *Çelik ve Imret/Türkiye*, 2004, § 59). Başvuru, **Sözleşme'nin iddia edilen ihlaline şikâyet edilmesine imkân sağlamalıdır**.

38. **Çok kısıtlayıcı gereklilikler** başvuruyu etkisiz hale getirebilmektedir. *Camenzind /İsviçre*, 1997 (§ 54) davasında, Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından, evin aranmasından şikâyet etmek için başvurunun etkililiği hakkında genel olarak ihlal edilene nazaran Federal Mahkemesi Suçlama Dairesi önünde en azından kısmen itiraz edilen karar ile hareket etme niteliği yoktur. Sonuç olarak Suçlama Dairesi ihtilaf konusu aramaya ilişkin başvuranın şikâyeti kısmının, bu tedbirin son bulduğunu ve başvuranın bundan böyle bu tedbirden halen zarar görmediği gerekçesiyle kabul edilmez olduğuna karar vermiştir. Böylelikle, mahkeme söz konusu telefon görüşmesinin dinlenmesi ve kaydedilmesine ilişkin şikâyet kısmını inceleyebilir, başvuru Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında, "etkili" olarak nitelendirilemez.

39. Başvurular **ilgiliye erişilebilir olmalıdır**.

Petkov ve diğerleri/Bulgaristan, 2009 (§ 82) davasında, parlamento seçimlerine ilişkin adaylar Anayasa Mahkemesi önünde seçimlerin sonucundan itiraz edebilmekteydi ancak ilgililer bu bağlamda yetkili kişiler veya organların sınırlı kategorisi doğrultusunda yapmaları gerekirdi.

Mahkeme bununla birlikte, başvuruların etkili olmadığını zira yalnızca doğrudan ilgili hakkında yapılmadığını ve ilgilinin, Mahkemenin Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekliliklerinden daha katı olan Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının gerekliliklerine aykırı olmadığını karar verdiği bir sistem olan kanun tarafından düzenlenen hissedarların temsilcileri aracılığıyla Hakem Mahkemesi önünde toplu düzenleme sisteminden yararlanması nedeniyle kabul etmiştir (*Lithgow ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1986, § 207).

Küçüklere ilişkin davalarda, yasal bir temsilci ilgililer adına bir dava açabilmelidir. *Margareta ve Roger Andersson/İsveç*, 1992 (§ 101) davasında, anne kendisiyle çocuğu arasında temas kısıtlaması getirilen on iki yaşındaki çocuğu adına itiraz etmesi için engellenmemiştir.

40. Yerel bir başvuru ivediliğe ilişkin **asgari güvenceler sunmalıdır** (*Kadikis/Letonya (No.2)*, 2006, § 62). Gerektiği zamanda ilerlemek için uygun olmayan bir başvuru ne uygundur ne de etkilidir (*Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri/İrlanda*, 1991, § 47; *Payet/Fransa*, 2011, §§ 131-134).

Kadikis/Letonya (No.2), 2006 (§§ 62-63) davasında, Mahkeme Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği zira başvuranın on beş günlük bir süre boyunca tutuklu bulunduğu ve kanunun başvurunun ya da şikâyet ile ilgilenmek için yetkili makama on beş veya otuz gün bir süre verdiği ve bu sürenin belirli durumlarda uzatma konusu olabileceği sonucuna varmıştır.

Bk. aynı anlamda *Wasserman/Rusya (No.2)* 2008, § 55-58 (icra davası süresi hakkında karar vermek için iki buçuk yıla aşkın bir süre) ve *Vidas/Hırvatistan*, 2008, § 37 (hukuk davası hakkında karar vermek için üç yıl ve on beş güne aşkın bir süre) davalar.

Bununla birlikte, *Kaic ve diğerleri/Hırvatistan*, 2008 (§ 41) davasında Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlalinin haklı gösterilebileceği ya da bu ihlale yol açmayacak Anayasa Mahkemesinin kararlarını gecikmeli uygulamanın veya uygulama eksikliğinin olduğu durumların olabilme imkânını bertaraf etmemiştir. Bununla birlikte, somut olayda Hükümet özel bir önem taşıyan altı aylık süre gecikmesini haklı çıkarmaya çalışmamıştır zira ihlal davanın süresiyle ilgiliydi.

41. **Basit bir askıya alma yetkisinin varlığı**, neden olan muhtemel zararın niteliği ve davanın özel koşulları dikkate alınarak, Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca yeterli olabilmektedir (*Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş./Türkiye (No.1)* 2006, § 94; *a contrario (aksi yönde bir karar)*, *Jabari/Türkiye*, 2000, § 50). *Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş./Türkiye (No. 1)*, 2006 (§ 94) davasında, radyo programları yapan başvuran şirket, kanunun ihlal edildiğini tespit ettiği radyo istasyonlarının ve televizyon kanallarının faaliyetlerini düzenleme görevi olan bağımsız bir idari makam RTÜK tarafından yayın yapması yasaklanmıştır. Mahkeme, basit bir askıya alma yetkisinin varlığının, Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca yeterli olabileceğini hâlbuki somut olayda yerel mahkemeler karar icrasının ertelenmesiyle ilgili olarak, başvuran şirketin talebini ileri sürmediklerini değerlendirmiştir.

Bu durum, geldiklerini ülkelere sınır dışı edildiklerini iddia eden yabancıların verilen uzaklaştırma tedbiri konusunda - ki bu tedbirler ciddi bir risk taşımakta ve işkenceye veya diğer kötü muamelelere maruz kalındığı tespit edilmekte - geçerlidir. *Allanazarova/Rusya*, 2017 (§§ 100-115) davasında, Mahkeme Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği zira iade konusunda Rus başvuru yollarının, bir kadının iade edilmesini talep eden bir devlette - Türkmenistan'ın - kötü muamele riskinin titizlikle incelenmesi için haklı olarak askıya alma etkisi sağlamadığı sonucuna varmıştır.

42. **Başvurular *ex post facto* (olup bittikten sonra) etkili olmak için yeterli olabilmektedir.** *M.S./İsveç*, 1997 (§§ 55-56) davasında, şikâyetin Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından, gizli ve kişisel tıbbi verileri bir devlet makamına veya bir başkasına verilmesi için onayı olmaksızın iletişim ilgili olduğu başvuransıradan mahkemeler önünde ilgili hastane personeli hakkına gerek ceza gerek hukuk davası açabilmekte ve mesleki gizliliğin ihlal edilmesi nedeniyle, tazminat talep edebilmektedir. İfşanın kısıtlayıcı niteliği ve öngörülen farklı güvenceler özellikle Emekli Sandığı için bilgilerin gizliliğine saygının sağlanması yükümlülüğü dikkate alınarak, diğer başvurular Sözleşme'nin 13. maddesinin *ex post facto* (olup bittikten sonra) gerekliliklerini yerine getirmektedir.

Mahkeme aksine, Sözleşme'nin 11. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği zira *a posteriori* (sonradan gelen) bir başvuru yolu olan olayların iptali hakkında kamuoyuna açık gösteri yapmak için gösteriyi düzenleyenlerin kullanabilecekleri yargısal başvurunun, Sözleşme'nin iddia edilen ihlallerini yeterli bir şekilde telafi etme niteliğinde olmadığı sonucuna varmıştır (*Bączkowski ve diğerleri/Polonya*, 2007, §§ 81-84 ; *Alekseiev/Rusya*, 2010, §§ 97-100; *Lashmankin ve diğerleri /Rusya*, 2017, §§ 342-361).

43. Mahkeme, **gerçekçi bir şekilde ilgili Sözleşmeciler Tarafından hukuki sistemi çerçevesinde**, Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrası altında belirtilen ilkeler olan **teoride öngörülen başvuruları, bu başvuruların bulunduğu hukuki ve siyasi bağlamını ve başvuruların kişisel durumunu dikkate almalıdır** (*Akdivar ve diğerleri/Türkiye*, 1996, § 69), *A.B./Hollanda*, 2002 (§ 98) davasında, Mahkeme bir yandan cezaevlerinde tespit edilen eksiklerin giderilmesi emriyle mahkeme kararlarına ilişkin makamlar tarafından uygun icra eksikliğini ve diğer yandan işkencelerin, cezaların ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelelerin önlenmesi için Avrupa Komitesi Acil Tavsiye kararının yerine getirilmediğini dikkate almaktadır. *Orhan/Türkiye*, 2002 (§ 392) davasında, Mahkeme güvenlik güçleri ile PKK üyeleri arasında şiddetli çatışmalarla nitelendirilen olaylar sırasında Türkiye'nin Güneydoğusunda var olan durumu değerlendirmek durumunda kalmıştır. *Aydın/Türkiye*, 1997 (§ 107) davasında, Mahkeme devletin bir devlet memuru tarafından gözetim altında bulunduğu sırada tecavüze uğradığını iddia eden bir kadının muayenesi hakkında özel önlemleri alması gerektiğini belirtmiştir: devlet, söz konusu önlemleri, bağımsızlığın, yapılması gereken incelemenin etkisiyle ilgili olarak, soruşturma makamları tarafından yapılan soruşturmanın sınırlı olmadığı bu alanda belirli yetkilere sahip olan doktorlar tarafından bütün gerekli özenle uygulaması gerekirdi.

Bununla birlikte, davalı bir devlet yetersiz bir başvuru sisteminin savunulmasında siyasi bağlamı ileri süremez (*Kıbrıs/Türkiye* [BD], 2001, § 193). Davalı Hükümet, Komisyon önünde herkes için kabul edilebilir Kıbrıs sorununa kapsamlı bir siyasi çözüm bulunmadıkça, yerlerinden olmuş kişilerin evlerini ve ve mülklerini bulmak için Kıbrıs'a geri dönmeyi veya "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" makamlarına devredilen mülklerini talep etmenin söz konusu olamayacağını ileri sürmüştür.

44. **Sözleşme'nin 13. maddesi tarafından gerekli kılınan başvuru gerek uygulamada gerekse hukukta "etkili" olmalıdır** (*Menteş ve diğerleri/Türkiye*, 1997, § 89 ; *İlhan/Türkiye* [BD], 2000, § 97).

Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs ve Gubi/Avusturya, 1994 (§ 53), *Doran/İrlanda*, 2003 (§§ 68-69) ve *Djavit An/Türkiye*, 2003 (§ 73) davalarında, Hükümet somut olayda söz konusu olduğu gibi benzer olası bir başvuruya ilişkin hiçbir uygulama durumu belirtmemiştir.

Iovtchev/Bulgaristan, 2006 (§§ 146-148) davasında, mahkemeler yalnızca başvuranın tutukluluk koşullarından doğan manevi zararlara maruz kaldığı yeterli delil iddia etmekte başarısız olduğu gerekçesiyle, ilgilinin davasını ve tazminatını reddetmişlerdir. Hâlbuki, zararlar nedeniyle, devletin sorumluluğu hakkında kanun tarafından öngörülen başvuru, ilk olarak bu bağlamda bir başvuru yolu sunamaz.

45. Özellikle, **başvuru yolunun kullanılması devalı devletin makamlarının eylemleri ve ihmalleri ile haksız yere zarar görmemelidir** (*Aksoy/Türkiye*, 1996, § 95 *in fine* (kısacası); *Aydın/Türkiye*, 1997, § 103; *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, § 96). Böylelikle, bir avukat tarafından temsil edilen yargılanabilir bir kişinin, mahkemeye özgürce başvurduğunda, kendi önünde argümanlarını sunmasının ve verilen kararlar hakkında gerekli olduğu kanaatine vardığı başvuru yollarını kullanmasının bir mahkemeye erişim hakkının zarar gördüğü bahsedilemez (*Matos e Silva, Lda. ve diğerleri/Portekiz*, 1996, § 64).

Böylelikle, Sözleşme'nin 13. maddesinin devletler üzerinde yükümlülüğü, yetkili makamların (medeni ve siyasi⁴ haklara ilişkin uluslararası antlaşmanın 2. maddesinin 3. fıkrasının c) bendiyle karşılaştırma) başvuru hakkını tanıyan kararları icra etmelerini sağlama görevini kapsamaktadır. Nitekim Sözleşme'nin

4 Antlaşmadaki bu hüküm, taraf devletleri "yetkili makamlar tarafından gerekçelendirilmiş olarak kabul edilen her türlü başvurunun uygun takibinin sağlanmasını" zorunlu kılmaktadır.

13. maddesinin, etkili olması gereken ancak ileri sürülen kararların icra edilmemesi yönünde bir başvuru hakkını güvence altına alması uygun olmaz: bu tür bir hipotez, Sözleşmeciler Devletlerin Sözleşmeyi onayladıklarında, riayet etmeyi kabul ettikleri hukukun üstünlüğü ilkesine aykırı durumlara yol açacaktır. (*Kenedi/Macaristan*, 2006, § 47; *Kaic ve diğerleri/Hırvatistan*, 2008, § 40).

46. Başvuru yollarını tüketme kuralının etkili olması için, etkili başvuru mahkeme önünde başvurunun yapıldığı tarihte var olmalıdır (*Stoica/Romanya*, 2008, § 104). Bununla birlikte bu kural, her davaya özgü koşullarla haklı gösterile bilinen istisnaları kabul etmektedir (*Baumann/Fransa*, 2001, § 47). Mahkeme, somut olayda olduğu gibi, ulusal düzeyde, yasa koyucu temel usule ilişkin hak ihlallerini doğrudan telafi etmek için özel olarak tasarlanmış, geriye dönük etkili yeni bir yasa benimsediğinde ve böylelikle yerel hukuki düzen çerçevesinde yapısal bir soruna son verdiğinde, kabul etmiştir (*Charzynski/Polonya* (k.k.), 2005, §§ 40-41; *İçyer/Türkiye* (k.k.), 2006, §§ 83-84; *Ismayilov/Azerbaycan*, 2008, § 38).

47. Etkililik incelemesi, **ilgili dönem bakımından** yapılmalıdır zira içtihadın daha sonraki gelişimi yeterli olmayacaktır (*Khider /Fransa*, 2009, §§ 142-145).

Ramirez Sanchez /Fransa [BD], 2006 (§§ 165-166) davasında, geriye dönük bir etkisi olmayan içtihadın değişmesinden doğan yeni bir başvuru, başvuranın durumu üzerinde bir etkisi yoktur ve etkili bir başvuru olarak değerlendirilemez. Mahkeme dolayısıyla, başvuranın tek hücreye alınmasına ilişkin uzatma tedbirlerine itiraz etmeye imkân sağlayan bir başvurunun iç hukukta bulunmaması nedeniyle, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Mahkeme, **değerlendirilen dönemde var olmayan başvuruların incelenmesinin gerekli olmadığı veya davanın olaylarına uygulanabilir olmadığı** kanaatine varmıştır. Mahkeme, *Peck/Birleşik Krallık*, 2003 (§ 102) davasında, soyut çerçevede mevzuat veya ilgili uygulamayı denetleme görevinin bulunmadığını ancak genel bağlamını unutmadan kendisine başvurulduğu somut durum ile belirtilen soruları ele almakla (bk. ayrıca *Amann /İsviçre* [BD], 2000, § 88) ve özellikle yalnızca başvuran için menfaat niteliğinde olabilecek başvuruları incelemekle sınırlı kalması gerektiğini hatırlatmıştır (bk. ayrıca *N./İsveç*, Komisyon kararı, 1986; *Stewart-Brady/Birleşik Krallık*, Komisyon kararı, 1997).

48. İlk derece mahkemesinde verilen **tek bir kesinleşmiş adli karar**, gerekçeli olsa bile, gerek teoride gerekse uygulamada etkili ve uygun bir başvurunun varlığı konusunda Mahkemeyi ikna edemez (*Sürmeli/Almanya* [BD], 2006, § 113; *Abramiuc/Romanya*, 2009, § 128). İchtihat yokluğu, uygulamada mevcut başvurunun belirsizliğini ortaya koymaktadır (*Horvat/Hırvatistan*, 2001, § 44). Böylelikle, *Martins Castro ve Alves Correia de Castro/Portekiz*, 2008 (§§ 56-57) davasında, Mahkeme Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği zira Devletin sözleşmeden doğan sorumluluğuna ilişkin davanın, Yüksek İdare Mahkemesi kararından doğan içtihadın Portekiz hukuk düzeni çerçevesinde, karar sırasında gerçekleşen içtihat farklılıklarının uyumlaştırılması yoluyla sağlanmadığı sürece, "etkili" bir başvuru olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna varmıştır.

49. Mahkeme bununla birlikte, **yerel mahkemelerin uygulaması yapılmasından önce**, bir başvurunun etkililiğini inceleyebilmektedir (*Slavicek/Hırvatistan* (k.k.), 2002; *Nogolica/Hırvatistan* (k.k.), 2002). Nitekim düzenlenen adli uygulamanın yokluğu, belirleyici olmayabilmektedir. *Charzynski/Polonya* (k.k.), 2005 (§ 41) davasında, 2004 yılı kanunun yürürlüğe girmesi sırasında, ulusal mahkemelerin uzun vadeli uygulaması henüz düzenlenememiştir. Bununla birlikte, 2004 yılı kanunda belirtilenler, açık bir şekilde, yerel mahkemeler önünde görülen yargılama sürelerinin aşırı uzun olması sorununu açıkça çözmeyi amaçladığını göstermiştir. Başvuranın dolayısıyla, Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrası bakımından, bu kanun hükümleri uyarınca, davanın hızlandırılması ve adil tazmin amacıyla, makul bir süre içerisinde

davasının görülme hakkının ihlal edilmesi nedeniyle, şikâyette bulunmak için ulusal bir mahkemeye başvurması gerekirdi.

50. Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında, bir başvurunun “etkililiği” başvuran için olumlu bir sonucun kesinliğine bağlı değildir (*Lokomotif Sürücülerin İsveç Sendikası/İsveç*, 1976, § 50; *Kudla/Polonya* [BD], 2000, § 157; *Costello-Roberts/Birleşik Krallık*, 1993, § 40; *Hilal/Birleşik Krallık*, 2001, § 78).

Bu hüküm bağlamında İngilizce versiyonunda Sözleşme'nin 13. maddesinin özeti olan “*remedy*” kelimesi, başarıyla uygulanan bir başvuru anlamına gelmemekte ancak yalnızca esasının değerlendirilmesi için yetkili bir makam nezdinde başvurunun yapılması anlamına gelmektedir (*C./Birleşik Krallık*, Komisyon kararı, 1983). Sözleşme'nin 13. maddesi, olumlu sonucu yerine bir başvuru yolunu güvence altına almaktadır (*R./Birleşik Krallık*, Komisyon kararı, 1984).

Davanın özel koşulları dikkate alınarak, **zayıf başarı şansının olması**, Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca, başvurunun etkililiğini hiçbir şekilde etkilememektedir (*Murray/Birleşik Krallık*, 1994, § 100).

Hiç şüphesiz başarıya mahkûm olmayan sağlanan bir başvurunun başarı imkânıyla ilgili olarak, **yalnızca şüphe beslenmesi**, söz konusu başvurunun tüketilmemesini haklı çıkarmak için yeterli bir sebep oluşturmaz (*Akdivar ve diğerleri/Türkiye*, 1996, § 71; *Krasuski/Polonya*, 2005, §§ 6973; *Scoppola/İtalya (No. 2)* [BD], 2009, § 70; *Vuckovic ve diğerleri/Sırbistan* (ilk itiraz) [BD], 2014, § 74).

Başvuranın yalnızca bütün bu tespitlerden uzaklaştırılması konusu, davanın “etkin” olup veya olmadığı niteliğine karar vermek için kendi başına yeterli bir unsur teşkil etmemektedir (*Lokomotif Sürücülerin İsveç Sendikası/İsveç*, 1976, § 50 ; *Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988, § 67; *Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs ve Gubi/Avusturya*, 1994, § 55; *Amann/İsviçre* [BD], 2000, § 89). Böylelikle, *Amann/İsviçre* [BD], 2000 (§§ 89-90) davasında, Mahkeme başvuranın taleplerinin başarısız olmasına rağmen, bir başvurunun etkili olduğuna karar vererek, Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Federal Mahkeme, şikâyetler hakkında karar vermek için yetkilidir ve bu şikâyetleri incelemiştir.

51. İddia edilen bir veya birçok ihlalin yapıldığı bağlamda, etkili başvuru hakkı mutlak olmadığından, olası başvuru yollarında zımnen sınırlamalar olabilmektedir (*Kudla/Polonya* [BD], 2000, § 151). Nitekim Sözleşme'nin 13. maddesinin her türlü yorumlanması Sözleşme'nin yapısıyla uyumlu olmalıdır zira bu durum bir bütün olarak okunmalıdır. Bu gibi durumlarda, Sözleşme'nin 13. maddesi uygulanamaz olduğu değerlendirilmemekle birlikte, bu maddenin “etkili başvuru” gerekliliği bağlamın doğasında olan sınırlı kapsamını göz önünde bulundurabildiği kadar etkili bir başvuru olduğu anlaşılmalıdır (*Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978, § 69). Bk. aynı anlamda, *Leander/İsveç*, 1987, §§ 78-79; bk. ayrıca Sözleşme'nin **8. maddesiyle** birlikte veya **8. madde** bakımından Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberdeki bölümü (*Özel hayata saygı – Gizli denetim ve kişisel verilerin korunması*).

52. Sözleşme'nin 13. maddesinin tanınmaması için yerel mahkemenin uygulayabileceği adli denetimin kapsamı yeterli olmalıdır. Böylelikle, yerel mahkemeler tarafından yapılan adli denetimin zayıf yetkileri Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlaline yol açabilmektedir (*Smith ve Grady/Birleşik Krallık* 1999, §§ 136-139; *Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003, §§ 141-142).

Soering/Birleşik Krallık, 1989 (§§ 121-124), ve *Vilvarajah ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1991 (§§ 123-127) davalarında, Mahkeme adli denetim çerçevesinde, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna vararak, ilgililerin şikâyetleri için etkili bir başvuru tespit etmiştir.

İngiliz mahkemeleri, başvuranların Sözleşme'nin 3. maddesi bağlamında, Strazburg'da ileri sürdükleri unsurlar ışığında, iade kararın "makul niteliğini" değerlendirebilirdi.

53. Ayrıca, **iç hukuk tarafından sağlanan başvuruların bütünü, hiçbirine buna tam olarak cevap veremese bile, Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekliliklerini yerine getirebilmektedir** (*Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1983, § 113 c); *Leander/İsveç*, 1987, § 77 c); *Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, § 145 ; *Kudfa Polonya* [BD], 2000, § 157; *De Souza Ribeiro/Fransa* [BD], 2012, § 79).

Brincat ve diğerleri/Malta, 2014 (§ 64) davasında, Mahkeme bazı koşullarda bir dizi başvurunun bazen Sözleşme 2 ve 3. maddeleriyle birlikte, Sözleşme'nin 13. maddesinin amaçları için yeterli olduğu şeklinde karar verdiğini hatırlatmıştır (bk. ayrıca *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], 2011, § 338). Bu kavramda, genel olarak birbiri ardına veya paralel olarak ele alınabilen ve Sözleşme'nin 2. ve 3. maddelerinin usuli yönlerine ilişkin amaçları yerine getirmek için bir tazminat ve ceza davasını öngören hukuk başvurusu olarak telafinin farklı yönlerine hizmet eden birkaç başvuruya atıfta bulunmaktadır (*ibidem*, § 337).

Sürmeli/Almanya [BD], 2006 (§§ 102-116) davasında, Mahkeme adli yargılama süresiyle ilgili olarak, Hükümetin dört başvurunun ikisinin veya birçoğunun uyumluluğunun, Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekliliklerini karşıladığını iddia etmemesi ve kanıtlamaması nedeniyle, bütününde değerlendirilen bu dört başvurunun etkililiği hakkında karar vermemiştir.

54. Başvurular, bu belirsizliği çözmek için bir şikâyet ve etkili ve ayrıca hızlı bir mekanizmanın bulunmaması hakkında **hukuk, ceza, idare ve diğer mahkemelerin karar vermek için yetkili olup olmadığı konusunda şüpheler olduğunda**, etkin olmayabilmektedir. *Mosendz/Ukrayna*, 2013 (§§ 122-125) davasında, başvuran yerel silahlı kuvvetlerde zorunlu askerlik hizmetini yaptığı sırada oğlunun ölümüne ve kötü muamelelere ilişkin zararlar için tazminat talebinde bulunarak, İçişleri Bakanlığı hakkında hukuk davası açmıştır. Hukuk davasının açılmasını reddeden mahkemenin talimatları uyarınca, başvuran idari dava kurallarına uygun olarak yeniden talepte bulunmuştur. İlk derece mahkemesi başvuranın talebine hak verirken, temyiz mahkemesi davanın idare mahkemeleri yerine daha çok hukuk mahkemelerine bağlı olduğu kanaatine vararak, usul nedenlerinden bu kararı iptal etmiştir zira bu karar başvuranın talebini yaptıktan beş yıla aşkın bir süre sonra en yüksek mahkeme tarafından onanmıştır. Sonuç olarak, başvuranın tazminat talebi, incelenmemiş ve ilgili Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri bakımından, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmesi nedeniyle, etkin iç hukuk yollarından yoksun bırakılmıştır.

55. Bir başvuran var olan iç hukuk yolunun etkin olmadığını ileri sürdüğünde, ulusal mahkemelerin ilgili içtihat veya benzer bir davada idari makamların kararlarının örnekleriyle birlikte, davanın özel koşullarında **ileri sürülen başvuruların uygulamasını ve bu başvuruların uygulama etkinliğini kanıtlamak Hükümetin görevidir** (*Efstratiou/Yunanistan*, 1996, § 49; *Kudla/Polonya* [GC], 2000, § 159; *Segerstedt-Wiberg ve diğerleri/İsveç*, 2006, § 120; *Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, § 110; *Stanev/Bulgaristan* [BD], 2012, § 219). Mahkeme, belirli bir kesinlik derecesine sahip olan bir başvurunun varlığına eğilecektir (*Conka/Belçika*, 2002, § 83; *Krasuski/Polonya*, 2005, § 68). Hükümet, bütün başvuruların etkililiğini kanıtlamalıdır ve başvuruların etkili olmaması durumunda, Mahkeme Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varabilmekte veya bu konuda karar vermeyebilmektedir (*Wille/Liechtenstein* [BD], 1999, §§ 74-78; *Yarashonen/Türkiye*, 2014, §§ 64-66).

B. Sözleşme'nin 13. Maddesinin Kapsamı

56. Sözleşme'nin 13. maddesinden doğan yükümlülüğün eylem alanının kapsamı ve önemi başvuranın Sözleşme'ye dayandırdığı **şikâyetin** (*Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, §§ 150-151 ; *Aksoy/Türkiye*, 1996, § 95;

Aydın/Türkiye, 1997, § 103; *Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 108; *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, § 96) Sözleşme bakımından **ileri sürülen hakkın niteliğine göre değişmektedir** (*Hassan ve Tchaouch/Bulgaristan* [BD], 2000, § 98).

57. **Bir başvuru etkili olması için, eleştirilen duruma doğrudan bir çözüm bulmaya elverişli olmalıdır** (*Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri/İrlanda*, Komisyon kararı, 1989). Şikâyetleri ileri sürmek için yöntemler, iddia edilen ihlalin meydana gelmesini veya devam etmesini engelleyebilmesi ya da ilgiliye daha önce meydana gelen her türlü ihlal için uygun bir telafi sunabilmesi nedeniyle, “etkin” olarak değerlendirilmektedir (*Kudla/Polonya* [BD], 2000, § 158; *Ramirez Sanchez/Fransa* [BD], 2006, § 160). Böylelikle, etkili bir başvurunun sonuçlanması, örneğin durumlara göre yani Sözleşme’yi ihlal eden eylemin iptali, geri çekilmesi, değiştirilmesi, soruşturma, tazminat, eylemin failine yaptırımlar olabilmektedir. Bk. ayrıca mevcut rehberin [Sözleşme’nin 13. maddesi ve Sözleşme ve Protokollerinin normatif diğer koşulları](#) kısmı.

Sözleşmeyle güvence altına alınan bir veya birçok hakkının ihlal edildiğini savunulabilir bir şekilde ileri sürülebildiğinde, mağdur kişi şikâyetinin esası hakkında karar vermeye ya da bu eksiklik ile ilgili olarak, görevlilerin veya Devlet organlarının sorumluluklarını değerlendirmeye imkân sağlayan bir mekanizmaya sahip olmalıdır. Ayrıca, uygun durumlarda, ihlalden doğan gerek maddi gerekse manevi bir tazminat ilke olarak mümkün ve uygulamaya konulan tazminat rejiminin bir parçası olmalıdır (*T.P. ve K.M./Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 107).

58. Mahkeme, aşağıda yer alan durumlarda “etkili başvuru” kavramına **daha katı bir yaklaşım** benimsemektedir:

- **Yaşam hakkı** (Sözleşme’nin 2. maddesi) kadar temel bir önem taşıyan bir hak veya **işkencenin ya da insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelelerin yasaklanması** (Sözleşme’nin 3. maddesi) söz konusu olduğunda, Sözleşme’nin 13. maddesinin “etkili başvuru” kavramı, Devletlere gerektiği takdirde bir tazminat ödenmesi dâhil olmak üzere, iç hukukta mevcut diğer herhangi bir başvuru yoluna hâle getirmeksizin, sorumluların tespit edilmesi ve cezalandırılmasına yol açan ve şikâyetçinin soruşturma işlemine erişimini içeren derin ve etkili soruşturmaları yürütme yükümlülüğü vermektedir (*Kaya/Türkiye*, 1998, § 107 ; *Yaşa/Türkiye*, 1998, § 114).
- **Usule uygun bir yakalama veya tutuklama hakkı** (Sözleşme’nin 5. maddesi) söz konusu olduğunda ve bir ebeveynin oğlunun tutuklanmasından ve ayrıca tutuklandığından beri kaybolmasından kabul edilebilir bir şekil şikâyet edebilirse durum benzerdir (*Kurt/Türkiye*, 1998, § 140).

Bk. ayrıca Sözleşme’nin [2. maddesi](#), [3.maddesi](#) ve [5. maddesinin 1. fıkrası](#) bakımından veya birlikte Sözleşme’nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin bölümleri.

Mahkeme bununla birlikte, **Devlet veya memurları (negatif yükümlülük) tarafından maddi hakların ihlallerine** göre gereken başvuru etkililik dereceleri ve **Devletin üçüncü şahısların eylemlerine karşı bireyleri korumakta başarısızlığa neden olan ihlaller** (pozitif yükümlülük) arasında bir ayırım da yapmıştır (*Z ve diğerleri/Birleşik Krallık*[BD], 2001, § 109; *Keenan/Birleşik Krallık*, 2001, § 129). *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002 (§ 97) davasında, Mahkeme yetkililerin özel kişileri sıradan eylemlerine karşı korumadıklarından şikâyet edilmesi durumlarında, Sözleşme’nin 13. maddesinde, her zaman yetkililer için iddialar hakkında soruşturma yapılması sorumluluğunun sağlanması yükümlülüğünün gerektirmediğini belirtmiştir. Bu karşın, mağdur veya mağdurun ailesi, gerektiği takdirde, Sözleşme tarafından sağlanan

hakları ihlal eden eylemler veya ihmaller için Devlet memurları ya da organların sorumluluğunun ortaya çıkmasına imkân sağlayan bir mekanizmadan yararlanmalıdır. Öte yandan, ihlalden doğan manevi zararın tazmini ilke olarak mümkün olacaktır.

Bk. ayrıca Sözleşme'nin 2. maddesi ve 3. maddesi ile birlikte veya bakımından Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin bölümleri.

59. Bir kişinin üçüncü bir ülkeye iade edilmesine ilgiliyi Sözleşme'nin 2, 3 ve 8. maddeleri tarafından yasaklanan muamelelere maruz kalacağı şikâyeti, diğerlerinin yanı sıra, dikkatli ve titiz bir denetime (*Jabari/Türkiye*, 2000, § 50) ve belirli bir hıza tabi olmalıdır (*Batı ve diğerleri/Türkiye*, 2004, § 136). Ve etkin olması için, Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri bakımından meydana gelen risklerden şikâyet etmek için başvuru yolunun, sınır dışı tedbirlerinin otomatik olarak askıya alma etkisi olmalıdır (*Gebremedhin [Gaberamadhien]/Fransa*, 2007, § 66 ; *Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya* [BD], 2012, § 200). Sonuç olarak, erteleyici tam hakka ilişkin başvuru gerekliliği, Sözleşme'ye Ek 4. No'lu Protokolün 4. maddesine ilişkin şikâyetler için onaylanmıştır (*Conka/Belçika*, 2002, §§ 81-83 ; *Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya* [BD], 2012, § 206). Bk. ayrıca Sözleşme'nin 3. maddesi (İltica ve sınır dışı), 8. maddesi (Sınır dışı) ve Sözleşme'ye Ek 4. No.lu Protokolün 4. maddesi bakımından veya birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin bölümleri.

60. Mahkeme, etkili iki tür başvuruyu Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından kötü tutukluluk koşulları iddiası hakkında başvuruların etkililiğine, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından davaların sürelerine, belirli bir nitelikte ve konusu olan ve ayrıca dava süresinin Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından başvuranların ailesi için açıkça belirleyici olduğu davalara ilişkin şikâyetlerin telafi edilmesine imkân sağlayan yani önleyici ve tazmin edici başvuruyu benimsemektedir. Böylelikle, örneğin, bir başvuranın Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından dava süresinden şikâyet etmek için iç hukukta yararlandığı yöntemler, Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında, "etkin" olmaktadır zira bu yöntemler gerek başvurulmuş mahkemelerin kararına daha erken müdahale edilmesine gerekse yargılanabilir kişiye uygun bir tazminat sunulmasına imkân sağlamaktadır (*Krasuski/Polonya*, 2005, § 66). Bk. ayrıca Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından veya birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin bölümleri: Tutukluluk koşulları (Genel ilkeler), Önleyici başvurular ve Tazmin edici başvurular; Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası (Önleyici ve Tazmin edici başvurular); Sözleşme'nin 8. maddesi (Aile hayatına saygı).

61. Ayrıca, kasıtlı eylemler ve ihmallerle yetkililerin, seçmenlerin oylarını istemek için genel seçimlerde bir adayı engelledikleri durumlarda, bilhassa Sözleşme'ye Ek 1. No.lu Protokolün 3. maddesinin ihlal edilmesi nedeniyle, bir tazminat ödenmesiyle telafi edilemez (*Petkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2009, § 79). Bk. ayrıca Sözleşme'ye Ek 1. No.lu Protokolün 3. maddesi bakımından veya birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin bölümü.

62. **Din özgürlüğü** gibi **koşullu haklar söz konusu olduğunda** etkililik daha düşüktür (*Hassan ve Tchaouch/Bulgaristan* [BD], 2000, §§ 98-99). Sözleşme'nin 9. maddesi bakımından veya birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin bölümü .

Gözetim tedbirlerinin uygulanması boyunca da geçerlidir. Bk. ayrıca mevcut rehberin 51. paragrafı ve Sözleşme'nin 8. maddesi (özel hayata saygı – gizli gözetim ve kişisel verilerin korunması) bakımından veya birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında bölümü.

63. Sözleşme'nin 13. maddesinin kapsamı, spesifik bir başvuru hakkını güvence altına alan diğer Sözleşme hükümlerinin kapsamını aşabilmektedir.

Özgürlükten yoksun bırakılma konusunda, Sözleşme'nin 5. maddesinin 1. maddesinin ihlali söz konusu olduğunda, Sözleşme'nin 5. maddesinin 4. ve 5. fıkraları, Sözleşme'nin 13. maddesinin daha genel gerekliliklerine göre bir *lex specialis* (özel bir kanun) teşkil etmektedir (*Tsirlis ve Kouloumpas/ Yunanistan*, 1997, § 73; *Nikolova/Bulgaristan* [BD], 1999, § 69; *Dimitrov/Bulgaristan* (k.k.), 2006). Söz konusu maddenin fıkraları, Sözleşme'nin 13. maddesinin fıkralarına göre daha gereklidir ve bu gereklilikleri iptal etmektedir. Dolayısıyla, bir başvuranın Sözleşme'nin 5. maddesinin 1. fıkrasına dayanan şikâyetinin giderilmesi için belirli bir iç hukuk yolunu kullanması gerekip gerekmediğine karar vermek için, Mahkeme yukarıda belirtilen hükümler açısından söz konusu başvurunun etkili niteliğini yani Sözleşme'nin 5. maddesinin 4. ve 5. fıkralarını değerlendirmesi gerekmektedir (*Ruslan Yakovenko/Ukrayna*, 2015, § 30). Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 13. maddesinin *lex generalis* (genel yasa) açısından kendisi tarafından aynı konunun incelenmesinin söz konusu olmadığı bu *lex specialis* (özel kanun) bakımından Sözleşme'nin ihlal edildiğini tespit etmiştir (*De Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika*, 1971, § 95; *Khadissov ve Tsetchoïev/Rusya*, 2009, § 162). Bk. ayrıca *Sözleşme'nin 5. maddesinin 4. ve 5. fıkraları* bakımından veya birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin kısmı.

Sınır dışı kararı hakkında, yabancıların başvuru hakkını güvence altına alan Sözleşme'ye Ek 7. No.lu Protokolün 1. maddesi içinde geçerlidir.

Öte yandan, diğerlerinin yanı sıra bir mahkemeye erişme hakkını güvence altına alan Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası, Sözleşme'nin 13. maddesindeki etkili başvuru güvencelerine göre daha kapsamlı güvenceler sunmaktadır. Bu nedenle, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasındaki güvenceler, medeni nitelikteki haklar ve yükümlülükler hakkındaki itirazlara veya ceza konusundaki suçlamalara uygulanmakta ve su güvenceler Sözleşme'nin 13. maddesindeki güvenceleri iptal etmektedir (*Airey /İrlanda* 1979, § 35 ; *C./Birleşik Krallık*, Komisyon kararı, 1983). Bununla birlikte, bir kişinin Sözleşme'ye dayanan şikâyeti, "ulusal bir mahkeme" önüne taşıma arzusu, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında makul süre içerisinde davasının görülmesi hakkının tanınmasına ilişkin olduğunda, varsayım yoktur ve dolayısıyla iptal de yoktur (*Kudla/Polonya* [BD], 2000, § 147). Bk. ayrıca, *Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası* bakımından veya birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin kısmı.

64. Sözleşme'nin bir hakkının ihlali, etkili bir başvuru yolunun yokluğuyla gerçekleştiğinde, Mahkeme, bu nedenle Sözleşme'nin 13. maddesi bakımında bu aynı durumu incelemenin gerektirmediğine karar verebilmektedir (*Hokkanen/Finlandiya*, 1994, § 74; *McDonnell/Birleşik Krallık*, 2014, § 90). *X. ve Y./Hollanda*, 1985 (§ 36) davasında, uygun bir başvuru yolunun bulunmadığı tespiti, Mahkemeyi Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına neden olan unsurlar arasında yer almıştır. Mahkeme dolayısıyla, aynı konuyu Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından incelemeye gerek duymamıştır.

C. Sözleşme'nin 13. Maddesinin Uygulama Alanı

65. Sözleşme'nin uygulama alanı, iç hukukta bir başvuru konusu olabilecek eylemlerle anlaşılmaktadır.

1. İdarenin veya Yürütme Erkinin Eylemleri

66. Genellikle, idarenin veya icra yetkisinin bütün eylemleri, Sözleşme'nin 13. maddesinin kapsamına girmektedir (*Al-Nashif/Bulgaristan*, 2002, § 137). Hükümde, resmi görevlerini yerine getirme

çerçevesinde, hareket eden kişilerce yapılan Sözleşme ihlaline neden olan eylemler içinde geçerli olduğu belirtilmektedir (*Wille/Liechtenstein* [BD], 1999, §§ 76-78).

2. Yasama Erkinin Eylemleri

67. Yasama yetkisinin eylemleriyle ilgili olarak, **Sözleşme'nin 13. maddesi Sözleşme'ye veya eşdeğer ulusal hukuki kurallara aykırı olarak Sözleşmeci Devletin kanunlarını ulusal bir makam önünde ileri sürülebilecek bir başvuru yolu gerektirme noktasına kadar ileri gitmemektedir** (*Sunday Times/Birleşik Krallık (No.2)*, 1991, § 61; *Costello-Roberts/Birleşik Krallık*, 1993 ; § 40; *A./Birleşik Krallık*, 2002, §§ 112-113; *Müslüman Cemaati Manevi Yüksek Konseyi/Bulgaristan*, 2004, § 107 ; *Maurice/Fransa* [BD], 2005, § 107; *Paksas/Litvanya* [BD], 2011, § 114) (*James ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1986, § 85). Mahkeme, başvuru kısmını *ratione materiae* (konu bakımından) bağdaşmaması nedeniyle, reddedebilmekte (*Saccoccia/Avusturya* (kk.), 2007) veya Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediğine karar verebilmektedir (*Roche/Birleşik Krallık* [BD], 2005). Nitekim, Sözleşme'nin 13. maddesi, **bunun gibi genel bir politikaya** itiraz edilmesine imkân vermemektedir (*Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003, § 138).

Bununla birlikte, Komisyona göre bu ilke **göç kuralları için** geçerli değildir (*Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık*, 1985, § 92). Açılan başvuru yollarının incelenmesinden sonra, Mahkeme Sözleşme'nin 3., 8. ve 14. maddelerine ilişkin şikâyetler için etkin iç hukuk yollarının bulunmaması nedeniyle, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

68. **Sözleşme'nin 13. maddesinden, kanun metninin Sözleşme'ye uygun olmadığı kanaatine vardıkları yargılanabilir kişilerin bir metin hakkında başvuruda bulunma zorunluluğu gibi bir anlam çıkarılamaz.** Bu tür bir başvuruyu incelemek, uygulamada kanunun adli denetimini yapma anlamına gelecektir. Öte yandan yalnızca ulusal bir makamın önüne etkili bir hukuk yolunun açılmasını" öngören Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından yeterli olan hiçbir diğer denetim, kanun metni hakkında bir başvurunun etkili bir şekilde sonuçlanmasına imkân vermeyecektir (*Young, James ve Webster/Birleşik Krallık*, Komisyonun raporu, 1979, § 177). *Christine Goodwin/Birleşik Krallık* [BD], 2002 (§ 113) davasında, Mahkeme **Sözleşme'nin 13. maddesinin, bir başvurunun iç hukukta devlete karşı bir başvurunun gerektirdiği şekilde yorumlanamayacağını** belirtmiştir zira Mahkeme aksi takdirde Sözleşmeci Devletlere Sözleşme'nin yükümlü kılacaktır (bk. ayrıca *James ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1986, § 85).

Mahkeme, yasama hakkındaki başvurularda, Sözleşme'nin 13. maddesinden doğan yükümlülüklerle ilişkin yorumlama konularının incelenmesinin gerektirmediği (*Boyle ve Rice/Birleşik Krallık*, 1988, § 87) veya Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanmadığı (*Gustafsson/İsveç*, 1996, § 70) ya da Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği kanaatine varmıştır (*Maurice/Fransa* [BD], 2005, § 107 ; *Tsonyo Tsonev /Bulgaristan*, 2009, § 48).

69. **Sözleşme'nin 13. maddesi anayasal hükümler ile ilgili olarak, etkili bir başvuru yolunu güvence altına almamaktadır** (*Johnston ve diğerleri/İrlanda*, Komisyon raporu, 1995, s. 32-33 ; *Pakss /Litvanya* [BD], 2011, § 114).

3. Yargı Erkinin Eylemleri

70. Sözleşme'nin 13. maddesi, yargı erkinin eylemleriyle ilgili olarak,

- çok dereceli bir yargı sistemi bulunmasını zorunlu kılmaz (*Müller/Avusturya*, Komisyon kararı, 1974);
- iki dereceli yargı sisteminin, 7 No.lu Protokol'ün 2. maddesi tarafından yalnızca belirli durumlarda tanınması sebebiyle, iki dereceli yargılama hakkını güvence altına almaz (*Pizzetti/İtalya*, Komisyon raporu, 1991, § 41) ve temyiz başvurusunda bulunma veya ikinci derece mahkemesine başvuru hakkını güvence altına almaz (*Z. ve E./Avusturya*, Komisyon kararı, 1986; *Kopczynski/Polonya*, Komisyon kararı, 1998; *Csepyová/Slovakya* (k.k.), 2002);
- sıradan mahkemeler önünde açılan başvuru yollarının yanı sıra bir anayasa mahkemesine yapılan başvuruları da güvence altına almaz (*Altun/Almanya*, Komisyon kararı, 1983).

71. **En yüksek mahkeme tarafından verilen kararın başka bir adli denetime tabi tutulmaması**, tek başına söz konusu hükmü ihlal etmez veya Sözleşme hükümlerine uygun şekilde savunulabilir bir şikâyet teşkil etmez (*Tregoubenko/Ukrayna* (k.k.), 2003; *Sitkov/Rusya* (k.k.), 2004; *Youri Romanov/Rusya*, 2005, § 55). İhtilaf konusu eylemin, Devletin yüksek yargı organı tarafından yapılması durumunda, 13. madde, ek bir başvuru gerektirmemesi sebebiyle, zımni bir kısıtlamaya tabi tutulabilir (Anayasa Mahkemesi ile ilgili olarak, *Crociani ve diğerleri/İtalya*, Komisyon kararı, 1980, s. 150 ve 183; Yüksek İdare Mahkemesi olan Federal Konsey ile ilgili olarak, *Verein Alternatives Lokalradio Bern ve Verein Radio Dreyeckland Basel/İsviçre*, Komisyon kararı, 1986; Lordlar Kamarası ile ilgili olarak, *Times Newspapers Ltd. ve Andrew Neil/Birleşik Krallık*, Komisyon raporu, 1991, § 60). *Wendenburg ve diğerleri/Almanya* (k.k.) kararında, 2003 yılında temel Kanun'a uygun olmadığına karar verilen bir Anayasa Mahkemesi kararına karşı başvuru yolu bulunmamasının, Sözleşme'nin 13. maddesi açısından herhangi bir sorun teşkil etmediğine ve başvurunun bu kısmının açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.

72. Sonuç olarak, Sözleşme hükümlerinin, Devletleri, adli denetim organları oluşturmaya zorunlu kıldıkları sonucuna varılamaz (*Pizzetti/İtalya*, Komisyon raporu, 1991, § 41). Ayrıca Sözleşme'nin 13. maddesi, iddia edilen Sözleşme ihlalinin adli bir fiili teşkil etmesi durumunda uygulanamaz.

Genel kural olarak, iddia edilen Sözleşme ihlalinin, **adli bir yargılama kapsamında** meydana gelmiş olması durumunda, şayet 13. maddeye ilişkin şikâyetler savanın makul süre içerisinde görülmesine ilişkin hakkının tanınmaması sebebiyle Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ihlal edilen yargı yetkisi kararlarıyla ilgili değilse, 13. madde uygulanamaz (*Kudła/Polonya* [BD], 2000, § 147). Dolayısıyla, 13. maddenin, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında iç hukukta mahkemeye erişim hakkının bulunmadığından şikâyet edilmesine imkân veren etkin başvuru yollarının oluşturulmasını gerektirdiği sonucuna varılamaz (*ibidem*, § 151; *Yassar Hussain/Birleşik Krallık*, 2006, § 26). İşbu rehberin Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ile birlikte veya bu hüküm bakımından değerlendirildiği kısma da bakınız.

Mahkeme diğer taraftan, başvuranın, masumiyet karinesinin usul yönünden ihlal edildiği gerekçesiyle tazminat elde etmek için yetkili ceza mahkemesi önünde kullanabileceği bir başvuru yolu bulunmaması sebebiyle, Sözleşme'nin 13. maddesinin, Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası bakımından ihlal edildiğine karar vermiştir (*Konstas/Yunanistan*, 2011, §§ 56-57). İşbu rehberin Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası ile birlikte veya bu hüküm bakımından değerlendirildiği kısma da bakınız.

4. Özel Şahısların Eylemleri

73. Devletin kısmen veya tamamen sorumlu olduğu veya özel şahısların eylemlerine ilişkin gerekli tedbirleri almadığı durumlarda, bu türden eylemler de başvuru konusu edilebilmelidir. Örneğin bir grup doktorun kürtaj karşıtı protestolar yaptığı ve konu hakkındaki Avusturya mevzuatında bir reform yapılmasını sağlamaya çalıştığı (*Plattform « Ärzte für das Leben »/Avusturya*, 1988, §§ 34-39) ve akıl sağlığı bozuk olan hücre arkadaşı tarafından öldürülen bir tutuklunun durumunda Devletin sorumlu olduğunu iddia ettiği (*Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, § 101), özel şahıslar tarafından düzenlenen gösterilerin Devlet tarafından korunmasına ilişkin başvuru yollarında da durum bu şekildedir.

II. Sözleşme'nin 13. Maddesi ile Sözleşme ve Protokollerinin Diğer Normatif Hükümleri

A. Sözleşme'nin 2. Maddesi⁵ ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi

Sözleşme'nin 2. maddesi – Yaşam Hakkı

“1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

- Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;
- Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;
- Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Pozitif yükümlülükler (2) – Yaşam (2-1) – Etkin soruşturma (2-1) – Güç kullanımı (2-2)

Yaşam Hakkı İhlali İddiaları

a. Genel İlkeler

74. İhlal edildiği iddia edilen hakkın niteliği, 13. maddeden doğan yükümlülüklerin kapsamını etkilemektedir. Yaşamın korunmasına ilişkin hakkın temel önemi dikkate alındığında, Sözleşme'nin 13. maddesinde belirtilen “etkili başvuru” kavramı, Devletlere, uygun olan hallerde tazminat ödenmesi de dâhil olmak üzere, iç hukukta mevcut olan diğer herhangi bir hukuk yoluna halel getirmeksizin, sorumluların kimliklerinin tespit edilmesine ve cezalandırılmasına yönelik ve müştekinin soruşturma sürecine etkin şekilde erişimini kapsayan derin ve etkili soruşturmalar yürütme yükümlülüğü getirir

5. Bk. [Sözleşme'nin 2. Maddesiyle İlgili Rehber](#) (Yaşam Hakkı)

(*Kaya/Türkiye*, 1998, § 107; *Yaşa/Türkiye*, 1998, § 114; *Centre de ressources juridiques au nom de Valentin Câmpeanu/Romanya* [BD], 2014, § 149).

75. Daha da açık olarak, iddia edilen ihlallerin Devlet görevlilerinin doğrudan sorumluluğuyla ilgili olması durumunda, Mahkeme, 13. maddenin gereklerinin, Sözleşme'nin 2. maddesinin Sözleşmeci Devletlere getirdiği etkin bir soruşturma yürütme usuli yükümlülüğünün de ötesine geçtiğine hükmetmiştir (*Kılıç/Türkiye*, 2000, § 93; *Orhan/Türkiye*, 2002, § 384; *Gongadze/Ukrayna*, 2005, § 192; *Tagayeva ve diğerleri/Rusya* 2017, § 619). Bu şartlarda, ölümcül saldırının koşulları konusunda yürütülen ceza soruşturmasının, etkisiz olduğunun tespit edilmiş olması sebebiyle, Hükümet tarafından belirtilen, sivil nitelikte olanlar da dâhil olmak üzere, var olabilecek diğer tüm hukuk yolları etkisiz kılınmıştır (*Issaieva/Rusya*, 2005, § 229).

76. Bununla birlikte, Mahkeme, soruşturmanın etkin niteliğinde eksiklikler olduğu gerekçesiyle Sözleşme'nin 2. maddesinin usul yönünden ihlal edildiğine karar vermişse, hukuki meseleyi incelediği ve Sözleşme'nin 13. maddesine ilişkin şikâyetleri ayrı ayrı incelemesinin gerekli olmadığı kanaatine varabilir 13 (*Makaratzis/Yunanistan* [BD], 2004, § 86; *Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], 2007, § 363; *Karandja/Bulgaristan* 2010, § 72; *Janowiec ve diğerleri/Rusya* (k.k.), 2011, § 124; *Maskhadova ve diğerleri/Rusya*, 2013, § 193; *Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, 2017, § 622). Mahkeme, *Boudaieva ve diğerleri/Rusya* (2008, § 195) davasında, yaşam hakkının usul yönüne ilişkin olarak yapmış olduğu değerlendirme kapsamında, kaza sonucu ölümler hakkında yürütülen ceza soruşturmasının eksikliğini incelemekle yetinmemiş, aynı zamanda makamların pozitif yükümlülüklerini yerine getirmedikleri iddiası açısından, başvuranların bu eksikliğin telafi edilebilmesini talep edebilecekleri başka yolların bulunmadığını da tespit etmiştir. Sonuç olarak, Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesi bağlamında ileri sürülen şikâyetin, ayrıca 13. madde açısından da incelenmesinin gerekli olmadığı kanaatine varmıştır.

i. Derin ve Etkin Soruşturmalar

77. Devletlerin kayıp ve/veya ölümden sorumlu olmakla suçlandığı durumlarda, Sözleşme'nin 2. maddesiyle birlikte veya 2. maddesi bakımından 13. maddesi, sorumluların kimliklerinin tespit edilmesine ve cezalandırılmasına yönelik ve müştekinin soruşturma sürecine etkin şekilde erişimini kapsayan derin ve etkin soruşturmalar yürütme yükümlülüğü getirmektedir (*Kaya/Türkiye* 1998, § 107-108; *Yaşa/Türkiye*, 1998, § 114; *Kılıç/Türkiye*, 2000, §§ 92-93; *Salman/Türkiye* [BD], 2000, § 109).

78. Bununla birlikte, davaya vefat eden kişinin ailesinin menfaatleri ve bunların etkili başvuru hakkı açısından bakıldığında, yukarıda belirtilen içtihattan, belirli bir davada yürütülen ceza soruşturmasının veya yargılamanın 2. maddenin getirdiği usuli yükümlülüğü yerine getirmemiş olması durumunda, mutlak suretle 13. maddenin ihlal edilmiş olacağı anlaşılmaz. Mahkeme, dört davada, var olan hukuk davalarının, polis tarafından yapılan ölümcül atışlara ilişkin bir telafi sunabilecek nitelikte etkin başvuru yolları teşkil etmesi sebebiyle, Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır (*Hugh Jordan/Birleşik Krallık*, 2001, §§ 161-165; *McKerr/Birleşik Krallık*, 2001, §§ 172-176; *Kelly ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2001, §§ 155-159; *Shanaghan/Birleşik Krallık*, 2001, §§ 136-140).

79. Yine Sözleşme'nin 2. maddesi gereğince Devlete düşen usuli yükümlülükler uygun olarak derin ve etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, mutlak suretle Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği anlamına gelmemektedir. Buna karşın, burada önemli olan husus, vefat eden kişinin ailesinin, Devletin, 2. madde bağlamında ilgililerin haklarının ihlal edilmesine yol açan eylem ve ihmalleri sebebiyle, gerektiği takdirde, Devlet görevlilerinin veya organlarının sorumluluğunun tespit

edilmesine ve gerektiği takdirde de, tazminat elde etmesine imkân veren mevcut ve etkin başka hukuk yollarına erişim sağlayabilmesi için Sözleşme'nin 2. maddesi gereğince kendisine düşen usuli yükümlülüğü yerine getirmemesinin sonuçlarıdır (*Öneriyıldız/Türkiye* [BD], 2004, § 148; *Boudaïeva ve diğerleri/Rusya*, 2008, § 191; *Centre de ressources juridiques au nom de Valentin Câmpeanu/Romanya* [BD], 2014, § 149).

80. Devletin sorumluluğunda olan tehlikeli faaliyetlerin sebep olduğu ölümcül kazalarla ilgili olarak, Sözleşme'nin 2. maddesi, makamların, kendi inisiyatifleriyle, ölümün sebepleri hakkında, asgari belirli koşulları karşılayan bir soruşturma yürütmesini gerektirmektedir. Bu türden bir soruşturmanın yapılmaması durumunda, olayların aydınlatılması için gerekli bilgilere sıklıkla, sadece Devlet görevlilerinin veya makamlarının sahip olmaları sebebiyle, ilgili kişinin tazminat elde etmesi için kendisine sunulan bir başvuru yolunu kullanma imkânı olmayabilir (*Öneriyıldız/Türkiye* [BD], 2004, § 149; *Boudaïeva ve diğerleri/Rusya*, 2008, § 192).

81. Makamların, kişileri, sıradan şahısların eylemlerine karşı korumamakla suçlandığı durumlarda, Sözleşme'nin 13. maddesi, makamlar için iddialarla ilgili soruşturma yürütme sorumluluğunu üstlenme yükümlülüğünü her zaman doğurmaz. Buna karşın, mağdura veya ailesine, gerektiği takdirde, Sözleşme ile korunan hakların ihlaline yol açan eylem veya ihmalleri için Devlet görevlilerinin veya organlarının sorumluluğunu tespit etmeye imkân veren bir mekanizmanın sunulması gerekmektedir (*Keenan/Birleşik Krallık*⁶, 2001, § 129; *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, § 97).

ii. Tazminat

82. Yaşam hakkı kadar temel bir öneme sahip bir hakkın söz konusu olduğu durumlarda, Sözleşme'nin 13. maddesi, diğerlerinin yanı sıra uygun olduğunda tazminat ödenmesini de gerektirir. İhlalden kaynaklanan manevi zarar için tazminat ödenmesi ilke olarak mümkün olmalı ve uygulanan telafi rejimine dâhil olmalıdır (*Keenan/Birleşik Krallık*, 2001, § 130; *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, § 97; *Bubbins/Birleşik Krallık*, 2005, § 171).

83. Mahkeme bizzat, üzüntü, stres, acı ve sıkıntının manevi zarar bağlamında uygun bir telafi gerektirdiğini kabul ederek, uygun olan durumlarda adil tazmin vermektedir (*Keenan/Birleşik Krallık*, 2001, § 130; *Kontrovà/Slovakya*, 2007, § 64; *Poghosyan ve Baghdasaryan/Ermenistan*, 2012, § 46).

84. Katlanılan eziyetlerin telafisi bağlamında ödenmesine hükmedilen kesinleşmiş bir miktarın zamanında ödenmesinin, ümitsiz keder içinde bulunan bir eş veya bir ebeveyn için 13. madde açısından bir başvuru yolunun temel unsuru olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (*Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, § 101).

85. Genelde, ulusal makamlar önünde görülen tazminat davalarının, kamu makamlarının yasa dışı veya ihmalkâr davranmakla suçlandığı durumlarda, etkin başvuru yolları olduğu sonucuna varılabilir (*Caraher/Birleşik Krallık* (k.k.), 2000; *Hugh Jordan/Birleşik Krallık*, 2001, § 162; *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, § 99).

iii. Bilgiye Erişim

86. Devlet tarafından başvuranların tamamına, bir terör saldırısının mağdurları olarak tazminat ödenen durumlarda, Mahkeme, Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından bilgiye erişime özel bir önem

6 Sözleşme'nin 13. maddesinin 2 ve 3. maddeler bakımından ihlali.

atfetmektedir. İddia edilen ihlallerin mağdurlarıyla ilgili olarak gerçeğin ortaya çıkarılmasına ve bunun, adaletin tecelli etmesi ve ihlallerin faillerinin cezasız kalmaması suretiyle yapılmasına imkân verilmelidir (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, 2017, § 627).

2017 yılında görülen *Tagayeva ve diğerleri/Rusya* davasında (§§ 628-632), yapılan terör saldırısıyla ilgili ceza soruşturması dışında, birçok başka soruşturma da başlatılmış ve olaylar, derin ve detaylı bir şekilde parlamenter komisyonlar tarafından incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda düzenlenen raporlar, Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleri gereğince Devlete düşen usuli yükümlülüklerden ayrı olarak, olayların aydınlatılması için gerekli bilginin tesis edilmesini amaçlayan etkin başvuru yollarının bir yönü olarak değerlendirilmiştir. Mahkeme bu sebeple, Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından 13. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

b. Bazı Örnekler

87. Mahkeme, Devlet görevlilerinin güç kullanımına başvurduğu aşağıdaki örneklerde, özellikle tazminat davası gibi hukuki nitelikli başvuru yolları da dâhil olmak üzere var olabilecek diğer her türlü başvuru yolunun etkisiz kılınmasına sebep olacak şekilde etkin bir ceza soruşturmasının yürütülmemesi sebebiyle, Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır:

- Devlet'in güvenlik güçleri tarafından veya onlarla bağlantılı olarak işlenen cinayetler (*Tanrikulu/Türkiye* [BD], 1999, §§ 118-119; *Kılıç/Türkiye*, 2000, §§ 92-93; *Mahmut Kaya/Türkiye*, 2000, §§ 125-126);
- Askeri görevliler tarafından öldürülen siviller (*Khachiev ve Akaieva/Rusya c. Russie*⁷, 2005, §§ 184-186);
- Zorla kaçırılma sonucunda işlenen cinayet (*Gongadzé/Ukrayna*, 2005, §§ 192-194);
- Ordu tarafından bir köye karşı düzenlenen hava saldırısında bir ailenin öldürülmesi (*Abakarova/Rusya*, 2015, §§ 104-105);
- Gözaltında tutulma sırasında meydana gelen ölümler (*Salman/Türkiye* [BD]⁸, 2000, §§ 122-123);
- Bir erin askerlik hizmeti sırasında ölümü (*Ataman/Türkiye*, 2006, §§ 77-79).

88. Mahkeme, aşağıda belirtilen özel şahısların eylemlerine ilişkin durumlarda Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir:

- Bir tutuklunun cezaevinde intihar etmesi (*Keenan/Birleşik Krallık*⁹, 2001, §§ 124-128; ayrıca işbu rehberin 90. paragrafına bakınız.);
- Bir tutuklunun, akıl sağlığı yerinde olmayan hücre arkadaşı tarafından öldürülmesi (*Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, §§ 98-101; ayrıca işbu rehberin 90. paragrafına bakınız);

7. Sözleşme'nin 13. maddesinin 2 ve 3. maddeler bakımından ihlali.

8. Sözleşme'nin 13. maddesinin 2 ve 3. maddeler bakımından ihlali.

9. Sözleşme'nin 13. maddesinin 2 ve 3. maddeler bakımından ihlali.

- Zihinsel engelli ve HIV-pozitif bir kişinin bir psikiyatri hastanesinde ölümü (*Centre de ressources juridiques au nom de Valentin Câmpeanu/Romanya* [BD], 2014, §§ 152-153).

89. Mahkeme, aşağıda belirtilen davalarda, caydırıcı hukuk yollarının ve/veya tazminat yolunun bulunması sebebiyle, Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır:

- Bir tutuklunun cezaevinde ölümü (*Slimani/Fransa*¹⁰, 2004, §§ 39-42);
- Güvenlik güçlerinden birisinin ateş etmesi üzerine bir göstericinin yaşamını kaybetmesi (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], 2011, §§ 337-339).

90. Mahkeme, aşağıda belirtilen davalarda, manevi zararın tazmin edilmesine imkân veren bir başvuru yolu bulunmaması sebebiyle, Sözleşme'nin 13. maddesinin 2. madde ile birlikte veya 2. madde bakımından ihlal edildiğine karar vermiştir:

- Bir tutuklunun cezaevinde intihar etmesi (*Keenan/Birleşik Krallık*, 2001, §§ 129-131);
- Bir tutuklunun hücre arkadaşı tarafından öldürülmesi (*Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, 2002, §§ 98-101);
- Bir gecekondunun yakınında bulunan çöp atıkları depolama alanının kaza sonucunda patlamasıyla meydana gelen ölümler ve idari soruşturmada özen eksikliği (*Öneryıldız/Türkiye* [BD], 2004, §§ 150-155);
- Polis ihtarlarına itaat etmeyen bir kişinin ateşli silahla öldürülmesi (*Bubbins/Birleşik Krallık*, 2005, § 172);
- Polis koruması altına alınmayan çocukların babaları tarafından öldürülmesi (*Kontrová/Slovakya*, 2007, §§ 63-65);
- Kişinin gönüllü olarak hastaneye yatırılmasının ardından intihar etmesi (*Reynolds/Birleşik Krallık*, 2012, §§ 61-69).

91. Mahkeme, özel bir şahsın sebep olduğu araba kazasında bir kişinin ölmesiyle ilgili olarak, maruz kalınan manevi zararın tazminine ilişkin şikâyetin savunulabilir olmaması sebebiyle, Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır (*Zavoloka/Letonya*, 2009, §§ 40-42).

B. Sözleşme'nin 3. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi

Sözleşme'nin 3. maddesi – İşkence Yasağı

“ Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tâbi tutulamaz.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

İşkence (3) – İnsanlık dışı muamele (3) – İnsanlık dışı ceza (3) – Aşağılayıcı muamele (3) – Aşağılayıcı ceza (3) – Etkin soruşturma (3) – Sınır dışı edilme (3) – İfade edilme (3) – Pozitif yükümlülükler (3)

10. Sözleşme'nin 13. maddesinin 2 ve 3. maddelerle birlikte ihlal edilmemesi.

1. İşkence İddiaları

a. Genel İlkeler

92. Sözleşme'nin 3. maddesi tarafından güvence altına alınan hakkın niteliği, Sözleşme'nin 13. maddesini etkiler. Bir kişinin, Devlet görevlilerinin elinde bulunduğu sırada maruz kaldığı işkencelerle ilgili savunulabilir bir iddia ileri sürmesi durumunda, Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında “etkin başvuru” kavramı, zamanı geldiğinde tazminat ödenmesinin dışında, sorumluların kimliğinin belirlenmesine ve cezalandırılmasına yönelik olarak, soruşturma sürecine müştekinin etkin şekilde erişimini içeren derin ve etkin soruşturmalar yürütülmesini de kapsamaktadır (*Aksoy/Türkiye*, 1996, § 98; *Aydın/Türkiye*, 1997, § 103).

93. Mahkemenin, soruşturmanın etkin niteliğinde eksiklikler bulunması sebebiyle Sözleşme'nin 3. maddesinin usul yönünden ihlal edildiğine hükmetmesi durumunda, hukuki sorunu incelediği kanaatine vararak, Sözleşme'nin 13. maddesi açısından sunulan şikâyetlerin ayrıca incelenmesinin gerekli olmadığına karar verebilir (*Iorgov/Bulgaristan*, 2004, § 90; *Gömi ve diğerleri/Türkiye*, 2006, § 83; *Šečić/Hırvatistan*, 2007, § 61; *Zelilof/Yunanistan*, 2007, § 64; *Rizvanov/Azərbaycan*, 2012, § 66; *Jeronovičs/Letonya* [BD], 2016, § 125; *Aleksandr Andreyev/Rusya*, 2016, § 71; *Olisov ve diğerleri/Rusya*, 2017, § 92).

94. Bununla birlikte, Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekleri, 3. madde (Sözleşme'nin 2 ve 5. maddeleri) tarafından Sözleşmeci bir Devlete dayatılan, Devletin tuttuğu ve dolayısıyla refahından sorumlu olduğu bir kişinin kaybolması hakkında etkin soruşturma yürütme yükümlülüğünün ötesine geçecektir (*Khachiev ve Akaieva/Rusya*, 2005, § 183; *El-Masri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 256; *Nasr ve Ghali/İtalya*, 2016, § 332).

i. Derin ve Etkin Soruşturmalar

95. Sözleşme'nin 13. maddesi, işkence yasağının temel önemi ve özellikle işkence mağdurlarının hassas durumu bakımından, Devletlere, iç hukukta mevcut olan diğer tüm başvuru yollarına hanel getirmeksizin, işkence durumları konusunda derin ve etkin soruşturmalar yürütme yükümlülüğü getirir (*Aksoy/Türkiye*, 1996, § 98; *Aydın/Türkiye*, 1997, § 103).

96. Şüphesiz, Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından 1984 yılında kabul edilen, bir işkence fiilinin işlendiğine dair makul gerekçelerin bulunduğu anda “derhal tarafsız bir soruşturma” açılması yükümlülüğünü getiren *İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme'nin* 12. maddesinde yer alan türden açık bir hüküm içermemektedir. Bununla birlikte Mahkeme, 13. madde anlamında “etkili başvuru” kavramından üstü kapalı şekilde bu türden bir gereklilik doğduğu kanaatindedir (*Soering/Birleşik Krallık*, 1989, § 88).

97. Makamların, kişileri, özel şahısların eylemlerine karşı korumamakla suçlandığı durumlarda, Sözleşme'nin 13. maddesi, her zaman makamların iddialar hakkında soruşturma yürütme sorumluluğu üstlenme yükümlülüğünü kapsamaz. Buna karşın, mağdur veya ailesi, gerektiği takdirde, Sözleşme tarafından korunan hakların ihlaline sebep olan fiil ve ihmaller için Devlet görevlilerinin veya organlarının sorumluluğunun tespit edilmesine imkân veren bir mekanizmaya sahip olmalıdır (*Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 109; *E. ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2002, § 110; *O'Keeffe/İrlanda* [BD], 2014, § 115).

ii. Tazminat

98. İşkencenin veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelelerin yasaklanması kadar önemli bir hak konusu olduğunda, Sözleşme'nin 13. maddesi, diğer telafiler arasında uygun olduğunda tazminat ödenmesini de gerektirmektedir. İhlalden kaynaklanan manevi zararın telafi edilmesi, ilke olarak, mümkün olmalı ve uygulanan telafi rejiminin bir kısmını teşkil etmelidir (*Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 109; *McGlinchey ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2003, § 63).

99. Mahkeme bizzat, yaşanan korku, stres, endişe ve hayal kırıklığı duygularının, manevi zarar için tazminat ödenmesini uygun kıldığını kabul ederek, bu tür durumlarda sıklıkla adil tazmin kararına varmaktadır (*McGlinchey ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2003, § 66).

b. Bazı Örnekler

100. Mahkeme, güvenlik güçleri tarafından işlenen fiiller konusunda etkin bir ceza soruşturması yürütülmemiş olması sebebiyle, hukuki nitelikli başvuru yolları da dâhil olmak üzere diğer her türlü başvuru yolunun etkisiz kılındığı aşağıda belirtilen örneklerde, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır:

- Gözaltına alma veya tutuklama (*Aksoy/Türkiye*, 1996, §§ 99-100; *Aydın/Türkiye*, 1997, §§ 104-109; *Assenov ve diğerleri/Bulgaristan*, 1998, § 118; *Büyükdağ/Türkiye*, 2000, §§ 65-69; *Batı ve diğerleri/Türkiye*, 2004, §§ 145-149; *Chitaiev/Rusya*, 2007, §§ 202-203);
- Güvenlik güçleri tarafından bir köye yapılan saldırı (*İlhan/Türkiye* [BD], 2000, §§ 98-103);
- CIA ajanlarının sıra dışı teslim alma operasyonu (*El-Masri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD]¹¹, 2012, §§ 258-262; *Nasr ve Ghali/İtalya*¹², 2016, §§ 334-337; ayrıca bakınız işbu rehberin 141. paragrafı).

101. Mahkeme, aşağıda belirtilen davalarda, şahıslar tarafından işlenen eylemlere karşı makamların korumasının bulunmamasına ilişkin olarak başvuranların iddialarının incelenmesi için etkili başvuru yollarının bulunmadığı gerekçesiyle, Sözleşme'nin 3. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir:

- Ebeveynleri tarafından kötü muamele uygulanması sebebiyle ciddi ihmal ve istismar mağduru olan çocuklar (*Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001, §§ 109-111; ayrıca işbu rehberin 103. paragrafına bakınız);
- Üvey babalarının cinsel istismarına maruz kalan çocuklar (*D.P. ve J.C./Birleşik Krallık*¹³, 2002, §§ 136-138);
- Devlet okulunda öğretmeninin cinsel istismarına maruz kalan öğrenci (*O'Keeffe/İrlanda* [BD], 2014, §§ 184-187);

11. Sözleşme'nin 3, 5 ve 8. maddeleriyle birlikte 13. maddesinin ihlali.

12. Başvuranlardan biri ile ilgili olarak Sözleşme'nin 3, 5 ve 8. maddeleriyle birlikte 13. maddesinin ihlali ve diğeriyle ilgili olarak, Sözleşme'nin 3 ve 8. maddeleriyle birlikte 13. maddesinin ihlali.

13. Sözleşme'nin 3 veya 8. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlali.

- Uyuşturucu madde yoksunluğu belirtilerinden yakınan eroin bağımlısı tutuklu (*McGlinchey ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2003, §§ 64-67; ayrıca işbu rehberin 103. paragrafına bakınız).

102. Mahkeme, 2006 yılında verdiği *Hüseyin Esen/Türkiye* kararında (§§ 56-64), gözetiminde tutulan bir kişiye polis memurları tarafından işkence yapıldığı gerekçesiyle polis memurlarının cezaya mahkûm edilmesiyle sonuçlanan, ancak zaman aşımına uğradığı gerekçesiyle, polis memurlarının cezasının iptal edildiği ceza davasının etkisizliği sebebiyle, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

103. Mahkeme, aşağıda belirtilen davalarda, manevi zararın telafi edilmesine imkân veren başvuru yolunun bulunmaması sebebiyle, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir:

- Ebeveynleri tarafından kötü muamele uygulanan, ciddi ihmal ve istismar mağduru çocuklar (*Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001, §§ 110-111);
- Annelerinin partneri tarafından cinsel ve fiziki istismara uğrayan çocuklar (*E. ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2002, §§ 111-116);
- Uyuşturucu madde yoksunluğu belirtilerinden yakınan eroin bağımlısı tutuklu (*McGlinchey ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2003, §§ 64-67);
- Sağlık sorunları bulunduğu halde, aşırı fiziki egzersiz ile cezalandırılan bir askeri personel (*Tchember/Rusya*, 2008, §§ 71-73);
- Zihinsel sorunları olan kişilerin bakımevinde kötü yaşam şartlarına maruz bırakılması (*Stanev/Bulgaristan* [BD], 2012, §§ 219-221);
- Polis tarafından bir kişiye, itirafta bulunması için kötü muamelede bulunulması (*Poghosyan ve Baghdasaryan/Ermenistan*, 2012, §§ 44-48).

104. Mahkeme, *Association Innocence en Danger et Association Enfance et Partage/Fransa* davasına ilişkin olarak 2020 yılında verilen kararda, Sözleşme'nin 3. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edilmediği, zira başvuran derneğin, (bir çocuğun, ebeveynlerinin çocuğun ölümüyle sonuçlanan kötü muamelelerinden korunması amacıyla gerekli ve uygun tedbirlerin alınmaması ve dolayısıyla adalet kamu hizmetinin kusurlu işleyişi sebebiyle) Fransız Devletinin hukuki sorumluluğunun söz konusu olması için kanun tarafından öngörülen koşulları, yerine getirmemiş olmasının, bütün olarak değerlendirildiğinde, başvurunun Sözleşme'nin 13. maddesine aykırı olduğu kanaatine varmak için yeterli olmadığı sonucuna varmıştır. Devletin sorumluluğunun doğmasına ilişkin koşullar, Fransız içtihatlarına göre olabildiği ölçüde gevşetilmiştir. Yine "ağır kusur" kavramının yorumlanması, özellikle adalet hizmetinin işlevsizliğine sebep olan birçok kusurun bulunması durumunda, bu kusurların tamamının Devletin sorumluluğunu doğuran ağır bir kusur oluşturduğu sonucuna varmak için hafif kusurların ayırt edilmesine imkân vermektedir. Fransız kanun koyucunun, soruşturma ve polis faaliyetleri de dâhil olmak üzere, hukuk sisteminin karmaşıklığı ve işleyiş özelliği bakımından adaletin bağımsızlığının korunması amacıyla, Devletin hukuki sorumluluğunun doğması olasılığını bu özel bağlama dâhil etmesi makul görünmektedir. Bununla birlikte, Ancak yapılan seçim, hem hukuken hem de uygulamada etkili bir hukuk yolu sağlamalıdır.

105. *Loste/Fransa*, 2022 (§§ 67-78) davasında Mahkeme, yerel idare mahkemelerinin dört yıllık hak düşürücü süreye ilişkin kuralların uygulanmasında aşırı şekilci olması nedeniyle etkisiz kalan bir tazminat talebiyle ilgili olarak (başvuranın koruyucu aile yanına yerleştirilmesi sırasında on iki yıl boyunca sertifikalı

bir çocuk bakıcısının kocası tarafından kötü muameleye maruz kalmasıyla ilgili olarak Devletin sorumluluğu ve söz konusu aile tarafından, çocuğun ve Müslüman kökenli ailesinin dini görüşlerine saygı göstermeyi taahhüt ettiği dini tarafsızlık hükmüne uyulmamasına ilişkin), Sözleşme'nin 3 ve 9. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkemeler, yasaların gerektirdiği şekilde, başvurana, kendisinin, hangi tarihten itibaren, ulusal makamların iddia edilen başarısızlığını gösteren ve etkili bir şekilde sorumluluklarını yerine getirmelerine izin veren yeterli delil unsurlarına sahip olduğu konusunda soru sormamıştır.

2. Tutulma Koşulları

a. Genel İlkeler

106. Tutulan kişilerin Sözleşme'nin 3. maddesi ile güvence altına alınan haklarının korunmasına ilişkin bir sistemin etkili sayılması için, bu sisteme önleyici ve telafi edici hukuk yolları da eklenmelidir (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, § 98; *Torreggiani ve diğerleri/İtalya*, 2013, § 50).

107. Kötü tutulma koşullarına ilişkin iddialarla ilgili olarak telafi yollarının etkinliğinin değerlendirilmesinde, ilgili kişinin, sadece Sözleşme'nin 3. maddesi tarafından güvence altına alınan haklarının dolaylı olarak korunması değil, ulusal mahkemelerin, söz konusu kişiye doğrudan ve uygun bir telafi sağlayıp sağlayamayacağı belirleyici bir unsurdur (*Mandić ve Jović/Slovenya*, 2011, § 107). Yine, sadece tazminat verilmesine ilişkin bir hukuk yolunun, iddia edilen ihlalin devam etmesini engelleyememesi veya kişilerin fiziki tutulma koşullarında iyileşme sağlayamaması anlamında “önleyici” bir etkisi olmadığı sürece, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olduğu iddia edilen bir gözaltı veya tutulma koşullarına ilişkin iddialar için yeterli olduğu kanaatine varılamaz (*Cenbauer/Hırvatistan* (k.k.), 2004; *Norbert Sikorski/Polonya*, 2009, § 116; *Mandić ve Jović/Slovenya*, 2011, § 116).

108. Sadece gelecekte tazminat ödenmesine ilişkin bir imkân, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmesi sonucunda ortaya çıkan bilhassa ciddi acıların meşrulaştırılması anlamına gelecek ve Devletin tutulma koşullarını Sözleşme gereklerine uygun hale getirmesine ilişkin hukuki yükümlülüğünü kabul edilemez şekilde zayıflatacaktır (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, § 98; *Varga ve diğerleri/Macaristan*, 2015, § 49).

109. Mahkeme, 2019 yılında verilen *Ulemek/Hırvatistan* kararında, 3. maddeyi ihlal eden tutulma koşulları için önleyici ve telafi edici hukuk yolları arasındaki ilişkiyi detaylı şekilde açıklamıştır.

110. Mahkûmlar, bu hukuk yollarını, cezalandırılma veya olumsuz sonuçlara maruz kalma korkusu olmaksızın kullanabilmelidirler (*Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 191).

i. Önleyici Hukuk Yolları

111. Bir başvuranın Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı koşullarda tutulması durumunda, mümkün olan en iyi telafi yolu, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelelere maruz bırakılmama hakkının ihlaline en kısa sürede son verilmesidir. Önleyici hukuk yolları, tutulan kişilerin şikâyetlerinin, telafi tedbirleri konusunda karar verme yetkisi bulunan bir makam veya mahkeme tarafından hızlı ve etkin şekilde incelenmesine imkân sağlamalıdır (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 214 ve 219). İlgili ulusal makam veya mahkeme, Sözleşme'ye ilişkin şikâyetin esasını dikkate almalıdır (*Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 183).

Örneğin, idari bir makam önünde mevcut olan önleyici hukuk yolunun etkili olabilmesi için, bu makam, i) cezaevi sisteminden sorumlu makamlardan bağımsız olmalı, ii) tutulan kişilerin, şikâyetleri hakkındaki incelemeye etkin şekilde katılımlarını güvence altına almalı, iii) tutulan kişilerin şikâyetlerinin hızlı ve özenli

şekilde incelenmesini sağlamalı, iv) bu şikâyetlerin temelinde yatan sorunların ortadan kaldırılması için oldukça çeşitli yasal araçlara sahip olmalı ve v) verilen kararların bağlayıcı ve icra edilebilir olmasını sağlamalıdır (*Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, §§ 182-183 ve 282-283). Ayrıca bu türden bir hukuk yolu, makul olarak kısa süre içerisinde sunulmalıdır (*Torreggiani ve diğerleri/İtalya*, 2013, § 97). Bu, örneğin, söz konusu şikâyetin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında olduğu durumlarda, ulusal makâmın, diğer hususların yanı sıra, başvuranın haklarına yapılan müdahalenin demokratik bir toplumda meşru bir amaca ulaşmak için gerekli olup olmadığını incelemesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla ilgili kişiye bireysel bir hak tanımayan, savcılığa sunulan bir şikâyet veya bağlayıcı ve icra edilebilir kararlar veremeyecek bir arabulucuya sunula bir şikâyet, etkili başvuru yolları teşkil etmemektedir (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 102-106). Buna karşın, infaz hâkimliği veya idare mahkemesi önünde ileri sürülen bir şikâyet etkili bir başvuru yolu teşkil etmektedir (*Stella ve diğerleri/İtalya* (k.k.), 2014, §§ 46-55; *Atanasov ve Apostolov/Bulgaristan* (k.k.), 2017). Bir şikâyetin öncelikle cezaevi idaresine, ardından gerektiği takdirde, infaz hâkimliğine sunulduğu bir sistem etkili bir başvuru yolu sunmaktadır (*Domján/Macaristan* (k.k.), 2017, §§ 21-23).

Diğer taraftan, etkili bir başvuru yolunun bir davanın özel koşullarında hakkaniyete uygun olarak işlememesi de mümkündür. Örneğin, bir tutuklu tarafından adli makamlara sunulan bir şikâyete verilen cevabın, ilgili iç hukukun gerektirdiği şekilde resmi bir yazı veya karar aracılığıyla verilmemesi durumunda, bu koşul, etkili bir adli başvuru yolunu etkisiz kılacak niteliktedir (*Lonić/Hırvatistan*, 2014, §§ 57-63). Yine normalde cezaevi idaresinden bağımsız olan ve savcılığa sunulan bir şikâyet, davanın özel koşullarında savcılığın, yüksek güvenilirli bir cezaevinde tutulma koşullarına ilişkin belgeleri inceleyememiş olması durumunda, etkili bir başvuru yolu teşkil etmez (*Csüllög/Macaristan*, 2011, §§ 48-49).

112. Önleyici hukuk yolları kapsamında, altta yatan sorunun niteliğine göre, telafi, sadece ilgili tutukluyu etkileyen tedbirlerden veya belirli bir cezaevinde uygunsuz koşullar sebebiyle mahkûmların haklarının geniş anlamda ve eş zamanlı olarak ihlal edildiği durumlara çözüm bulabilecek daha geniş kapsamlı tedbirlerden oluşabilir (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, § 219; *Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 189).

ii. Telafi Edici Hukuk Yolları

113. Öte yandan, onurunu zedeleyici nitelikte tutulma koşullarına maruz kalan herkes, maruz kaldığı ihlal için bir telafi elde etmelidir (*Benediktov/Rusya*, 2007, § 29; *Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 97-98 ve 221-231).

114. Başvuru yolları, davalarının sonuçlanmasını bekleyen, insanlık dışı ve aşağılayıcı koşullarda tutulan kişilere, diğerlerinin yanı sıra, Mahkemenin benzer davalarda hükmettiği tazminat bedelleri ile kıyaslanabilir bir tazminat ödenmesi şeklinde olabilecek bir telafi yolu sunmalıdır (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 221-231). Bununla birlikte Mahkeme, başvuranın tazminat talebinin yalnızca kısmen karşılanmış olması gerçeğinin, Estonya hukukunda öngörülen telafi edici hukuk yolunun etkinliğini sorgulamaya tek başına yeterli olmadığına hükmetmiştir (*Nikitin ve diğerleri/Estonya*, 2019, § 216). Ayrıca Mahkeme, ikincilik ilkesi gereğince, tazminat miktarının belirlenmesiyle ilgili olarak ulusal makamlara geniş bir takdir yetkisi verilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Bu değerlendirmenin, ulusal makamların kendi hukuk sistemlerine ve geleneklerine uygun şekilde ve benzer davalarda Mahkeme tarafından belirlenen tazminat miktarlarından daha az miktarlara hükmedilse bile, ülkenin yaşam düzeyi dikkate alınarak yapılması gerekmektedir (*Shmelev/Rusya* (k.k.), 2020, §§ 91-94).

115. Telif edici hukuk yolu, cezaevinde tutulan, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline yol açan insanlık dışı veya aşağılayıcı bir muameleye maruz bırakılan ve bu anlamda bir talepte bulunan herkes için erişilebilir olmalıdır. Müştekiye düşen ispat yükü, aşırı olmamalıdır. Tutulan bir kişinin, örneğin ihtilaf konusu koşulların kesin bir şekilde tanımlanması, tanık gösterilmesi, cezaevi makamlarına veya denetim organlarına sunulan şikâyetler veya bu makam veya organların söz konusu şikâyetlere vermiş olduğu cevaplar gibi bir delil başlangıcı ve kolay erişilebilir unsurlar sunmaya, zorunlu kılınması durumunda, bunun yapılmasının ardından, söz konusu iddiaların reddedilmesi makamların görevidir (*Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 184). Kötü muamele koşulları, ilgili açısından manevi bir zarara yol açmalarıyla ve dolayısıyla güçlü bir karine oluşturmalarıyla bilinir (*Iovtchev/Bulgaristan*, 2006, § 146; *Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 190). Telifiye ilişkin iç hukuk, müşterinin, Devlet görevlilerinin veya organlarının kusurlu olduğunu ve fiillerinin yasa dışı olduğunu (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, § 229) veya harici bir delil unsuru ile, duygusal sıkıntı şeklinde maddi olmayan zararların varlığını (*Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 190) kanıtlayabilmesine bağlı olarak tazminat ödenmesinden daha ziyade, bu karinenin varlığını yansıtmalıdır.

116. Hukuk yolları, insanlık dışı veya aşağılayıcı koşullarda yargılanmayı bekleyen mahkumlara, diğer hususların yanı sıra, açıkça verilmiş olması ve ilgili kişinin cezasının miktarı üzerindeki etkisinin ölçülebilir olması kaydıyla cezada indirim şeklinde olabilecek bir telif yolu sunmalıdır (*Stella ve Diğerleri/İtalya* (k.k.), 2014, §§ 59-63; *Varga ve Diğerleri/Macaristan*, 2015, § 109).

b. Bazı Örnekler

117. Mahkeme, aşağıdaki davalarda, Sözleşme'nin 3. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır:

- Tutukluluk koşullarıyla ilgili olarak (gözetiminde *Assenov ve diğerleri/Bulgaristan*, 1998, §§ 114-118; *Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 100-119; *Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, §§ 192-213; *Varga ve diğerleri/Macaristan*, 2015, §§ 51-65; bir göçmen ve küçük çocuklarıyla ilgili olarak *G.B. ve diğerleri/Türkiye*, 2019, §§ 125-137; göçmen bir kadın ve reşit olmayan çocuklarıyla ilgili olarak *Barbotin/Fransa*, 2020, §§ 50-59; *J.M.B. ve diğerleri/Fransa**, 2020, §§ 212-221; *Sukachov/Ukrayna*, 2020, §§ 118-125; *Volodya Avetisyan/Ermenistan*, 2022, §§ 29-34) ;
- Terörist olan bir tutuklunun sekiz yıl boyunca tecrit süresinin uzatılmasıyla ilgili olarak (*Ramirez Sanchez/Fransa* [BD], 2006, §§ 162-166);
- Özel olarak belirtilen bir tutuklunun tekrar tekrar yerinin değiştirilmesi ve sıklıkla üst aramasına tabi tutulmasıyla ilgili olarak (*Khider/Fransa*, 2009, §§ 141-145);
- Sık yer değiştirme ve istisnai hücre tedbirleriyle ilgili olarak (*BamouhammadBelçika*, 2015, §§ 168-173);
- Tutukluların taşınmasıyla ilgili olarak (*Tomov ve diğerleri/Rusya*, 2019, §§ 143-156);
- Kırk beş gün hücrede tutularak disiplin cezası uygulanması (*Payet/Fransa*, 2011, §§ 131-134);
- Cezaevinde grev sırasında tutukluların temel ihtiyaçlarının karşılanması kararının uygulanmamasından kaynaklanan yapısal eksiklik (*Clasens/Belçika*, 2019, §§ 44-47).

- Cezaevinde ziyaretçi kabulü sırasında mahkûmlara dayatılan tekrarlı ve rastgele üst aramaları (*Roth/Almanya*, 2020, §§ 94-98).

118. Mahkeme, 2016 yılında *Mozer/Moldova Cumhuriyeti ve Rosya* [BD] davasında verilen kararda (§§ 213-218), Moldova'nın ayrılıkçı bir bölgesinde tutulan bir kişi için Sözleşme'den doğan hakların ihlalden şikâyet etme imkânı veren etkin iç hukuk yollarının varlığına ilişkin olarak, Moldova Cumhuriyeti'nin Sözleşme'nin 3, 8 ve 9. maddeleri bakımından 13. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

119. Mahkeme, 2019 yılında, *Ulemek/Hırvatistan* davasında verilen kararda (§§ 93-119), başvuranın hakkaniyete uygun olmayan tutulma koşullarına ilişkin iddialarında, Hırvatistan'daki önleyici ve telafi edici başvuru yollarının genel etkinliğini sorgulatabilecek hiçbir gerekçe ileri sürmemiş olması sebebiyle, başvurunun Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından 13. maddesine ilişkin kısmının, açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle, kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

120. Mahkeme, 2020 yılında, *Shmelev/Rusya* (k.k.) davasında verdiği kararda (§§ 121-142), başvuranların, yargılamadan önce veya iç standartlara uymayan şartlarda cezalarını çekmeleri kapsamında tutulduğu kanaatine varan kişiler için yeni açılan bir telafi edici başvuru yolunu tüketmemiş olmaları sebebiyle, başvurunun, iç hukuk yolları tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

121. *Polgar/Romanya*, 2021 (§§ 75-99) davasında, Mahkeme, haksız fiil sorumluluğuna ilişkin hukuk davasının, 13 Ocak 2021 tarihi itibarıyla, sona eren kötü gözaltı veya nakil koşulları için tazminat elde etmek için etkili olduğunu kabul etmiştir. Bununla birlikte, Mahkeme, başvuranın Sözleşme'nin ihlalinin tam olarak tanınmasını ve yeterli ve yeterli tazminat almasını sağlamayan bu davadan yararlanmış olması nedeniyle, 3. madde ile bağlantılı olarak 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Nihai iç hukuk kararı, Mahkeme tarafından söz konusu iç hukuk yolunun etkililiği için başlangıç noktası olarak seçilen tarihten çok önce, 13 Şubat 2019 tarihinde verilmiştir.

3. İltica, Sınır Dışı Etme ve Suçluların İadesi

a. Genel İlkeler

122. İltica ve sınır dışı etme işlemlerine, Sözleşme'nin 13. maddesi uygulanırken, Sözleşme'nin 6. maddesi ve adil yargılanma hakkını güvence altına alan usule ilişkin hakların tamamı uygulanmaz.

123. İltica ve göçe ilişkin başvurularla ilgili olarak, Mahkeme'nin görevi, ikincillik ilkesine riayet ederek, ulusal davaların etkililiğini değerlendirmekle ve bu davaların insan haklarına riayet edilerek görülmesini sağlamakla ilgili ve sınırlıdır (*M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD], 2011, §§ 286-287; *I.M./Fransa*, 2012, § 136). Temel amacı, başvuruları, kaçtığı ülkede, keyfi bir baskıya karşı doğrudan ya da dolaylı olarak koruyan etkin güvencelerin bulunup bulunmadığını denetlemektir (*T.I./Birleşik Krallık* (k.k.), 2000; *Müslim/Türkiye*, 2005, §§ 72-76).

124. Bir kişinin başka bir ülkeye gönderilmesinin kendisini Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleriyle yasaklanan muamelelere maruz bırakacağına ilişkin iddiası, "ulusal bir makam" tarafından dikkatli ve titiz bir denetime tabi tutulmalıdır (*Jabari/Türkiye*, 2000, § 39; *Chamaïev ve diğerleri/Gürcistan ve Rusya*, 2005, § 448; *Gebremedhin [Gaberamadhien]/Fransa*, 2007, § 58; *Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya* [BD], 2012, § 198). Sözleşme'nin 13. maddesiyle uygunluk, Devletlerin belirli bir takdir yetkisi bulunması koşuluyla, yetkili

organın, şikâyetin içeriğini inceleyebilmesini ve uygun telafiyi sunabilmesini gerektirmektedir (*M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD], 2011, § 387).

125. Bir başvuruda bulunmak (örneğin hızlandırılmış iltica prosedürleri bağlamında) ve/veya müteakip bir sınır dışı kararına itirazda bulunmak için aşırı kısa bir süre sınırının uygulanması, prosedürü uygulamada etkisiz hale getirebilir ve bu nedenle Sözleşme'nin 3. maddesiyle birlikte 13. maddesinin gerekliliklerine aykırı olabilir (*I.M./Fransa*, 2012, §§ 136-160; *R.D./Fransa*, 2016, §§ 55-64). Bununla birlikte hukuk yolları, sığınma talebinde bulunanın dinlendiği ve kısa zaman sınırlamalarına rağmen, iddialarını ileri sürme fırsatının garanti edildiği durumlarda etkili olduğu söylenebilir (*E.H. /Fransa*, 2021, §§ 174-207).

126. Etkili başvuru yolu kavramı, kötü muamele riskinin gerçekleşmesi durumunda meydana gelebilecek zararın geri döndürülemez niteliğini dikkate alarak, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir muamele riskinden şüphelenmek için ciddi gerekçelerin bulunduğu iddiasının tamamen bağımsız bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Bu inceleme, ilgili kişinin sınır dışı edilmesi için neler yapmış olabileceğini veya sınır dışı eden Devletin ulusal güvenliğine yönelik olarak algıladığı herhangi bir tehdidi dikkate almaksızın yapılmalıdır (*Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, § 151).

127. Ayrıca etkili bir başvuru yolu, sınır dışı etme tedbirinin kendiliğinden askıya alınması etkisine sahip olmalıdır (*A.M./Hollanda*, 2016, § 66). Bir başvuru yolunun sadece "teorik olarak" askıya alma etkisinin olması yeterli değildir.

128. Bunun yanı sıra, askıya alma niteliği, sınır dışı etme uygulamalarının yöntemleri, gidilecek ülkenin seçimine bağlı her türlü risk sorunuyla alakalı olmadığında gerekli değildir (*Moustahi/Fransa*, 2020, §§ 152-155). Bu uygulama yöntemleri genellikle, yalnızca geri gönderme işleminin uygulanmasından önceki saatlerde idare tarafından bilinmektedir ve bunlar, çoğu zaman kendiliğinden 3. maddenin ihlalini teşkil edemezler. Dolayısıyla, bir başvuran tarafından, *daha sonra (a posteriori)* hukuk yolu kullanma imkânı, bu hükme riayet etmek için yeterlidir.

129. İlgili kişilere, uygun başvuru yollarını kullanabilmeleri, tercüman ve avukat gibi bir adli yardıma erişim sağlayabilmeleri için durumları hakkında uygun ve yeterli şekilde bilgi verilmelidir (*Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye*, 2009, §§ 114-115; *M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD], 2011, §§ 301-304 ve 319).

Mahkeme, 2011 yılında *M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD] davasında verdiği kararda (§§ 294-321), diğer hususların yanı sıra aşağıda belirtilenleri tespit etmiştir: i) Makamlar ile iltica talebinde bulunan kişiler arasında güvenilir bir iletişim sistemi bulunmaması sebebiyle, izlenmesi gereken iltica prosedürleri hakkında yetersiz bilgilendirme ve ikamet adresi bilinmeyen kişiler için sürecin işlevsizliği; ii) Emniyet Genel Müdürlüğüne başvurulması için verilen üç günlük sürenin aşırı kısa olması ve Emniyet Genel Müdürlüğü binalarına erişim zorlukları; iii) tercümanların yetersizliği ve kişisel görüşmelerin yürütülmesi için uzman personelin bulunmaması; iv) başvurana bir avukatın refakat etmesini engelleyen adli yardım eksikliği; v) karar verme sürelerinin aşırı uzun olması; vi) Danıştay'a yapılan başvurunun, işlemlerin ivedi şekilde yapılmaması sebebiyle, iltica taleplerinin esasının incelenmesi düzeyinde güvencelerin bulunmamasını telafi edememesi ve vii) esas hakkında herhangi bir karar verilmesinden önce başvuranın *de facto (fiilen)* baskıya maruz kalması riski. Dolayısıyla Mahkeme, Yunan makamları tarafından, başvuranın iltica talebinin esası ciddi bir incelemeye tabi tutulmaksızın ve etkili bir başvuru yoluna erişim imkânı tanınmaksızın, doğrudan veya dolaylı olarak kendi ülkesi olan Afganistan'a geri gönderilmesi riskinin incelenmesinde eksiklikler bulunması sebebiyle, Sözleşme'nin 3. maddesi ile birlikte 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

130. Sınır dışı etmeye ilişkin davalarda, ihlalin geri dönülmez etkileri olabilmesi sebebiyle, Mahkeme, başvuranın artık sınır dışı edilme riskinin bulunmaması sebebiyle Sözleşme'nin 2 ve 3. maddelerinin ihlal edildiği iddialarına ilişkin olarak mağdur statüsünün kaybedilmesinin, söz konusu şikâyeti mutlaka tartışılmaz kılmadığına veya başvurunu Sözleşme'nin 13. maddesi açısından mağdur statüsünden yoksun bırakmadığına karar vermiştir (*Gebremedhin [Gaberamadhien]/Fransa*, 2007, § 56; *I.M./Fransa*, 2012, § 100; *M.A./Kıbrıs*, 2013, § 118; aksi yönde (*a contrario*) bir karar için bk. *Mir Isfahani/Hollanda* (k.k.), 2008). Diğer taraftan, Mahkemenin, başvuruların artık Türkiye'den Suriye'ye veya başka bir ülkeye sınır dışı edilmesi riski bulunmadığı gerekçesiyle, Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleri alanında sunulan başvuruların *kişi yönünden (ratione personae)* kabul edilemez olduğuna karar vermesi, Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanabilmesini engellemektedir (*Sakkal ve Fares/Türkiye* (k.k.), 2016, § 63).

b. Bazı Örnekler

131. Mahkeme, aşağıda belirtilen durumlarda, etkili ve askıya alıcı başvuru yollarının bulunmaması sebebiyle, Sözleşme'nin 3. maddesi ile birlikte veya bakımından 13. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir:

- Başvuranların, kötü muameleye maruz kalma riski bulunan ülkelere sınır dışı veya iade edilmesi:
 - Afganistan (*M. ve diğerleri/Bulgaristan*¹⁴, 2011, §§ 127-133; ayrıca başvuranın 8. madde alanında ileri sürdüğü şikâyeti ile ilgili olarak işbu rehberin 220. paragrafına bakınız.);
 - Yunanistan'la ilgili olarak Afganistan (*M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD], 2011, §§ 294-321);
 - Kamerun (*Yoh-Ekale Mwanje/Belçika*, 2011, §§ 106-107, HIV virüsü taşıyan ve hastalığın ileri bir aşamasında olan başvuranın uygun bir tıbbi tedaviden faydalanabileceği kesin değildir);
 - Eritre (*Gebremedhin [Gaberamadhien]/Fransa*, 2007, §§ 58-67, iltica talebinde bulunan başvuran, havaalanında bekleme bölümüne alınmış ve Fransız topraklarına girişi reddedilmiştir);
 - Rusya Federasyonu (Çeçenistan) - Belarus (*M.K. ve diğerleri/Polonya*, 2020, §§ 219-220, sınır muhafızlarının başvuruların iltica ve başka bir ülkeye, Belarus'a gönderilme taleplerinin kaydını reddetmesi ile birlikte kendi ülkelerine (Rusya Federasyonu) Çeçenistan'a geri gönderilmeleri ve orada kötü muameleye maruz kalma riski);
 - Belçika ile ilgili olarak Yunanistan (*M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD], §§ 385-396);
 - Hindistan (*Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, §§ 153-155, militan olduğundan şüphelenilen ayrımcı bir Sih ile ilgili olarak);
 - İran (*Jabari/Türkiye*, 2000, §§ 49-50, başvuranın zina nedeniyle taşlanma cezasıyla karşı karşıya kalma riski);
 - İran veya Irak (*Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye*, 2009, §§ 113-117);

14. Sözleşme'nin 3 ve 8. maddeleri bakımından 13. maddesinin ihlali.

- Fas (*A.C. ve diğerleri/İspanya*¹⁵, 2014, §§ 90-105, uluslararası koruma başvurusu reddedilen Sahra kökenli insanlar hakkında);
- Sudan (*J.M./Fransa*, 2012, §§ 136-160) ve Suriye (*M.A./Kıbrıs*¹⁶, 2013, §§ 134-143, yalnızca Mahkeme İç Tüzüğü'nün 39. maddesinin uygulanması başvuranların görevden alınmasını askıya alabilmiştir);
- Suriye (*S.K./Rusya*, 2013, §§ 78-99); *Akkad/Türkiye*, 2022, §§ 82-92, Başvuranın kullandığı Türk hukuku kapsamında mevcut olan hukuk yollarının başvuran sınır dışı edilmeden önce yetkililerin aceleci ve yanıltıcı eylemleri nedeniyle engellenmesine ilişkin);
- Türkmenistan (*Allanazarova/Rusya*, 2017, §§ 100-115);
- Çeçen asıllı başvuranların Rusya'ya iade edilmelerine ilişkin kararların başvuranlara bildirilmemesi (*Chamaïev ve diğerleri/Gürcistan ve Rusya*, 2005, §§ 449-466);
- Somali ve Eritre kökenli göçmenlerin, açık denizlerde yakalanarak, uzaklaştırma tedbiri uygulanmadan önce dikkatli ve titiz bir kontrole tabi tutulmaları için geldikleri ülke olan Libya'ya geri gönderilmeleri (*Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya* [BD]¹⁷, 2012, §§ 201-207);
- Afganistan'dan gelen ve iltica talebinde bulunan başvuranlar tarafından sunulan belgelerin, ilgililerin doğru söyleyip söylemedikleri kontrol edilmeksizin güvenilir olmadıkları gerekçesiyle geri gönderilmelerine karar verilmesiyle reddedilmesi (*Singh ve diğerleri/Belçika*, 2012, §§ 86-105);
- Başvuranın kişisel durumu *ex nunc* (söz konusu andan itibaren) incelenmeksizin Yunan makamları tarafından beklenmedik şekilde Türkiye'ye geri gönderilmesi riski (*B.A.C./Yunanistan*, 2016, §§ 66-67).
- Bir gazetecinin sınırda tutuklanmasından 24 saat sonra aceleyle Türkiye'ye geri gönderilmesi mevcut hukuk yollarını uygulamada etkisiz ve dolayısıyla kullanılamaz hale getirmesi (*D/Bulgaristan*, 2021, §§ 131-135);
- Gazeteci olarak seçim usulsüzlükleri hakkında haber yapması nedeniyle Bangladeş'e döndüğünde karşılaşılabilecek riske ilişkin bir değerlendirme yapılmadan başvuranın sığınma taleplerinin reddedilmesi (*S.H./Malta*, 2022, §§ 80-99).

132. Mahkeme, mevcut etkili hukuk yolları göz önünde bulundurulduğunda, Sözleşme'nin 3. maddesiyle birlikte veya 3. madde bakımından 13. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir:

- Aşağıda belirtilen ülkelere sınır dışı veya iade edilme risklerine dayandırılan şikâyetlerle ilgili olarak:
 - Cezayir (*Bensaid/Birleşik Krallık*, 2001, §§ 56-58);
 - Amerika Birleşik Devletleri (*Soering/Birleşik Krallık*, 1989, §§ 121-124);
 - İran (*G.H.H. ve diğerleri/Türkiye*, 2000, §§ 37-40);

15. Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleriyle birlikte 13. maddesinin ihlali.

16. Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleriyle birlikte 13. maddesinin ihlali.

17. Sözleşme'nin 3. maddesi ve 4 No.lu Protokol'ün 4. maddesi ile birlikte 13. maddesinin ihlali.

- Fas ([E.H./Fransa](#), 2021, §§ 174-207)
- Somali ([Salah Sheek/Hollanda](#), 2007, § 154);
- Sri Lanka ([Vilvarajah ve diğerleri/Birleşik Krallık](#), 1991, §§ 121-127) ;
- Devletlerin, iltica davalarında askıya alıcı etkiyle birlikte ikinci düzey bir temyiz yolu oluşturma yükümlülüğünün bulunmaması ([A.M./Hollanda](#), 2016, §§ 67-71). Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekleri, iltica sürecine eklenen askıya alıcı etki sebebiyle yerine getirilmiştir.

133. Mahkeme, 2016 yılında, [Sakkal ve Fares/Türkiye](#) (k.k.) davasında verdiği kararda (§ 64), başvuranların Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından Suriye'ye sınır dışı edilmesine ilişkin kararlara itiraz edebilmeleri için etkin iç hukuk yolları bulunduğu gerekçesiyle, başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu sonucuna varmıştır.

C. Sözleşme'nin 4. Maddesi¹⁸ ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi

Sözleşme'nin 4. Maddesi – Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı

- “1. Hiç kimse köle ya da kul durumunda tutulamaz.
2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.
3. Aşağıdaki haller, bu madde anlamında “zorla çalıştırma ya da zorunlu çalışma” sayılmaz:
 - a) Bu Sözleşme'nin 5. maddesinde öngörülen koşullara uygun olarak tutulu bulunan bir kimseden, tutulu bulunduğu sırada veya şartlı tahliyeden yararlandığı süre içinde olağan olarak yapması istenilen bir iş;
 - b) Askeri nitelikli herhangi bir hizmet veya vicdanî reddin meşru sayıldığı ülkelerde, vicdanî reddi seçen kişilere zorunlu askerlik hizmeti yerine gördürülebilecek başkaca bir hizmet;
 - c) Toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz veya afet hallerinde gerekli görülen her hizmet; d) Olağan yurttaşlık yükümlülükleri kapsamına giren her türlü çalışma veya hizmet.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Etkin soruşturma (4) – Pozitif yükümlülükler (4) – Esirlik (4-1) – Kölelik (4-1) – İnsan kaçakçılığı (4-1) – Zorla çalıştırma (4-2) – Zorunlu çalıştırma (4-2) – Tutulan kişilerin zorla çalıştırılması (4-3-a) – Şartlı tahliye sırasında çalıştırma (4-3-a) – Askeri nitelikli hizmet (4-3-b) – Askerlik hizmeti yerine sivil bir hizmete tayin (4-3-b) – Kriz durumunda hizmete alma (4-3-c) – Afet durumunda hizmete alma (4-3-c) – Normal vatandaşlık yükümlülükleri (4-3-d)

134. Sözleşme'nin 13. maddesine ilişkin olarak sunulan şikâyetin, 4. maddede öngörülen pozitif yükümlülüklerin ihlali açısından incelenen konuları da kapsamı durumunda, bu yükümlülükler, 13. maddede öngörülen genel yükümlülüklere göre daha *üstündür* (*lex specialis*).

135. Mahkeme, 2012 yılında, [C.N. ve V./Fransa](#) davasında verilen kararda (§§ 113-114), Devletin 4. madde bağlamındaki pozitif yükümlülükleri açısından kölelik ve zorla çalıştırma hakkında etkin bir soruşturma yürütülmediğine dair şikâyetin esasını inceledikten sonra, bu hükmün söz konusu bağlamda ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme bu sebeple, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği

18. Sözleşme'nin [4. maddesi ile ilgili rehber](#) bakınız (kölelik ve zorla çalıştırma yasağı).

iddiasına ilişkin şikâyetin ayrıca incelenmesine gerek olmadığı kanaatine varmıştır (*C.N./Birleşik Krallık*, 2012, §§ 85-86).

D. Sözleşme'nin 5. Maddesi¹⁹ ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi

1. Sözleşme'nin 5. Maddesinin 1. Fıkrası ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi

Sözleşme'nin 5. Maddesinin 1. Fıkrası – Hukuka aykırı yakalama veya tutma

“1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz: (...)”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Fiziki özgürlük (5-1) – Güvenlik (5-1) – Özgürlükten yoksun bırakma (5-1) – Yasal yollar (5-1) – Hukuka aykırı yakalama veya tutma (5-1)

136. Mahkeme, bazı davalarda Sözleşme'nin 13. maddesinin, 5. maddesi ile birlikte veya bakımından ihlal edildiğine veya edilmediğine hükmetmiştir.

137. Bununla birlikte, Mahkeme, Sözleşme'nin 5. maddesinin usul yönünden ihlal edildiğine karar verdiği durumlarda, Sözleşme'nin 13. maddesine ilişkin şikâyetin, 5. maddenin dayandırıldığı gerekçe ile yakından ilgili olmasına ve dolayısıyla kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekmesine rağmen, ayrıca incelenmesine gerek olmadığı kanaatine varabilir (*Bazorkina/Rusya*, 2006, § 165; *Imakaieva/Rusya*, 2006, § 197). Mahkeme 5. maddenin, tutukluluğun yasallığına bağlı bazı usuli güvenceler içerdiği kanaatindedir.

138. Ancak 13. maddenin gerekleri, 5. maddenin, bir Akit Devlete getirdiği, kendisinin tuttuğu ve dolayısıyla sağlığından sorumlu olduğu bir kişinin kaybolması hakkında etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün ötesine geçmektedir (*Kurt/Türkiye*, 1998, § 140; *El-Masri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 252). Ayrıca bir ebeveynin, oğlunun makamların sorumluluğu altında tutulduğu sırada kaybolduğunu iddia ederken savunulabilir gerekçeleri bulunması halinde, Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında etkin başvuru yolu kavramı, uygun görülen tazminat miktarının ödenmesi dışında, sorumluların tespit edilmesine ve cezalandırılmalarına yönelik derin ve etkin soruşturmanın yapılmasını ve ebeveynlerin soruşturma sürecine etkin şekilde katılabilmesini gerektirmektedir (*Kurt/Türkiye*, 1998, § 140).

139. *Kurt/Türkiye* davasında 1998 yılında verilen kararda (§§ 140-142), yetkili makamlar, başvuranın oğlunun güvenlik güçleri tarafından bir köyde tutulduğuna ve makamların sorumlu olduğu koşullarda kaybolduğuna dair savunulabilir bir şikâyetle karşılaşmıştır. Dolayısıyla makamlar, yakınların menfaati için, bu kayıp olayı hakkında derin ve etkin bir soruşturma yürütmek zorundadır. Ancak yine 5. maddenin ihlal edildiği tespitine yol açan aynı gerekçelerle herhangi bir soruşturma yürütülmemiştir. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'nin 5. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

140. Mahkeme, 1999 yılında *Syrkin/Rusya* (k.k.) davasında verdiği kararda, bir askerin yurt dışında kaybolması hakkında makamlar tarafından yürütülen soruşturmanın etkililiğiyle ilgili olarak, başvurunun, Sözleşme'nin 13. maddesiyle birlikte 5. maddesi açısından açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle,

19. Sözleşme'nin 5. Maddesi ile ilgili rehber bakınız (Özgürlük ve güvenlik hakkı).

kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Makamlar, yabancı bir ülkede kaybolan bir kişinin aranmasına bağlı olarak birçok zorlukla mücadele etmiş ve uluslararası yardım talep etmişlerdir. Makamlar ayrıca, başvuranın, oğlunun bulunmasının mümkün olduğu yere ilişkin iddialarını yeterince dikkate almışlar ve ilgilinin soruşturma süresince toplanan delil unsurlarına erişim sağlamasına izin vermişlerdir. Soruşturmanın herhangi bir sonuca varamamasına ve birçok defa askıya alınmasına rağmen, makamların, genel anlamda, soruşturmanın geliştirilmesi için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğünü yerine getirmedikleri kanaatine varılamaz.

Çeçen vatandaşların kaybolmasıyla ilgili birçok davada, Mahkeme, hukuka uygun şekilde bir tutmanın söz konusu olmaması sebebiyle Sözleşme'nin 5. maddesinin 1. fıkrasının ihlali ışığında, 5. madde bakımından 13. maddeyle ilgili ayrı bir sorun bulunmadığı kanaatine varmıştır 5 (*Imakaïeva/Rusya*, 2006, § 197; *Loulouïev ve diğerleri/Rusya*, 2006, § 197; *Chitaïev/Rusya*, 2007, § 204; *Baïssaïeva/Rusya*, 2007, § 159).

141. Mahkeme, *El-Masri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012 (§§ 259-262) ve *Nasr ve Ghali/İtalya*, 2016 (§§ 334-337) davalarında, CIA ajanlarının 'sıra dışı teslim alma' operasyonu kapsamında başvuranlara uygulanan işkence ve insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleler bakımından, başvuranların Sözleşme'nin 3, 5 ve 8. maddelerine ilişkin şikâyetleri için hiçbir etkili başvuru hakkından faydalanmadıklarına ve bu hükümlerle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

El-Masri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti [BD], 2012, davasında, başvuranın sorumluların tespit edilmesine ve cezalandırılmalarına yönelik somut ve etkili başvuru yollarını tüketebilmesi ve tazminat elde edebilmesi gerekirdi. Bu davada özellikle yetkili savcı tarafından yapılan yüzeysel inceleme bakımından, 3 ve 5. maddeler açısından sunulan şikâyetlere ilişkin herhangi bir ceza soruşturması yürütülmemiştir. Başvuranın şikâyetleri, hiçbir zaman ciddi bir soruşturmaya tabi tutulmamış, hatta ilgilinin söz konusu fiillerden hiçbirine maruz kalmadığına dair geçitirici bir açıklamayla bertaraf edilmiştir. Ayrıca, ilgilinin kötü muameleyle maruz kalması ve özgürlük ve güvenlik hakkının edilmesi riskini dikkate alarak, başvuranın CIA'e teslim edilmesi kararının, adli bir makam veya kendi nezdinde yapılacak bir başvurunun etkili olması için yeterli güvenceler teşkil eden bir makam tarafından, incelemeye tabi tutulduğunu kanıtlamak amacıyla hiçbir delil unsuru gösterilmemiştir.

Nasr ve Ghali/İtalya, 2016, davasında ulusal makamlar tarafından yürütülen soruşturma, Devlet sırrı uygulaması sebebiyle, her türlü etkinlikten yoksundur. Devlet sırrının kapsadığı delil unsurlarının kullanılması mümkün olmamıştır ve cezaya mahkûm edilen Amerikan ajanlarının iadesinin talep edilmesi fayda sağlamamıştır. Hukuki düzeydeki sonuçlarla ilgili olarak, başvuranların tazminat elde etmesi imkânı bertaraf edilmiştir.

2. Sözleşme'nin 5. Maddesinin 4 ve 5. Fıkraları ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi

Sözleşme'nin 5. Maddesinin 4 ve 5. Fıkraları – Tutulmanın yasallığının denetlenmesi

“4. Yakalama veya tutulma yoluyla özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar verilmesi ve eğer tutulma yasaya aykırı ise, serbest bırakılması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.

5. Bu madde hükümlerine aykırı bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkes tazminat hakkına sahiptir.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Tutulmanın yasallığının denetlenmesi (5-4) – Başvuruda bulunma (5-4) – Mahkeme tarafından denetlenmesi (5-4) – Kısa sürede denetleme yapılması (5-4) – Denetimin usuli güvenceleri (5-4) – Serbest bırakma kararı (5-4) – Tazminat (5-5)

142. Tutulmanın yasallığının denetlenmesiyle ilgili olarak, Mahkeme içtihatlarına göre, Sözleşme'nin 5. maddesinin 4 ve 5. fıkraları, 13. maddenin daha genel olan gereklerine göre bir üstünlük teşkil eder ve 13. maddenin gerekliliklerini de kapsar. Başvuranların Sözleşme'nin 13. maddesi açısından ileri sürdükleri şikâyetlere konu olayların, 5. maddenin 4 ve 5. fıkraları açısından incelenen şikâyetlerle aynı olması durumunda, Mahkeme, zaten 5. maddenin 4 ve/veya 5. fıkralarının ihlal edildiği sonucuna varmış olması sebebiyle, 13. maddenin ihlal edildiği iddiasını inceleme gereği duymaz (*De Jong, Baljet ve Van Den Brink/Hollanda*, 1984, § 60; *Chahal/Birleşik Krallık*, 1996, § 126; *Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga/Belçika*, 2006, §§ 110-111; *A.B. ve diğerleri/Fransa*, 2016, § 158; ayrıca işbu rehberin 63. paragrafına bakınız).

143. Mahkeme, *Gusinskiy/Rusya* (k.k.), 2003, davasında, başvurunun Mahkemeye sunulmasının ardından, tutulmanın yasallığının Yüksek bir mahkemenin denetimine sunulmuş olması sebebiyle, başvuranın mağdur sıfatının bulunmadığı gerekçesiyle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Denetleme talebiyle, başvuranın, serbest bırakıldıktan sonra tutukluluğunun yasallığının bir yargı organı tarafından denetlenmesi hakkında yoksun bırakıldığı kabul edilmiştir. Ancak denetleme izni verildikten sonra, dava yeni bir yargılamaya tabi tutulmuştur, bu yargılama sırasında başvuran davasının esası hakkında şikâyetini sunma imkânı bulmuştur. Dolayısıyla makamlar, Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından başvuranın haklarının ihlal edildiğini kabul etmiş ve başvurana tazminat ödenmesine karar vermişlerdir.

E. Sözleşme'nin 6. Maddesi²⁰ ile Birlikte veya Bakımından 13. Maddesi

1. Sözleşme'nin 6. Maddesinin 1. Fıkrası ile Birlikte veya Bakımından 13 Maddesi

Sözleşme'nin 6. Maddesi – Adil Yargılanma Hakkı

“ Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan (...) bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Makul süre (6-1)

a. Genel İlkeler

144. Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası, 13. maddeye göre daha *üstündür* (*lex specialis*). Mahkemenin Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiğini tespit ettiği birçok davada, ayrıca 13. maddenin de ileri sürüldüğü durumlarda, bu şikâyet hakkında ayrıca karar verme gereği duyulmamıştır. Ayrıca bir başvuran tarafından Sözleşme'ye dayanılarak talep edilen hakkın, mülkiyet hakkı gibi “medeni nitelikli bir hak” olması durumunda, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının sağladığı koruma da devreye girer (*Sporrong ve Lönnroth/İsveç*, 1982, § 88; *Kudła/Polonya* [BD], 2000, § 146). Benzer koşullarda, yasal işlemlere özgü tüm teminatları içeren 6. maddenin 1. fıkrasının gerekleri, 13. maddenin gereklerine göre daha katıdır ve bu hüküm de, 13. maddenin gereklerini de kapsar (*Sporrong ve Lönnroth/İsveç*, 1982, § 88; *Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 1983, § 110; *Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, § 123; *Brualla Gómez de la Torre/İspanya*, 1997, § 41).

Mahkeme, başvuranın hem Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ceza yönünden hem de 13. maddesi açısından itiraz ve temyiz yargılamasının hakkaniyete uygun olmadığını iddia ettiği davalarda da benzer bir gerekçelendirme sunmuştur (*Kamasinski/Avusturya*, 1989, § 110; *Kadubec/Slovakya*, 1998, § 64).

145. Genel kural olarak, Sözleşme'nin 13. maddesi, Sözleşme'nin ihlal edildiği iddiasının adli bir dava kapsamında ileri sürülmesi durumunda, bu hüküm uygulanamaz (*Pizzetti/İtalya*, Komisyon raporu, 1991, §§ 20-21; *Menecheva/Rusya*, 2006, § 105; *Ferre Gisbert/İspanya*, 2009, § 39).

i. Davanın Makul Süre İçerisinde Görülmesi Hakkının İhlali

146. Bununla birlikte, bireyin bir “ulusal bir mahkeme” önünde ileri sürmek istediği şikâyetin, Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında davanın makul bir süre içerisinde görülmesine ilişkin hakkın ihlaliyle ilgili olması durumunda, bir çakışma ve dolayısıyla bir kapsama söz konusu değildir. Başvuranın belirli bir davada medeni nitelikli yükümlülüklerle ilişkin bir itiraz veya ceza alanında bir suçlama konusunda makul sürede yargılanma hakkından faydalanıp faydalanmadığı hususu, başvuranın bu bağlamda şikâyetçi olabilmesi için iç hukukta etkili bir başvuru yoluna sahip olup olmadığı konusundan hukuki olarak ayrıdır (*Kudła/Polonya* [BD], 2000, § 147).

20. Sözleşme'nin 6. Maddesi ile ilgili olarak [hukuk](#) ve [ceza yönünden](#) düzenlenen rehberlere bakınız (adil yargılanma hakkı).

147. Mahkemenin daha önce bir davanın makul süre içerisinde görülmesi yükümlülüğünün yerine getirilmediği gerekçesiyle Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiğine hükmetmiş olmasına rağmen, davaların makul süre içerisinde görülmesi yükümlülüğünün yerine getirilmemesine ilişkin olarak başvuran tarafından Sözleşme'nin 13. maddesine dayandırılan şikâyet, tek başına değerlendirilmelidir (*Kudta/Polonya* [BD], 2000, § 149).

148. Sözleşme'ye ilişkin şikâyetler için öncelikle ulusal bir makama başvurma imkânı bulunmadığında, her bireyin, davasının makul süre içerisinde görülmesini isteme hakkı, daha az etkili olacaktır ve Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekliliklerinin, 6. maddenin 1. fıkrasının ile öngörülen, kişileri, anormal şekilde uzun süren adli yargılamalara tabi tutmama genel yükümlülüğü tarafından kapsanmaktan daha ziyade, 6. maddenin 1. fıkrasının gerekliliklerini güçlendirdikleri kanaatine varılmalıdır (*Kudta/Polonya* [BD], 2000, § 152).

149. Yine Sözleşme'nin 13. maddesinin doğru şekilde yorumlanması, bu hükmün, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası tarafından öngörülen davanın makul süre içerisinde görülmesi yükümlülüğünün ihlalden şikâyetçi olunmasına imkân veren ulusal bir mahkeme önünde etkili başvuru hakkını güvence altına aldığı şeklinde olmalıdır (*Kudta/Polonya* [BD], 2000, § 156).

150. Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası tarafından güvence altına alınan davanın makul süre içerisinde görülmesi hakkının tanınmasına imkân veren bir başvuru yolunun bulunmaması, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ile birlikte veya bakımından 13. maddesinin ihlaline sebep olur (*Konti-Arvantini/Yunanistan*, 2003, §§ 29-30; *Nastou/Yunanaistan (No. 2)*, 2005, §§ 46-47).

ii. Önleyici ve Telafi Edici Başvuru Yolları

151. Mahkemenin vermiş olduğu hem *Kudta/Polonya* [BD], 2000 (§ 159) kararından hem de *Mifsud/Fransa* (k.k.) [BD], 2002 (§ 17) kararından, Sözleşme'nin 13. maddesinin iki seçenek sunduğu; etkili bir başvuru yolunun, ya başvurulmuş mahkemelerin kararından daha önce bir müdahalede bulunulmasını sağlaması ya da daha önce meydana gelen gecikmeler için uygun bir telafi sağlaması gerektiği anlaşılmaktadır (*Sürmeli/Almanya* [BD], 2006, § 99).

152. Dolayısıyla 13. madde, bir Devletin, derdest bir davanın hızlandırılmasına ve dolayısıyla aşırı uzun sürmesini engellemeye yönelik olarak tasarlanmış “önleyici veya hızlandırıcı” bir başvuru yolunu ve yargılamanın derdest olduğuna veya sonlandırılmış olduğuna bakılmaksızın, daha önce meydana gelen gecikmeler için sonradan bir tazminat elde etme imkânı sunan “onarıcı, telafi edici, maddi veya manevi tazminat sağlayıcı” bir başvuru yolu seçmesine imkânı tanır.

153. Önleyici bir başvuru yolu, daha tercih edilebilir nitelikli olsa da, davaların zaten çok uzun sürdüğü ve önleyici bir çözümün bulunmadığı durumlarda, telafi edici bir başvuru yolunun da etkili olduğu kanaatine varılabilir (*Kudta/Polonya* [BD], 2000, § 158; *Scordino/İtalya (No. 1)* [GC], 2006, § 187). Tazminat davasının, adli yargılamanın aşırı uzun sürmesinin cezalandırılmasına imkân veren etkili, yeterli ve erişilebilir bir başvuru yolu olması koşuluyla, telafi yolunun uygun ve yeterli olduğu kanaatine varılabilir (*Mifsud/Fransa* (k.k.) [BD], 2002, § 17).

154. Avusturya, Hırvatistan, İspanya, Polonya ve Slovakya gibi bazı ülkeler, biri yargılamanın hızlandırılmasını, diğeri telafi edici nitelikli olmasını amaçlayan iki tür başvuru yolunu birleştirmeyi tercih etmişlerdir (*Cocchiarella/İtalya* [BD], 2006, § 77; *Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, § 186). Bu ülkeler, Mahkemenin hükmettiği tazminat miktarlarından daha az miktarda tazminat ödenmesine hükmedebilirler. Ancak söz konusu miktarlar, Mahkeme tarafından benzer davalarda verilen tazminat

miktarlarına göre açıkça yetersiz nitelikte olmamalıdır (*ibidem*, § 213). Yine, *Rutkowski ve diğerleri/Polonya*, 2015, (§§ 176 et 181-186) davasında, birinci başvuran için hükmedilen tazminat miktarı, Mahkeme tarafından iç hukuk yolu bulunmaması sebebiyle kendisine ödenmesine hükmedilen miktarın % 5,5'ine tekabül etmiştir ve dolayısıyla yargılamaların aşırı uzun sürmesini telafi edebilmesi açısından “uygun ve yeterli bir tazminat” teşkil etmemiştir.

155. Önleyici ve telafi edici başvuru yollarının, etkili sayılabilmeleri için teoride olduğu kadar uygulamada da mevcut olmaları gerekmektedir (*Bourdov/Rusya (No. 2)*, 2009, § 104; *Panju/Belçika*, 2014, §§ 62-63).

156. *Bara ve Kola/Arnavutluk*, 2021 (§§ 103-124) davasında Mahkeme, 2014 tarihli *Luli ve Diğerleri/Arnavutluk* davasındaki ilke kararına cevaben, hukuk yargılamalarının süresini hızlandırmak için getirilen hızlandırılmış/önleyici ve telafi edici yeni hukuk yolunun teoride etkili olduğuna ancak pratikte etkili olmadığına karar vermiştir.

157. Makul sürede yargılanma hakkının ihlali devam eden bir durumu ifade eder ve ihtilaf konusu yargılamanın uzaması başvurana önemli ölçüde rahatsızlık ve uzun süreli belirsizlik yaratabilir. Dolayısıyla, bir başvuran, yargılama süresinin aşırı uzun olduğunu düşünmesi halinde, ana davanın herhangi bir aşamasında yerel mahkemeler önünde tazminat talep etme imkânına sahip olmalıdır (*Verrascina ve Diğerleri/İtalya*, 2022, § 26).

α. Önleyici Başvuru Yolları

158. Mahkeme, önleyici başvuru yollarıyla ilgili olarak, birçok alanda olduğu gibi, en iyi telafi yolunun, önlemek olduğunu belirtmiştir (*Sürmeli/Almanya* [BD], 2006, § 100; *Wasserman/Rusya (No. 2)*, 2008, § 47; *Bourdov/Rusya (No. 2)*, 2009, § 98; *Olivieri ve diğerleri/İtalya*, 2016, § 45).

159. Adli bir sistemin, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasından doğan makul süre gerekliliği bakımından yetersiz olması halinde, yargılamaların aşırı uzun sürmesini önlemek amacıyla işlemleri hızlandırmak için tasarlanmış bir başvuru yolu en etkili çözümü teşkil eder. Bu türden bir başvuru yolu, sadece tazminata ilişkin bir başvuru yoluna göre itiraz edilemez bir avantaj sağlar, zira aynı dava dizisi ile ilgili birbirini izleyen ihlallerin tespitini önler ve telafi edici başvuru yolu gibi, sadece geçmiş (*a posteriori*) bir ihlali telafi etmekle sınırlı kalmaz (*Giuseppina ve Orestina Procaccini/İtalya* [BD], 2006, § 72; *Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, § 183; *Hiernaux/Belçika*, 2017, § 50).

160. Yine aynı şekilde, yargı kararlarının istenilen zamanda icra edilmesini sağlayarak bir ihlalin ulusal düzeyde önlenmesine imkân veren tüm başvuru yolları, ilke olarak en değerli olanlardır (*Bourdov/Rusya (No. 2)*, 2009, § 98). Bununla birlikte, Devlet aleyhinde bir karar elde eden bir kişinin, ilke olarak bu türden başvuru yollarını kullanmasına gerek kalmamalıdır (*Metaxas/Yunanistan*, 2004, § 19): Bu kararın icra edilmesi öncelikle Devlet makamlarının görevidir; Devlet makamlarının, kararın icrasını hızlandırmak ve Sözleşme'nin ihlal edilmemesi amacıyla ulusal hukukta açılan bütün yolları kullanması gerekmektedir (*Akashev/Rusya*, §§ 21-22).

161. Ayrıca, ceza alanında, Mahkeme, cezanın açık ve ölçülebilir şekilde indirilmesi için dava süresinin dikkate alınmasının yeterli olduğuna hükmetmiştir (*Beck/Norveç*, 2001, § 27; *Cocchiarella/İtalya* [BD], 2006, § 77).

β. Telif Edici Başvuru Yolları

162. Devletler, telif edici başvuru yollarıyla ilgili olarak, bu başvuru yolunun etkinlikten yoksun olduğu düşünülmeksizin, sadece tazminata ilişkin bir başvuru yolu oluşturmayı tercih edebilirler (*Mifsud/Fransa* (k.k.) [BD], 2002; *Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, § 187; *Bourdov/Rusya (No. 2)*, 2009, § 99). Mahkeme, *Hiernaux/Belçika*, 2017 (§§ 59-62) davasında etkin bir önleyici yol bulunmasa da, tazminat başvurusunun, soruşturma veya yargılamaları sonuçlandırılma aşaması da dâhil olmak üzere, ceza davasının süresinden şikâyetçi olmaya imkân tanınması sebebiyle, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından 13. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

163. Bir Devletin Sözleşme'nin ihlalini telif etmek amacıyla tazminat yolu oluşturarak belirleyici bir adım atması durumunda, Mahkeme, söz konusu Devlete, bu iç hukuk yolunu kendi hukuk sistemi ve geleneklerine, ülkedeki yaşam koşullarına uyum sağlayacak şekilde düzenleyebilmesi için geniş bir takdir yetkisi tanımalıdır (*Cocchiarella/İtalya* [BD], 2006, § 80). Tazminat miktarının düzeyi, iç hukuk yolunun özelliklerine ve etkinliğine dayanmaktadır. Yine, Mahkeme, farklı başvuru yolları mevcut olan ve kararları, hukuki geleneğe ve ülkenin yaşam koşullarına uygun olarak, hızlı ve gerekçeli şekilde verilen ve titizlikle icra edilen bir Devletin, Mahkeme tarafından belirlenen miktarlardan az olmak koşuluyla mantıksız olmayan miktarlara hükmetmesini pek tabii kabul edebilir (*ibidem*, §§ 95-97).

Bununla birlikte, Mahkemedeki, iç hukukun yorumlanma ve uygulanma şeklinin, içtihatlarında yorumlandığı şekliyle Sözleşme'nin ilkelerine uygun sonuçlar doğurup doğurmadığını tespit etmesi istenmektedir (*Bourdov/Rusya (No. 2)*, 2009, § 99).

164. Mahkeme bu amaçla, adli yargılamaların aşırı uzun sürmesi konusunda tazminat yollarının etkinliğinin denetlenmesine imkân veren bazı temel kriterler belirlemiştir, bu kriterler aşağıdaki gibidir (*Bourdov/Rusya (No. 2)*, 2009, § 99; *Valada Matos das Neves/Portekiz*, 2015, § 73; *Wasserman/Rusya (No. 2)*, 2008, §§ 49-51):

- Tazminat davası, makul bir süre içerisinde incelenmelidir (*Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, § 194).
- Tazminat miktarı vaktinde ödenmelidir, ilke olarak miktara hükmedilen kararın verildiği tarihten itibaren en geç altı ay içerisinde icra edilmelidir (*Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, § 198).
- Tazminat davasını düzenleyen usule ilişkin kurallar, Sözleşme'nin 6. maddesiyle güvence altına alındığı şekliyle, hakkaniyet ilkelerine uygun olarak belirlenmelidir (*Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, § 200).
- Yargılama masrafları konusunda belirlenen kurallar, başvuranlar üzerine aşırı bir yük getirmemelidir (*Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, § 201).
- Tazminat miktarları, benzer davalarda Mahkeme tarafından hükmedilen miktarlara göre yetersiz olmamalıdır (*Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, §§ 202-206 ve 213).

165. Sadece iç hukukta hükmedilen tazminat miktarının yetersiz olması ve Mahkeme tarafından benzer davalarda hükmedilen miktarlara uygun olmaması, tek başına yargılama süresine ilişkin başvuru yollarını etkisiz kılmak için yeterli değildir (*Rišková/Slovakya*, 2006, § 100; *Kaić ve diğerleri/Hırvatistan*, 2008, §§ 39 ve 42). Bu başvuru yollarının etkisiz olduğu kanaatine varılması için dikkate alınması gereken birçok etken vardır. Yine, Mahkeme, i) yargılamanın hızlandırılmasının imkânsızlığıyla birlikte yetersiz tazminat ödendiği

ve bu durumun, aslında etkili bir başvuru yolunu davanın özel koşullarında etkisiz kıldığı (*ibidem*, §§ 43-44) ve ii) tazminat miktarının yetersizliğine bağlı olarak hızlı bir telafi elde etmenin imkânsız olduğu (*Wasserman/Rusya (No. 2)*, 2008, §§ 54-58) gerekçesiyle, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

166. “Pinto” Kanunu’na dayanan ve tazminat miktarlarının ödenmesiyle sonuçlanan başvuru yolunun, ulusal yargı kararının Mahkeme’nin, Sözleşme’nin 41. maddesine ilişkin içtihatlarına uygun olması sebebiyle, etkili olduğu kanaatine varılmıştır (*Cataldo/İtalya* (k.k.), 2004). Mahkeme, açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle, başvurunun bu kısmının kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

167. Yine aynı şekilde, *Delle Cave ve Corrado/İtalya*, 2007 (§§ 45-46), davasında, uzun yargılama süresi sebebiyle ulusal bir hâkim tarafından ödenmesine hükmedilen yetersiz bir tazminat miktarı, Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından 13. maddenin ihlalini teşkil etmemiştir. “Pinto” Kanunu’na dayanan başvuru yolu temelinde verilen tazminat miktarının, yüksek bir meblağ olmaması, tek başına, bu başvuru yolunun etkinliğinin sorgulanması için yeterli bir unsur teşkil etmemiştir. “Pinto” Kanunu, tazminat miktarının belirlenmesi için sınırlar belirlememektedir: hükmedilecek tazminat miktarı hâkimin takdirine bırakılmıştır.

168. Mahkeme ayrıca, *Simaldone/İtalya*, 2009 (§§ 82-84), davasında, “Pinto” tazminatlarının ödenmesinde yaşanan on iki aylık gecikmenin, yukarıda belirtilen maddeleri ihlal etmesine rağmen, “Pinto” telafi yolunun etkinliğini sorgulamak için yeterince önemli bir süre olmadığı kanaatine vararak, Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. fıkrası ve 1 No.lu Protokol’ün 1. maddesi bakımından 13. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. 2005 ve 2007 yılları arasında, “Pinto” Kanunu anlamında yetkili istinaf mahkemeleri, yaklaşık olarak 16.000 karar vermiştir, dolayısıyla “Pinto” tazminatının ödenmesindeki gecikmelerle ilgili olarak Mahkemeye yapılan başvuruların sayısı (yaklaşık 500), yüksek olmasına rağmen, şimdilik Kanun kapsamında sağlanan hukuk yolunun yapısal olarak etkisiz olduğunu göstermemiştir.

169. Ulusal hâkim, iddia edilen maddi zararın varlığı ve kapsamı konusunda karar vermek için açıkça daha iyi bir konumda bulunmaktadır.

170. Bununla birlikte manevi zarar için aynı husus geçerli değildir. Çürütülebilir olsa da, aşırı uzun yargılanma süresinin, manevi zarara yol açtığına dair güçlü bir karine bulunmaktadır (*Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, §§ 203-204; *Wasserman/Rusya (No. 2)*, 2008, § 50).

Bu karine, Devletin, borçlarına sadık olma yükümlülüğünün kendisi tarafından ihlal edilmiş olmasından kaynaklanan kaçınılmaz çaresizlik duygusu ve başvuranın mahkeme tarafından haklı bulunduğu dikkate alındığında, kendi aleyhinde verilmiş bir kararın icrasında aşırı gecikme yaşanması durumunda özellikle güçlüdür (*Bourdov c. Russie (n° 2)*, 2009, § 100).

Martins Castro ve Alves Correia de Castro/Portekiz, 2008 (§§ 52-57), davasında, başvuranların manevi zarara maruz kaldıklarını kanıtlayan bir delil unsuru sunmadıkları gerekçesiyle başvuranlara manevi tazminat ödenmemiş olması sebebiyle, Portekiz Yüksek İdare Mahkemesinin, bu yorumu kabul eden içtihadının ve Mahkeme içtihatlarından doğan ilkelerin, Portekiz Hukuk Sisteminde henüz yeterince güçlendirilmemiş olduğu kanaatine varılmıştır.

171. Bununla birlikte, bazı durumlarda, yargılamanın süresi, yalnızca asgari bir manevi zarara yol açmakta, hatta hiçbir manevi zarara neden olmamaktadır (*Wasserman/Rusya (No. 2)*, 2008, § 50; *Martins Castro ve Alves Correia de Castro/Portekiz*, 2008, § 54). Ulusal hâkim, verdiği kararı, yeterince gerekçelendirerek, haklı göstermelidir (*Scordino/İtalya (No. 1)* [BD], 2006, §§ 203-204).

b. Bazı Örnekler

i. Ceza Yargılamasının Süresi

172. Mahkeme, şu davalarda ceza yargılamasının süresinden şikâyet etmek için iç hukukta etkin bir hukuk yolunun bulunmamasına ilişkin olarak Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından veya bu maddeyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır: *Kudla/Polonya* [BD], 2000, §§ 159-160; *Nuvoli/İtalya*, 2002, §§ 34-37; *Stratégies ve Communications ve Dumoulin/Belçika*, 2002, §§ 52-56; *Kangasluoma/Finlandiya*, 2004, §§ 48-49 ; *De Clerck/Belçika*, 2007, §§ 84-86; *McFarlane/İrlanda* [BD], 2010, §§ 115-129; *Dimitrov ve Hamanov/Bulgaristan*, 2011, §§ 91-99; *Michelioudakis/Yunanistan*, 2012, §§ 53-54; *Panju/Belçika*, 2014, §§ 54-77; *Galea ve Pavia/Malta*, 2020, §§ 59-65.

173. Mahkeme, manevi zararın daha sonra verilen davanın kabul edilemezliği kararıyla telafi edilmiş olması sebebiyle (*Panju/Belçika (no. 2), 2023, §§ 67-79*) Avrupa Mahkemesi tarafından tespit edilen ceza yargılamasının aşırı uzun sürmesi nedeniyle tazminat ödenmesinin reddedilmesi konusunda Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasıyla birlikte 13. maddenin ihlal edilmediği kanaatine varmıştır (*Panju/Belçika*, 2014, §§ 54-77).

ii. Hukuk Yargılamasının Süresi

174. Bir hukuk yargılamasının süresinden şikâyet etmek için iç hukukta etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Mahkemenin şu davalarda Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından veya bu maddeyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına neden olmuştur: *Konti-Arvantini/Yunanistan*, 2003, §§ 29-30; *Hartman/Çek Cumhuriyeti*, 2003, §§ 82-84; *Doran/İrlanda*, 2003, §§ 62-69; *D.M./Polonya*, 2003, §§ 48-50; *Lukenda/Slovenya*, 2005, §§ 87-88; *Sürmeli/Almanya* [BD], 2006, §§ 102-116; *Rumpf/Almanya*, 2010, §§ 51-52; *Finger/Bulgaristan*, 2011, §§ 84-91; *Ümmühan Kaplan/Türkiye*, 2012, §§ 56-58; *Glykantzi/Yunanistan*, 2012, §§ 54-57; *Vlad ve diğerleri/Romanya*, 2013, §§ 113-125; *Gazsô/Macaristan*, 2015, § 21; *Valada Matos das Neves/Portekiz*, 2015, § 101; *Brudan/Romanya*, 2018, §§ 72-91; *Marshall ve diğerleri/Malta*, 2020, §§ 82-90; *Bara ve Kola/Arnavutluk*, 2021, §§ 122-124.

175. Mahkeme, *Krasuski/Polonya*, 2005 (§§ 69-73) davasında, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. 2004 yılında "Kudla Kanunu'nun" yürürlüğe girmesinin ardından, bir yargılamanın çok uzun sürmesi nedeniyle Medeni Kanun'un ilgili hükmü uyarınca tazminat talep etme imkânı, bundan böyle açık bir yasal dayanağa dayanmaktaydı ve davasının Polonya adaleti tarafından makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkının ihlal edildiğini iddia eden her başvuran açısından "etkin bir hukuk yolu" oluşturmak için yeterli derecede kesinlik kazanmıştır.

176. *Titan Total Group S.R.L./Moldova Cumhuriyeti*, 2021 (§§ 86-91) davasında, Mahkeme, toplamda 18 ay olan tazminat davasındaki yargılama süresinin aşırı uzun olmaması nedeniyle söz konusu tazminat davası etkili olarak kabul edildiği için, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ile birlikte 13. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Nitekim, tazminat davasına ilişkin yargılamaların uzunluğuyla ilgili uygulanacak kriterler, özellikle bu tür yargılamaların normalde kendine has bir karmaşık yapısının olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, adi yargılamaların uzunluğunu değerlendirmek için benimsenen kriterlerle aynı olamaz (bk. *Gagliano Giorgi/İtalya*, § 69). Devletler, ihlalin mümkün olan en kısa sürede

tespit edilmesini ve giderilmesini sağlamak için bilhassa özen göstermelidir ve istisnai durumlar haricinde, bu süre uygulama aşaması da dahil olmak üzere iki yıl altı ayı geçemez (ibidem. § 73).

iii. İdari Yargılamanın Süresi

177. İdari bir yargılama bağlamında makul bir sürenin bulunmamasından şikâyet etmek için hukuk yollarının etkinliğine ilişkin olarak, Mahkeme, *Daddi/İtalya* (k.k.), 2009 davasında iç hukuk yollarının tüketilmemesi nedeniyle başvurunun kabul edilemez olduğu sonucuna varmıştır. “Pinto” hukuk yolu, acil duruşma talebinin sunulmadığı idari bir yargılamanın süresi açısından etkiliydi. Böylelikle, başvuranın “Pinto” Kanunu anlamında, yetkili İstinaf Mahkemesine başvurması gerekmektedir.

178. Mahkeme, şu davalarda idari bir yargılamanın süresinden şikâyet etmek için iç hukukta etkin bir başvuru yolunun bulunmaması nedeniyle Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır: *Martins Castro ve Alves Correia de Castro/Portekiz*, 2008, §§ 56-57 ve 66 ; *Vassilios Athanasiou ve diğerleri/Yunanistan*, 2010, §§ 34-35 ; *Olivieri ve diğerleri/İtalya*, 2016, §§ 48-71.

iv. İcra Süreci

179. Ulusal mahkeme kararlarının icra edilmesini sağlamak veya bu kararların uzun bir süre boyunca icra edilmemesine itiraz etmek için iç hukukta etkin bir başvuru yolunun bulunmaması, Mahkemenin şu davalarda Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından veya bu maddeyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına neden olmuştur: *Zazanis/Yunanistan*, 2004, §§ 45-49; *SARL Amat-G ve Mébaghichvili/Gürcistan*, 2005, §§ 53-54; *Ramadhi ve diğerleri/Arnavutluk*, 2007, §§ 46-53; *Bourdov/Rusya (No. 2)*, 2009, §§ 101-117; *Abramiuc/Romanya*, 2009, §§ 121-132; *Yuriy Nikolayevich Ivanov/Ukrayna*²¹, 2009, § 69; *Ilyushkin ve diğerleri/Rusya*²², 2012, §§ 34-44; *Manushaqe Puto ve diğerleri/Arnavutluk*, 2012, §§ 72-84; *Gerasimov ve diğerleri/Rusya*, 2014, §§ 157-166.

180. Mahkeme, *Beshiri ve diğerleri/Arnavutluk* (k.k.), 2020 (§§ 178-222) davasında, başvuranların komünist rejim döneminde kamulaştırılan mülkler için tazminatların ödenmesine hükmeden, kesinleşmiş kararların uzun bir süre boyunca icra edilmemesi hususuna çözüm getirilmesini sağlayacak yeni bir hukuk yolunu tüketmemeleri nedeniyle, başvurunun kabul edilemez olduğu sonucuna varmıştır. Bu hukuk yolu, *Manushaqe Puto ve diğerleri/Arnavutluk*, 2012, pilot kararına cevap olarak davalı Devlet tarafından 2015 yılında oluşturulmuştur (bk., mevcut rehberin 316. paragrafı).

21 Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlali

22 Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlali

2. Sözleşme'nin 6. Maddesinin 2. Fıkrası ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi

Sözleşme'nin 6. Maddesinin 2. Fıkrası - Masumiyet Karinesi

“ 2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır. ”

HUDOC Anahtar kelimeler

Masumiyet Karinesi (6-2)

181. Mahkeme, bir davada Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği ve bir başka davada ise ihlal edilmediği kanısına varmıştır.

182. Mahkeme, *Konstas/Yunanistan*, 2011 (§§ 56-57) davasında, Meclis önünde iki Bakan tarafından başvuran hakkında sarf edilen sözlere ilişkin olarak, masumiyet karinesinin usul yönünden ihlalinin telafi edilmesini sağlamak amacıyla yetkili bir ceza mahkemesi önünde başvuranın kullanabileceği bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır. Tazminat davası yalnızca, ihtilaf konusu Sözleşme ihlali için kısmen göreceli ve yeterli olabilirdi; bu dava böylelikle, masumiyet karinesine ilişkin iddia edilen ihlali tamamen telafi edecek nitelikte değildi. Ve Hükümet, başvuranın kullanabileceği başka bir hukuk yolundan bahsetmemiştir.

183. Mahkeme, *Januskevicienė/Litvanya*, 2019 (§§ 60-63 ve 69) davasında, aksine, başvuranın üçüncü kişiler hakkındaki bir ceza yargılaması sırasında masumiyet karinesinin ihlali nedeniyle kendisine maddi bir tazminatın ödenmesini sağlayacak etkin bir hukuk yoluna sahip olması nedeniyle, Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

F. Sözleşme'nin 7. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi²³

Sözleşme'nin 7. Maddesi – Kanunsuz Ceza Olmaz

“ 1. Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Aynı biçimde, suçun işlendiği sırada uygulanabilir olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

2. Bu madde, işlendiği zaman uygar uluslar tarafından tanınan genel hukuk ilkelerine göre suç sayılan bir eylem veya ihmalden suçlu bulunan bir kimsenin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel değildir. ”

HUDOC Anahtar kelimeler

Kanunsuz suç ve ceza olmaz (Nullum poena sine lege) (7-1) - Geriye yürürlük (7-1)

184. Mahkeme, bir davada, Sözleşme'nin 7. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

²³ bk., *Sözleşme'nin 7. Maddesi Hakkında Rehber* (Kanunsuz ceza olmaz).

185. Mahkeme, *Gouarré Patte/Andorra*, 2016 (§§ 41-43) davasında, başvuranın yeni Ceza Kanunu'nun daha lehte olan hükümlerinin uygulanması hususunu ileri sürmek amacıyla kullanabileceği etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle Sözleşme'nin 7. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Yüksek Adalet Mahkemesi, yeni Ceza Kanunu'nun bir mesleği icra etme yasağına ilişkin cezalar için herhangi bir gözden geçirmeyi öngörmeyerek, yalnızca özgürlükten yoksun bırakıcı veya özgürlüğü kısıtlayıcı cezalara atıfta bulunduğu gerekçesiyle, başvuranın iddialarının esası hakkında karar vermeksizin, ilgilinin gözden geçirme talebini reddetmiştir. Bununla birlikte, söz konusu gözden geçirme talebi yalnızca, mevcut davanın karşılamadığı, sınırlı bir şekilde belirtilen kriterler için açıktır. Öte yandan, yeni Ceza Kanunu'nun, daha hafif olan Ceza Kanunu'nun geriye yürürlüğünü güvence altına aldığı doğru olsa da, yeni Ceza Kanunu, bu doğrultuda yetkili mahkemelerin yetersiz kalması durumunda gözden geçirme davası açmak amacıyla hükümlüye mahkemelere başvurma imkânı vermek için özel somut bir prosedürü öngörmemekteydi. Söz konusu madde yalnızca, mahkûmiyet kararı veren mahkemenin, bu kararı resen gözden geçirmesini gerektirmekteydi.

G. Sözleşme'nin 8. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi²⁴

Sözleşme'nin 8. Maddesi – Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı

- “ 1. Herkes özel hayatına ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.
2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir. ”

HUDOC Anahtar kelimeler

Sınır dışı etme (8) - Suçluların iadesi (8) - Pozitif yükümlülükler (8) - Özel hayata saygı (8-1) - Aile hayatına saygı (8-1) - Konuta saygı (8-1) - Yazışmaya saygı (8-1)

186. Mahkeme, çeşitli davalarda Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte veya bu madde bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği ya da ihlal edilmediği kanısına varmıştır.

187. Bununla birlikte, Mahkemenin Sözleşme'nin 8. maddesinin usuli yönlerden ihlal edildiğine karar vermesi durumunda, Sözleşme'nin 8. maddesine dayanan şikâyetle yakından ilişkili olmasına ve dolayısıyla kabul edilebilir olduğuna karar verilmesinin gerekmesine rağmen, Sözleşme'nin 13. maddesi bağlamındaki şikâyetin ayrı olarak incelenmesine gerek olmadığı kanaatine varabilmektedir (*Liberty ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2008, § 73 ; *Roman Zakharov/Rusya* [BD], 2015, § 307). Mahkeme, aksi yönde bir kararla ilgili olarak (*a contrario*), *B.A.C./Yunanistan*, 2016 (§§ 46-47) davasında, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmış ve bu sonucu dikkate alarak, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin de ihlal edildiği kanısına varmıştır (ayrıca bk., *Sargsyan/Azərbaycan* [BD], 2015, §§ 272-274 ; *Dordevic/Hırvatistan*, 2012, § 168).

24 bk. [Sözleşme'nin 8. Maddesi Hakkında Rehber](#) (özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı).

1. Özel Hayata Saygı

188. Mahkeme, özel hayata saygıyla ilgili şikâyetler için hukuk yollarının etkinliğine ilişkin farklı konuları ele almıştır.

a. Serbest Dolaşım

189. Makamlar tarafından alınan bir tedbirin, bir başvuranın Sözleşme'ye Ek 4 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle güvence altına alınan serbest dolaşım hakkını veya Sözleşme'nin 8. maddesiyle korunan özel hayata ve aile hayatına saygı hakkını ihlal edebileceği yönünde savunulabilir bir şikâyetin mevcut olması halinde, Sözleşme'nin 13. maddesi, ulusal sistemlerin ilgililere, bağımsızlık ve tarafsızlık konusunda yeterli güvenceleri sunan ulusal mahkemeler önünde hukuk yollarına ilişkin çekişmeli bir yargılamadan yararlanma imkânını sunmalarını gerektirmektedir (*Riener/Bulgaristan*, 2006, § 138).

190. *Riener/Bulgaristan*, 2006 (§§ 138-143) davasında, ödenmemiş vergiler nedeniyle seyahat etme yasağına ilişkin etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Mahkemenin Sözleşme'nin 8. maddesiyle ve Sözleşme'ye Ek 4 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına yol açmıştır (ayrıca bk., *Sözleşme'ye Ek 4 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle* birlikte ya da bu madde bakımından Sözleşme'nin 13. maddesi hakkında mevcut rehberin ilgili kısmı).

b. Mesleki Tutum

191. *S.W./Birleşik Krallık*, 2021 davasında (§§ 70-74), temyiz mahkemesi, aile mahkemesi hâkiminin eleştirilerini yaptığı usulün, yani başvuranın mesleki tutumuna ilişkin olumsuz bulguların ilgili yerel makamlara ve meslek kuruluşlarına dağıtılması talimatının “Sözleşme'nin 8. maddesi ve/veya genel hukuk kapsamında belirlenen adaletin temel gerekliliklerini kesinlikle karşılamayacak derecede açıkça hakkaniyetten yoksun olduğuna kanaat getirmiştir”. Bununla birlikte başvurana, avukatı tarafından, hâkimin iyi niyetli olmadığını kanıtlama olasılığının çok düşük olduğundan tazminat talebinin gerçek anlamda başarılı olma ihtimalinin bulunmadığı bilgisi verilmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, herhangi bir tazminat talebinin başarılı olamayacağını kabul ederek, Sözleşme'nin 8. maddesi ile birlikte 13. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

c. Tutukluluk

192. *Wainwright/Birleşik Krallık*, 2006 (§§ 54-56) davasında, bir tutukluyu ziyaret etmeye gelen kişilerin üst araması sırasında ihmallerine rağmen cezaevinde görevli memurların her türlü hukuki sorumluluktan muaf tutulması, Mahkemenin Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına neden olmuştur. Lordlar Kamarası, cezaevinde görevli memurlar tarafından yapılan ihmalin, özellikle özel hayatın ihlaline ilişkin genel bir suçun bulunmaması nedeniyle, herhangi bir hukuki sorumluluğa yol açmadığı kanaatine varmışlardır.

193. Mahkeme, *Gorlov ve diğerleri/Rusya*, 2019 (§§ 109-110) davasında, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır, zira mahkemeler tarafından yorumlandığı şekliyle, iç hukuk, herhangi bir dengelemeyi gerektirmemekteydi ve tutuklulara, özel hayatlarının korunması yönünde kazanılmış haklara nazaran hücrelerinde sürekli olarak kamerayla gözetim altında tutulmalarının orantılılığına ilişkin yargısal denetimin yapılmasını sağlama imkânı vermemekteydi.

194. *Maslák/Slovakya (no. 2)*, 2022 (§ 165) davasında, Mahkeme, *Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015 (§ 183) davasında, Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında etkili bir hukuk yolunun, davaya bakan ulusal makam veya mahkemenin Sözleşme kapsamındaki şikâyetin esas yönünden incelemesini gerektirdiğine karar verdiğini hatırlatmıştır. Bu durum, örneğin, şikâyetin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında yapıldığı bir davada, ulusal yetkili makamın, diğerlerinin yanı sıra, başvuranın haklarını kullanmasına ilişkin müdahalenin demokratik bir toplumda meşru bir amaca ulaşmak için gerekli olup olmadığını incelemesi gerektiği anlamına gelmektedir.

d. Çevre

195. *Hatton ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2003 (§§ 137-142) davasında, gece uçuşlarından kaynaklanan gürültü kirliliğinin denetiminin kapsamının yetersizliği, Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlalini teşkil etmiştir. Ulusal mahkemeler tarafından yapılabilecek denetimin kapsamı, mantıksızlık, yasaya aykırılık ve açık bir değerlendirme hatası gibi, İngiliz kamu hukukunun klasik kavramlarıyla sınırlı kalmıştır ve gece uçuşlarının artmasının Heathrow havaalanının yakınında ikamet edenlerin özel ve aile hayatlarına veya konutlarına saygı haklarına yönelik haklı bir müdahale oluşturup oluşturmadığının söz konusu dönemde incelenmesine imkân vermemiştir.

e. İflas

196. Mahkeme, *Albanese/İtalya*, 2006 (§§ 73-77) davasında, iflas eden kişiyi etkileyen ve kendiliğinden iflas ilanından doğan kişisel yetersizliklerin varlığından ya da bunların devam etmesinden şikâyet etmeye imkân veren etkin bir hukuk yolunun bulunmamasına ilişkin olarak Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

f. Hâkim ve Savcılar

197. Mahkemenin, *Özpınar/Türkiye*, 2010 (§§ 82-88) davasında, özel hayatı kapsamında davranışı nedeniyle kısmen görevinden alınan bir hâkim için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasını sağlamıştır. Başvuran, Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulunun kararlarına karşı itiraz yolunu kullanmış, ancak bir sonuç alamamıştır. Hâlbuki itirazların incelenmesine ilişkin oluşumlarında bu organın tarafsızlığı, ciddi bir şekilde şüphelidir. Ayrıca, söz konusu yargılama çerçevesinde, ilgilinin özel hayatının görevlerinin icrasıyla doğrudan bağlantılı olmayan yönleri ile söz konusu durumla bağlantılı olabilecek yönleri arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır.

g. Cinsel Yönelim

198. Mahkeme, *Beizaras ve Levickas/Litvanya*, 2020 (§§ 151-156) davasında, başvuranların cinsel yönelimi bakımından ulusal mahkemelerin ayrımcı tutumlarının iç hukukun uygulanması için hukuk yollarının etkinliğine zarar vermesi nedeniyle, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte 14. maddesi bakımından 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Genel olarak etkin hukuk yolları için mevcut davada bu türden bir durum söz konusu olmamıştır, zira ulusal mahkemeler, önceden etkin bir soruşturma yapılmaksızın, açık şiddet çağrıları da dâhil olmak üzere, Facebook üzerinde ciddi homofobik açıklamalar yapanları yargılamayı reddetmişlerdir.

199. *Valaitis/Litvanya*, 2023 (§§ 93-117) davasında, Mahkeme, internette yayınlanan homofobik yorumlara ilişkin soruşturmanın kapatılmasında ulusal makamların herhangi bir önyargılı bir tutumu ortaya çıkmadığından Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte 14. madde bakımından 13. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. *Beizaras ve Levickas/Litvanya* kararına istinaden ulusal makamlar, yakın zamanda nefret söyleminin cezalandırılmasına ilişkin kılavuz ilkeler ve tavsiye kararların yanı sıra özellikle savcılıkların ve mahkemelerin çok sayıda kararı da dâhil olmak üzere nefret suçuyla mücadeleye yönelik kapsamlı bir yaklaşım benimsemişlerdir. Bu tedbirler, yetkili makamların artık açık bir şekilde ayrımcı bir tutum sergilemediğini ve nefret suçlarının önlenmesi, tespiti ve cezalandırılması için etkili çözümlerin yerel uygulamalarla da sağlanabileceğini göstermektedir.

h. İtibar

200. *Bastys/Litvanya*, 2020 (§§ 67-87) davasında, Meclis Başkan Yardımcısı olan başvuran, gizli bilgilere erişebilmesine imkân verecek güvenlik iznini alıp alamayacağını değerlendiren Devlet Güvenlik Bakanlığının bilgi notunda varılan sonuçlara itiraz edememiştir. Ancak bu itiraz edememe durumu, Meclis Başkanı'nın söz konusu nota dayanarak güvenlik iznini reddetme kararına idare mahkemeleri önünde itiraz etme imkânıyla telafi edilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu hukuk yolu, Başkan'ın kararı beklenmeksizin Başkan Yardımcısı'nın kendi iradesiyle istifa etmesi nedeniyle kullanılmamıştır. Mahkeme böylelikle, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

i. Konut

201. Mahkeme, *Kuric ve diğerleri/Slovenya* [BD], 2012 (§§ 370-372) davasında, Slovenya'nın bağımsızlığına geri dönmesinin ardından daimi mukim kayıtlarından "silinen" kişilerin ikamet sorununun çözülmemesinden şikâyet etmek için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

j. Cinsiyet

202. *Semenya/İsviçre*, 2023 (§§ 234-240) davasında Mahkeme, kadınlar kategorisinde uluslararası yarışmalara katılabilmek amacıyla devlet dışı bir yönetmelik ile doğal testosteron seviyesini düşürmek zorunda bırakılan, cinsel gelişim farklılıkları olan profesyonel bir atletizm sporcusunun maruz kaldığı ayrımcılığa karşı etkili başvuru yollarının bulunmaması nedeniyle, Sözleşme'nin 8. maddesi ile birlikte 14. madde bakımından 13. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. İsviçre'de yeterli kurumsal ve usuli güvenceler mevcut değildir.

k. Gizli Gözetim ve Kişisel Verilerin Saklanması

203. Gizli gözetim konusunda, tedbirlerin gizli niteliği ilgilinin, özellikle gözetimin devam ettiği uzun bir süre boyunca bir hukuk yolunu kullanmasını zorlaştırmakta, hatta imkânsız hale getirmektedir. Sözleşme'nin 13. maddesine göre, "etkin bir hukuk yolu", her türlü gözetim sistemine bağlı, sınırlı kapsamı dikkate alındığında olabildiğince etkin bir hukuk yolu olarak anlaşılmalıdır (*Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978, §§ 68-69). Objektif bir denetim mekanizması, tedbirlerin gizli kaldığı uzun bir süre boyunca yeterli olabilmektedir. Yalnızca tedbirler açıklandığında, hukuk yolları makul bir süre içinde kişiye açılmalıdır (*Rotaru/Romanya* [BD], 2000, § 69).

204. Suistimallerin bireysel durumlarda muhtemelen bu kadar kolay olduğu ve bütün demokratik toplum için zararlı sonuçlara yol açabilecek gizli gözetim tedbirleri alanında, ilke olarak, denetim görevinin bir hâkime verilmesi istenebilmektedir, zira yargı gücü bağımsızlık, tarafsızlık ve hukuka uygun yargılama konusunda en iyi güvenceleri sunmaktadır. Tebligat sınırlamanın amacına hanel getirmeksizin yapılabildiğinde, gözetim tedbirlerinin kaldırılmasının ardından ilgili kişinin haberdar edilmesi istenebilmektedir. İlgiliye özel hayatına saygı hakkını kullanmasına yönelik müdahaleye ilişkin yargılamanın denetlenmesini sağlama imkânı vermek için, ilke olarak, ilgiliye, itiraz edebileceği karar hakkında, örnek olarak, kararın verildiği tarih ve kararı veren mahkeme gibi asgari düzeyde bilgi sunulması gereklidir (*Roman Zakharov/Rusya* [BD], 2015, §§ 233, 287 ve 291; *İrfan Güzel/Türkiye*, 2017, §§ 96 ve 98-99).

205. *Klass ve diğerleri/Almanya*, 1978 (§§ 65-72) davasında, “G 10” Kanunu, ülkeyi “yakın tehlikelere” karşı savunmak söz konusu olduğunda, yazışma ve posta gönderilerini açma ve denetleme, telgraf mesajlarını okuma ve telefon konuşmalarını dinleme ve kaydetme imkânı vermektedir. Bu Kanun’a göre, sınırlayıcı tedbirlerin alınması ve uygulanması mahkemelere başvurulmasına elverişli olmasa bile, diğer bazı hukuk yolları izlendiğini düşünen herkes için sunulmuştur. Federal Anayasa Mahkemesinin 1970 tarihli kararı uyarınca, buna karşın, yetkili makamın gözetim tedbirleri kaldırıldığında, sınırlamanın amacına hanel getirmeksizin tebligat yapılabildiğinde, ilgiliyi bilgilendirmesi gerekmektedir. Bu tebligattan hareketle, çeşitli adli hukuk yolları kişiye açılmıştır: Tespit davasıyla, “G 10” Kanunu’nun kişi hakkında yasal olarak uygulanıp uygulanmadığının ve karar verilen gözetim tedbirlerinin Kanun’a uygun olup olmadığının bir İdare Mahkemesi tarafından araştırılmasını sağlamak; kişinin bir zarara maruz kalması halinde bir hukuk mahkemesi önünde tazminat davası açmak; belgelerin imha edilmesine veya gerektiğinde, iade edilmesine yönelik dava açmak; son olarak, bu hukuk yollarından hiçbirinin bir sonuç vermemesi halinde, temel Kanun’un olası ihlali hakkında karar vermesi amacıyla Federal Anayasa Mahkemesine temyiz başvurusunda bulunmak. Dolayısıyla, Alman hukuku tarafından öngörülen hukuk yollarının tamamı, davanın kendine özgü koşullarında, özel hayata ve yazışmaya saygıyla ilgili olarak, Sözleşme’nin 8. maddesi bakımından Sözleşme’nin 13. maddesinin gerekliliklerini yerine getirmiştir.

Aynı doğrultuda, ulusal güvenlik açısından önemli görevler için adaylarla ilgili gizli denetim sistemine ilişkin olarak, *Leander/İsveç*, 1987, §§ 78-84 davasına ve bir telefon konuşmasının durdurulması ve kaydedilmesine ve güvenlik servislerinin dosyalarında bulunan kişisel verilerin saklanmasına ilişkin olarak, *Amann/İsviçre* [BD], 2000, §§ 89-90 davasına bakınız.

206. Devlet görevlileri tarafından, bir kişinin özel hayatına ilişkin ya da bu bilgilerin doğruluğuna ilişkin verilerin tutulmasına itiraz etmek için herhangi bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, Mahkeme, *Rotaru/Romanya* [BD], 2000 (§§ 68-73) davasında Sözleşme’nin 8. maddesi bakımından Sözleşme’nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Emniyet dosyalarında yer alan bilgilerin tamamının elde edilmesini, Emniyet tarafından saklanan dosyaların imha edilmesini veya Emniyette kaydedilen kişisel bilgilerin kaldırılmasını ya da düzeltilmesini sağlayan herhangi bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, *Segerstedt-Wiberg ve diğerleri/İsveç*, 2006 (§§ 116-122) davasında da aynı durum geçerli olmuştur.

207. Mahkeme, bir sanık hakkında verilen telefon dinleme kararının hukuka uygunluğu konusunda sanığın dile getirdiği şüphelere herhangi bir cevap verilmemesi nedeniyle, *İrfan Güzel/Türkiye*, 2017 (§§ 100-109) davasında Sözleşme’nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme’nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

I. Kişisel Verilerin Kullanılması ve Açıklanması

208. Tıbbi verilerin açıklanmasına ilişkin olarak, Mahkeme, *Anne-Marie Andersson/İsveç*, 1997 (§§ 41-42) davasında, kişisel ve gizli tıbbi verilerin tıbbi makam tarafından bir sosyal servise bildirilmesinden önce herhangi bir hukuk yolunun bulunmamasına ilişkin olarak Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Dosya dikkate alındığında, başvuranın, Sözleşme'nin ihlali konusunda savunulabilir bir şikâyeti bulunmamaktaydı. Söz konusu verilerin açıklanmasının neden olduğu, başvuranın özel hayatına saygı hakkını kullanmasına yönelik müdahale, İsveç hukukuna uygundur ve "sağlığın veya ahlakın" ve "başkalarının hak ve özgürlüklerinin" korunması yönünde meşru amaçlar izlemiştir. Tedbir, ilgiliye bildirilmiştir ve söz konusu olan bilgilerin kamuoyuna açıklanmaması, ancak psikiyatrik dosyalarla aynı derecede gizlilikten yararlanması nedeniyle, tedbirin sınırlı bir kapsamı bulunmaktadır.

209. Kamuya açık bir duruşma sırasında gizli psikiyatrik bilgilerin açıklanmasına ilişkin etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, Mahkeme, *Panteleyenko/Ukrayna*, 2006 (§§ 82-84) davasında Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Şüphesiz, kapalı bir duruşmanın yapılması, ihtilaf konusu bilgilerin kamuya açıklanmasının engellenmesini sağlamış, ancak bu bilgilerin taraflara bildirilmesini ve dava dosyasına eklenmesini engellememiştir. Başvuranın itirazının kabul edilmesine rağmen, bu hukuk yolunun etkin olmadığı ortaya çıkmıştır, zira bu hukuk yolu, dosyada bulunan gizli psikiyatrik verilerin açıklanmasının durdurulmasını sağlamamış ve ilgilinin özel hayatına saygı hakkına yönelik yasaya aykırı müdahale nedeniyle maruz kalınan zarar için ilgiliye tazminat ödenmesiyle sonuçlanmamıştır.

210. *X ve diğerleri/Rusya*, 2020 (§§ 73-79) davasında, başvuranların çocuklarının evlat edinilmesine ilişkin bilgileri açıklayan bir mahkeme kararının internet üzerinde yayımlanmasına ilişkin olarak, Mahkeme, adalet hizmetindeki aksaklığın yol açtığı manevi zarar için tazminat sunabilecek adli bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

211. Kişisel verilerin mesleki bağlamda kullanılmasına ilişkin olarak, askeri birlikten çıkarılmalarıyla sonuçlanan, eşcinsellerin özel hayatına ilişkin sıkıntı verici soruşturmalarla ilgili olarak başvuranların özel hayatına saygı hakkının ihlal edilmesi hususunda etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, *Smith ve Grady/Birleşik Krallık*, 1999 (§§ 136-139) davasında Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir.

212. *Karabeyoğlu/Türkiye*, 2016 (§§ 128-132) davasında, bir disiplin soruşturması kapsamında, ceza soruşturmasından kaynaklanan telefon dinlemelerinden elde edilen verilerin kullanılmasının incelenmesini sağlamak için herhangi bir iç hukuk yolunun mevcut olmaması, Mahkemenin Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasını sağlamıştır.

213. Talibanlar hakkındaki karara eklenen listeden başvuranın adının çıkarılmasını talep etmek için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, *Nada/İsviçre* [BD], 2012 (§§ 209-214) davasında Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir. Başvuran, ulusal mahkemelere başvurabilmiş ve böylelikle Sözleşme bağlamındaki şikâyetlerine ilişkin tazminat elde edebilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu mahkemeler, başvuranın esas hakkındaki şikâyetlerini incelememiştir. Özellikle, Federal Mahkeme, Güvenlik Konseyinin kararlarının İsviçre için bağlayıcı olup olmadığını şüphesiz denetleyebileceği, ancak başvuran hakkında uygulanan yaptırımları insan haklarına uyulmaması nedeniyle bizzat kaldıramayacağı kanaatine varmıştır. Dahası, Federal Mahkeme, Birleşmiş Milletlerden

listeden çıkarılmayı talep etme prosedürünün, Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında etkin bir hukuk yolu olarak değerlendirilemeyeceğini açıkça kabul etmiştir.

2. Aile Hayatına Saygı

214. Belirli bir nitelik taşıyan, belirli bir konuyu içeren ve yargılama süresinin başvuranların aile hayatı açısından açıkça belirleyici olan davalarda (ayrıca Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında bir incelemeyi gerektiren değerlendirmeler), Devletleri hem önleyici hem de tazmin edici hukuk yollarını oluşturmaya zorlayan daha katı bir yaklaşımın kabul edilmesi gerekmektedir (*Macready/Çek Cumhuriyeti*, 2010, § 48; *Bergmann/Çek Cumhuriyeti*, 2011, §§ 45-46; *Kuppinger/Almanya*, 2015, § 137). Mahkeme bu bağlamda, Devletlerin Sözleşme'nin 8. maddesi anlamında başvuranların aile hayatlarına saygı gösterilmesini sağlayacak nitelikte tedbirler almaları yönündeki pozitif yükümlülüğün, ilgililerin bu bağlamda yalnızca daha sonra (*a posteriori*) maddi bir tazminatın ödenmesiyle sonuçlanabilecek nitelikte, tazmin edici bir hukuk yoluna sahip olmaları durumunda yanıtıcı hale getirilebileceğini gözlemlemiştir (*Macready/Çek Cumhuriyeti*, 2010, § 48).

215. Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesini usul yönü açısından ihlal edecek şekilde görülen davalarda Sözleşme'nin 13. maddesinde uygulanabilir ilkeleri açıklamıştır (*Macready/Çek Cumhuriyeti*, 2010; *Bergmann/Çek Cumhuriyeti*, 2011). Sözleşme'nin 8. maddesi yargılamaya ilişkin herhangi bir açık koşulu kapsamasa bile, müdahale tedbirlerine yol açan karar verme sürecinin adil olması ve özellikle çocuğun sorumluluğunun üstlenilmesi söz konusu olduğunda, bu madde tarafından korunan menfaatlere, olması gerektiği gibi, saygı göstermesi gerekmektedir (*W./Birleşik Krallık*, 1987, §§ 62 ve 64; *McMichael/Birleşik Krallık*, 1995, § 92; *T.P. ve K.M./Birleşik Krallık* [BD], 2001, §§ 72-73).

Macready/Çek Cumhuriyeti, 2010 (§§ 48-51) davasında, çok kısa bir süre içinde, başvuranın babasının rızası olmaksızın, annesi tarafından yurt dışına götürülen çocuğun muhtemel dönüşü hakkında karar verilmesini sağlayacak hukuk yollarının düzenlenmesi; dönüş ile ilgili yargılamada meydana gelebilecek erteleme durumlarına son verilmesi; götürülen çocuk ile başvuran arasındaki bağları korumak amacıyla uygun şekilde hareket edilmesi veya ziyaret hakkının hatalı şekilde uygulanmasına itiraz edilmesi söz konusu olmuştur. Yalnızca bu türden hukuk yollarının beklenen sonuçları getirmemesi halinde, Mahkemeye göre, başvuruları maddi tazminata yöneltmek gerekmektedir. Mahkeme, başvuranın Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamında bir şikâyeti ileri sürmesi halinde, bu durumda aynı değerlendirmelerin uygulanması gerektiğini kaydetmiştir.

Mahkeme, *Bergmann/Çek Cumhuriyeti*, 2011 (§§ 46-51) davasında, *Macready/Çek Cumhuriyeti*, 2010 davasına ilişkin değerlendirmelerin yalnızca uluslararası çocuk kaçırma bağlamında geçerli olmadığını, aynı zamanda bir yargılamada makamların davranışının ya da eylemsiz kalmasının başvuranların özel hayatına veya aile hayatına yansımaları olduğu diğer durumlarda da geçerli olduğu kanısına varmıştır.

216. Ebeveyn haklarına ilişkin bir kararın ivedi bir şekilde icra edilmesine imkân veren herhangi bir iç hukuk yolunun bulunmaması, Mahkemenin *Kuppinger/Almanya*, 2015 (§§ 138-145) davasında, Mahkemenin Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasını sağlamıştır. Söz konusu yargılama, başvuranın küçük çocuğunu ziyaret etme hakkıyla ilgiliydi ve dolayısıyla sonucu yargılamanın süresine göre belirleyici olma ihtimali bulunan dava kategorisine girmektedir. Hâlbuki yalnızca ziyaret etme hakkına ilişkin yargılamanın başlamasının ardından bir buçuk yıl sonra yürürlüğe giren, hukuk yollarına ilişkin kanun, mevcut davaya benzer davalarda derdest olan bir yargılamayı hızlandırmak için mecburen yeterli bir etkiye sahip olmayan tazmin edici bir hukuk yoluna

başvurma imkânı sunmuştur. Ayrıca, Hükümet tarafından ileri sürülen diğer iki hukuk yolundan hiçbirinin etkin olduğu kabul edilememiştir.

217. Annenin arkadaşı tarafından cinsel istismara uğrama şüphesiyle ebeveylelerinden alınan çocukların bakımında yerel makamların eksikliklerinin ardından etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, Mahkeme, *T.P. ve K.M./Birleşik Krallık* [BD], 2001 (§§ 109-110) davasında Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Şayet psikolojik bir zarara neden olunmuşsa, maddi tazminatın ödenmesini sağlayacak, tıbbi masraflar ve derin acı ve ızdırabın hissedilmesi gibi unsurların bulunması gerekirdi. Başvuranlar, anne ve kız, yerel makamın aile hayatlarına saygı haklarına zarar verdiği yönündeki iddialarının incelenmesini sağlayacak uygun bir araca ve bu olay nedeniyle maruz kalınan zarar için kendilerine bir tazminat ödenmesine hükmeden icraya konulabilir bir kararın verilmesini sağlama imkânına sahip olmamışlardır.

Bu doğrultuda, Mahkemenin üvey babalarının cinsel istismarına karşı çocukları koruma hususunda sosyal hizmetlerin iddia edilen eksikliğini incelenmesi için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle Sözleşme'nin 3. veya 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna vardığı, *D.P. ve J.C./Birleşik Krallık*, 2002, §§ 136-138 davasına bakınız.

218. Cezaevinde tutulan baba tarafından işlenen suçun türü ve küçüklerin menfaati hakkında mahkemeler tarafından herhangi bir denetim yapılmaksızın, bir kişinin hapis cezasını çekmesi nedeniyle, kanunun etkisiyle, ek bir ceza olarak, ebeveyn haklarının kullanılmasının tamamen ve mutlak olarak yasaklanmasının kendiliğinden uygulanmasına karşı etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Mahkemenin *Sabou ve Pircalab/Romanya*, 2004 (§§ 53-56) ve *lordache/Romanya*, 2008 (§§ 57-67) davalarında Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasını sağlamıştır.

219. *Mik et Jovanović/Sırbistan* (k.k.), 2021 (§§ 47-52), davasında Mahkeme, Sırbistan'da doğum hastanelerinde kaybolan yeni doğan bebeklerin bütün ebeveynleri için bir telafi mekanizması oluşturan yeni bir yasal çerçevenin varlığı bakımından, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte 13. maddesine ilişkin şikâyetin kayıttan düşürülmesine karar vermiştir (*Zorica Jovanović/Sırbistan*, 2013 (§ 92) davasında Mahkeme'nin talebi üzerine). 2020 yılının Şubat ayında yürürlüğe giren kanun, bir DNA veri bankası ile hâkimlerin, polis memurlarının ve ebeveynlerin eğitimi gibi hukuki ve hukukun ötesinde süreçler öngörmektedir.

3. Konuta Saygı

220. Bir kişi, Devlet memurlarının evini ve mülklerini isteyerek yıktıkları yönünde savunulabilir bir şikâyet dile getirdiğinde, "etkin hukuk yolu" kavramı, vadesi gelen tazminat ödemesinin dışında, sorumluların tespit edilmesini ve cezalandırılmasını sağlayacak nitelikte ve şikâyetçinin soruşturma prosedürüne etkin bir şekilde erişimini içeren ayrıntılı ve etkin incelemelerin yapılmasını gerektirmektedir (*Menteş ve diğerleri/Türkiye*, 1997, § 89).

221. *Menteş ve diğerleri/Türkiye*, 1997 (§§ 90-92) davasında, Türkiye'nin güneydoğusunda güvenlik güçleri tarafından başvuranların evlerinin kundaklanmasına ilişkin özel hayata, aile hayatına ve konuta saygı hakkına ilişkin şikâyetler nedeniyle yasal tazminat talebi de dâhil olmak üzere, her türlü etkin hukuk yolunun kullanılmasını engelleyen, ayrıntılı ve etkin bir soruşturmanın yapılmaması, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlalini teşkil etmiştir.

Bu doğrultuda, evleri tahrip eden bir yangına ilişkin soruşturmanın yetersizliğinin Mahkemenin, Sözleşme'nin 8. maddesi ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasını sağladığı, [Nuri Kurt/Türkiye](#), 2005, §§ 117-122 davasına bakınız.

222. [Kıbrıs/Türkiye](#) [BD], 2001 (§§ 193-194) davasında, kişilerin ikamet yerleri olan Kuzey Kıbrıs topraklarının dışına yerleştirilmelerine ilişkin olarak, hiçbir hüküm, Kıbrıslı Rumlar'ın Kuzey Kıbrıs topraklarından fiziksel olarak çıkarılmalarına itiraz etmelerine imkân vermemekteydi. Dolayısıyla, Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesi ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Bu doğrultuda, Mahkemenin Dağlık Karabağ çatışması bağlamında ikamet yerlerinden çıkarılan kişilerin ev ve mülklerini kaybetmelerine ilişkin etkin bir hukuk yolunun bulunmamasıyla ilgili olarak, Sözleşme'nin 8. maddesi ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna vardığı, [Chiragov ve diğerleri/Ermenistan](#) [BD], 2015, §§ 213-215 ve [Sargsyan/Azerbaycan](#) [BD], 2015, §§ 269-274 davalarına bakınız.

223. Mahkeme, aramalara ilişkin olarak, [Posevini/Bulgaristan](#), 2017 (§§ 83-87) davasında, yalnızca evde ve bir fotoğraf stüdyosundaki aramalar sırasında araştırmalar yapan polisler hakkında disiplin soruşturması yapılması olasılığının Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesini ihlal edecek şekilde etkin bir hukuk yolu oluşturmadığını tespit etmiştir. Konuta saygı hakkına yönelik müdahale durumunda, bir hukuk yolu, başvuranın gerçekleştirilen aramaların ve el koymaların hukuka uygunluğuna itiraz etmesini ve gerektiği takdirde tazminat elde etmesini sağlayan bir yargılamaya erişmesi halinde etkin olmaktadır (§ 84).

Aynı doğrultuda, soruşturma aşamasında sona erdirilen ceza kovuşturması sırasında noter bürolarında yapılan aramanın ardından etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, [Panteleyenکو/Ukrayna](#), 2006, §§ 78-81 davasında ve bir memurun Cumhuriyet Başsavcısı'nı eleştirdiği bir yazının basında yayımlanmasının ardından ilgilinin bürosunda yapılan yasaya aykırı bir aramanın ardından etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle [Peev/Bulgaristan](#), 2007, § 70 davasında Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ilişkin ihlallere bakınız.

Mahkeme, [Keegan/Birleşik Krallık](#), 2006 (§§ 41-43) davasında, kötü niyetle yapıldığı iddia edilen bir arama amacıyla bir eve polislerin zorla girmesinin ardından açılan tazminat davası kapsamında, mahkemelerin dengenin bu türden durumlarda polisin korunmasından yana olması nedeniyle, orantılılığa ve makul niteliğe ilişkin sorunları inceleyememeleri nedeniyle, Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Tazminat davası yalnızca, zarar verme niyetinin kanıtlanabilmesi ve polisler atfedilen ihmalin kötü niyetliliğe benzetilememesi durumunda açıktır.

4. Yazışmaya Saygı

224. Mahkeme, yazışmaya saygıya ilişkin şikâyetler açısından hukuk yolunun etkinliğine ilişkin farklı konuları ele almıştır.

225. Mahkeme, tutukluların yazısına ilişkin olarak, [Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık](#), 1983 (§§ 114-119) davasında, tutukluların yazışması, mektupların gönderilmesinin önlenmesi ya da geciktirilmesi hususunda denetimin sağlanması için etkin hukuk yolları konusunda Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği ve ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

Bir tutuklunun yazısını göndermesinin cezaevi müdürü tarafından reddedilmesine itiraz etmesini sağlayacak herhangi bir hukuk yolunun bulunmaması, Mahkemenin *Frérot/Fransa*, 2007 (§ 66) davasında Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına neden olmuştur. Danıştay, yalnızca yetki aşımı nedeniyle itiraza elverişli olmayan bir ulusal tedbirin söz konusu olduğu gerekçesiyle, başvuranın Cezaevi Müdürünün kararının iptal edilmesine yönelik talebinin kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Hükümet, Sözleşme'nin 13. maddesinin gerekliliklerini karşılayan başka bir hukuk yolunun başvurana sunulduğunu iddia etmemiştir.

226. Mahkeme, *Bottaro/İtalya*, 2003 (§§ 44-46) davasında, iflas etmiş bir kişinin yazışmasına ilişkin olarak, iflas eden bir kişinin yazışmasının on iki yıl altı aydan daha fazla bir süre boyunca denetlenmesinden şikâyet etmek ve bu konuya bir çözüm getirmek için iç hukukta etkin bir hukuk yolunun bulunmamasına ilişkin olarak, Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

5. İltica ve Sınır Dışı Etme

227. Mahkeme, sınır dışı etmeyle ilgili davalarda, başvuranın bundan böyle sınır dışı edilme tehdidine maruz kalmaması nedeniyle Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlaline ilişkin iddialarla ilgili mağdur sıfatının kaybedilmesinin başvuranı, Sözleşme'nin 13. maddesinin amaçları açısından zorunlu olarak mağdur sıfatından yoksun bırakmadığına karar vermiştir. Mahkemenin, *De Souza Ribeiro/Fransa* [BD], 2012 (§§ 86-100) davasında, başvuranın Sözleşme'nin 8. maddesine ilişkin iddia edilen ihlallerle ilgili olarak, bundan böyle bir mağdur olarak kabul edilemeyeceğine karar vermesine rağmen, Mahkeme, şikâyet bağlamında esasa ilişkin bir sorunun ileri sürüldüğü ve davanın kendine özgü koşullarında, başvuranın halen, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesine ilişkin iddia edilen ihlalden dolayı, yani ilgilinin uzaklaştırılmasının devam etmesine rağmen, Sözleşme'nin 8. maddesi bağlamındaki şikâyetin esasının ileri sürülmesini sağlayacak etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle mağdur olduğu kanısına varmıştır. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'nin 34. maddesi anlamında başvuranın mağdur sıfatını kaybetmesine ilişkin Hükümetin ilk itirazını reddetmiştir.

228. Sığınmaya ve göçe ilişkin başvurularla ilgili olarak, Mahkeme, ikincillik ilkesine saygı bağlamında, ulusal yargılamaların etkinliğini değerlendirmekle ve bu yargılamaların insan haklarına saygı bağlamında yürütülmesini sağlamakla yetinmektedir (*De Souza Ribeiro/Fransa* [BD], 2012, § 84).

229. Mahkeme, *B.A.C./Yunanistan*, 2016 (§§ 37-47) davasında, İltica Danışma Kurulunun olumlu bir görüş bildirmesine ve Yargıtay da dâhil olmak üzere, Yunan yargılama makamlarının Türk makamları tarafından belirtilen iade talebini reddetmelerine rağmen, Kamu Düzeni Bakanlığı'nın on iki yıl boyunca, başvuranın sığınma talebi hakkında karar vermemesine ilişkin olarak Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

230. Özel hayata ve aile hayatına zarar verildiği iddiasına dayanarak itiraz edilen yabancıların uzaklaştırılmasına ilişkin olarak, etkinlik, ilgililerin askıya alma hakkıyla ilgili bir hukuk yoluna sahip olmalarını gerektirmemektedir. Bununla birlikte, göç konusunda, sınır dışı etmenin yabancıların özel hayatına ve aile hayatına saygı hakkını ihlal etme riski taşıdığı yönünde savunulabilir bir şikâyetin bulunması durumunda, Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi, Devletin ilgili kişiye, sınır dışı edilme veya oturma izninin reddedilmesi kararına itiraz etme ve bağımsızlık ve tarafsızlığa ilişkin yeterli güvenceler sunan ulusal yetkili bir mahkeme tarafından ilgili sorunlara ilişkin yeterli usuli güvenceler sağlayan, yeterince ayrıntılı bir incelemenin yapılması yönünde etkili bir imkânı sağlamasını

gerektirmektedir (*Al-Nashif/Bulgaristan*, 2002, § 133; *M. ve diğerleri/Bulgaristan*²⁵, 2011, 2011, §§ 122-133; *De Souza Ribeiro/Fransa* [BD], 2012, § 83). Hukuk yollarının erteleyici ya da erteleyici olmayan niteliğine zarar vermeksizin, etkinlik, keyfi karar verme riskinden kaçınmak için, hâkimin ya da “ulusal makamın” müdahalesinin gerçek olmasını gerektirmektedir (*ibidem*, § 93).

231. Ulusal güvenlik söz konusu olduğunda, mevcut hukuk yollarının türüne ilişkin bazı sınırlamalar haklı gösterilebilmektedir, ancak başvuru yolu hukuken olduğu gibi, uygulamada da etkin olmalıdır. Usuli sınırlamalar, ulusal güvenliği korumak için gerekli olabileceği ve bağımsız bir makam ulusal güvenlik konusunda yürütme gücüne geniş bir takdir yetkisi vermekle yükümlü kılınabilse de, bu durum yürütme gücünün bu sorunu ileri sürmeyi seçmesi nedeniyle, her türlü hukuk yolunun göz ardı edilmesini haklı gösteremez. Bağımsız başvuru makamı, sınır dışı edilmenin gerekçeleri kamu açısından erişilebilir olmasa bile, bu gerekçelere dair bilgilendirilmeli ve ulusal güvenlik açısından bir tehdidin varlığına ilişkin yürütme gücünün iddiasını, keyfi ya da kanuna aykırı olduğu kanısına varması halinde reddetmeye yetkili olmalıdır. Söz konusu makam aynı zamanda, şayet gerekirse, güvenlik konusunda yetki verilen bir temsilcinin varlığıyla sağlanan, herhangi bir çekişmeli yargılama şekline sahip olmalıdır. Öte yandan, aile hayatına saygı ilkesiyle ilgili hususu incelemek ve adil bir dengenin gereken kamu yararı ile ilgili kişinin hakları arasında bulunup bulunmadığına bakmak gerekmektedir (*Al-Nashif/Bulgaristan*, 2002, § 137).

232. Mahkeme, *Al-Nashif/Bulgaristan*, 2002 (§§ 134-138) davasında, mahkemelere ulusal güvenlikle ilgili kaygıların gerçekliğini sorgulama konusunda izin verilmemesi nedeniyle, ulusal güvenlik gerekçeleriyle sınır dışı edilmeye karşı etkin bir hukuk yolu bulunmadığından, Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanısına varmıştır.

Bu doğrultuda, Mahkemenin ulusal güvenlik gerekçeleriyle bir oturma iznini iptal eden bir kararın yargısal denetiminin sağlanmasının imkânsızlığına ilişkin olarak Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna vardığı, *Musa ve diğerleri/Bulgaristan*, 2007, §§ 70-73 davasına bakınız.

233. Mahkeme, *M. ve diğerleri/Bulgaristan*, 2011 (§§ 124-125 ve 127) davasında, birinci başvuranın kötü muamelelere maruz kalma veya Afganistan'a iade edilmesi halinde idam edilme tehlikesi altında olduğunu görünüşe göre kabul ederek, ilgiliye, tehlikenin Afgan makamlarından geldiğini ve bu makamların ilgilinin güvenliğini sağlayamayacaklarını kanıtlama yükümlülüğü veren Yüksek İdare Mahkemesi önünde etkin bir hukuk yolunun bulunmamasından dolayı Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır (ayrıca bk. Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında başvuranın şikâyetine ilişkin olarak, mevcut rehberin 127. paragrafı).

234. *De Souza Ribeiro/Fransa* [BD], 2012 (§§ 86-100) davasında, bir mahkeme önünde erteleme talebinin ardından elli dakika içinde uygulanan, Brezilya üzerinden sınır dışı edilmeye karşı etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Mahkemenin Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına neden olmuştur. İade tedbirinin ivedilikle uygulanması, mevcut hukuk yollarının uygulamada sonuçsuz kalmasına ve dolayısıyla kullanılamaz hale gelmesine yol açmıştır. Ardından, yakalanması sırasında başvuranın durumunun yasaya aykırılığının nedeni ne olursa olsun, ilgilinin sınır dışı edildiği tarihten itibaren, Fransız makamları başvuranın uzaklaştırılmasının kanunla öngörülmediğinin ve dolayısıyla yasaya aykırı bir müdahale teşkil edebileceğinin tespit edilmesini sağlayan unsurlara sahiptiler. Ayrıca, Guyana'nın coğrafi durumu ve maruz kaldığı güçlü göçmen baskısı ve adaletin iyi işlemesine aykırı

25 Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlali

sonuçlara yol açabilecek nitelikte mahkemelerin aşırı kalabalık olma riski, mevzuatla öngörülen istisnai rejimi ve bu rejimin işleyişini haklı göstermemiştir. Sınır dışı edilme tarihinde etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, daha sonra oturma izninin verilmesiyle telafi edilememiştir.

235. Mahkeme, *Abuhmaid/Ukrayna*, 2017 (§§ 119-126) davasında, Filistin makamı tarafından verilen bir pasaportun sahibi olan bir kişinin Ukrayna'da göçmen statüsünün düzenlenmesi konusundaki belirsizliğe ilişkin Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği kanısına varmıştır. Başvuranın Ukrayna'da kalmasıyla ilgili belirsizlik ve ilgilinin bu ülkede durumunu düzenlemesinin imkânsızlığı hususları, zorla sınır dışı edilmesinin reddedilmesiyle çözülmemiştir ve başvuranın göç hakkında kanunla öngörülen prosedürler sayesinde bu hususların fiilen çözümlenmesi çözülemeyeceği gerçekte bilinmemekteydi. Oysa başvuranın Ukrayna'da kalmasının ve durumunun düzenlenmesini sağlayabileceği farklı ulusal prosedürlere halen erişebilmesi nedeniyle, davalı Devletin, ilgiliye kalmasının uzatılmasına ve durumuna ilişkin hususun incelenmesini sağlama imkânı veren prosedürlerin birleştirilmesi veya etkin ve erişilebilir bir prosedür sunması yönünde pozitif yükümlülüğünü yerine getirmedeği söylenemezdi.

H. Sözleşme'nin 9. Maddesi ile²⁶ Birlikte ya da Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi

Sözleşme'nin 9. Maddesi - Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

- “1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.
2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir.”

HUDOC Anahtar kelimeler

Din özgürlüğü (9-1) - Dinini ya da inancını açıklama (9-1)

236. Mahkeme, bazı davalarda Sözleşme'nin 9. maddesiyle birlikte ya da bu madde bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği veya ihlal edilmediği kanısına varmıştır.

237. Bununla birlikte, Mahkeme, Sözleşme'nin 9. maddesinin usuli yönlerden ihlal edildiğine karar vermesi durumunda, Sözleşme'nin 13. maddesi bağlamındaki şikâyetin ayrı olarak incelenmesine gerek olmadığı kanısına varabilmektedir (*Gldani Yehova Şahitleri Cemaati üyeleri ve diğerleri/Gürcistan*, 2007, § 137).

238. Mahkeme, *Efstratiou/Yunanistan*, 1996 (§§ 48-50) ve *Valsamis/Yunanistan*, 1996 (§§ 47-49) davalarında, Yehova şahitleri olan ebeveynlerinin dini inançlarından dolayı bir okul geçit törenine katılmaması nedeniyle, bir öğrencinin bir günlüğüne okuldan uzaklaştırılmasına ilişkin şikâyetleri dile getirmek için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle Sözleşme'nin 9. maddesi ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

²⁶ Bk. *Sözleşme'nin 9. Maddesi Hakkında Rehber* (Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü)

Başvuranlar, tazminat talebinde bulunmadan önce, okuldan uzaklaştırma şeklindeki disiplin tedbirinin yasaya aykırılığını tespit eden bir mahkeme kararı elde edememişlerdir. Dolayısıyla, Tazminat davaları kendilerine herhangi bir yarar sağlamamıştır. İleri sürülen diğer hukuk yollarına ilişkin olarak, Hükümet, mevcut davaya benzer herhangi bir uygulama durumuna atıfta bulunmamış, bu nedenle, bu hukuk yollarının etkinliği belirlenmemiştir.

239. *Hassan ve Tchaouch/Bulgaristan* [BD], 2000 (§§ 97-104) davasında, bir dini liderin seçiminin kabul edilmesinin yasal dayanağının bulunmamasından şikâyet etmek için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Sözleşme'nin 9. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 13. maddesinin her inananın, kendi dini topluluğunun yöneticilerinin kaydedilmesine ilişkin bir karara itiraz etmek için kişisel olarak resmi bir prosedürü başlatma imkânını gerektirdiği şeklinde yorumlanamayacağını belirtmiştir; bu türden bir kişi, yöneticilerine başvurarak ve yöneticilerinin açabileceği her türlü adli davaya dayanarak bu bağlamdaki menfaatlerini koruyabilmektedir. Devlet, yalnızca topluluğun temsilcileri açısından erişilebilir olan hukuk yollarını sunarak, yükümlülüğünü yerine getirebilmektedir. Yüksek Mahkemenin incelemek üzere davayı kabul etmesi nedeniyle, bir dini topluluğun temsilcisi yargısal bir hukuk yoluna erişmiştir. Bununla birlikte, söz konusu mahkeme, Bakanlar Kurulunun sınırsız bir takdir yetkisine sahip olduğu kanısına vararak, esas incelemeyi reddetmiştir; dolayısıyla, birinci hukuk yolu etkin değildir. Bakanlar Kurulunun Yüksek Mahkemenin kararlarına uymayı reddetmesi nedeniyle, diğer iki hukuk yolu da etkin değildir. Dahası, Hükümet, bir ceza yargılamasının ne şekilde başvuruların şikâyetlerinin esasının incelenmesiyle sonuçlanabileceğini belirtmemiş ve başka herhangi bir hukuk yolundan bahsetmemiştir.

240. Mahkeme, *Metropolitan Besarabya Kilisesi ve diğerleri/Moldova*, 2001 (§§ 137-139) davasında, makamların bir kiliseyi resmi olarak tanımayı reddetmesine karşı etkin bir hukuk yolunun bulunmamasına ilişkin olarak Sözleşme'nin 9. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Yüksek Adalet Divanı, başvuranlar tarafından ileri sürülen başlıca şikâyetlere, yani başvuranların Moldova metropolitan kilisesinden ayrı bir kilise bünyesinde toplanma ve dinlerini toplu olarak açığa vurma ve yalnızca Devlet tarafından kabul edilen dinlerin yasal bir korumadan yararlanması nedeniyle haklarını savunmak ve mülklerini korumak için mahkemeye erişim hakkından yararlanma isteklerine cevap vermemiştir. Dolayısıyla, Devlet tarafından tanınmadığından, Metropolitan Besarabya Kilisesi, Yüksek Adalet Divanı önünde ileri sürülmesi gereken haklara sahip değildir. Bu nedenle, Hukuk Muhakemesi Kanunu'na dayanan Yüksek Adalet Divanı önündeki hukuk yolu etkin değildir. Öte yandan, dinler hakkında 1992 tarihli Kanun, tanınma prosedürünü düzenleyen ve anlaşmazlık durumunda mevcut hukuk yollarını öngören özel bir hüküm içermemektedir. Dolayısıyla başvuranlar, din özgürlüğü haklarına ilişkin şikâyetlerinin ulusal bir makam önünde düzeltilmesini sağlayacak bir durumda bulunmamaktaydılar.

241. *Loste/Fransa*, 2022 (§§ 67-78) davasında Mahkeme, yerel idare mahkemelerinin dört yıllık hak düşürücü süreye ilişkin kuralların uygulanmasında aşırı şekilci olması nedeniyle etkisiz kalan (başvuranın koruyucu aile yanına yerleştirilmesi sırasında on iki yıl boyunca sertifikalı bir çocuk bakıcısının kocası tarafından kötü muameleye maruz kalmasıyla ilgili olarak Devletin sorumluluğu ve söz konusu aile tarafından, çocuğun ve Müslüman kökenli ailesinin dini görüşlerine saygı göstermeyi taahhüt ettiği dini tarafsızlık hükmüne uyulmamasına ilişkin) bir tazminat talebiyle ilgili olarak Sözleşme'nin 3. ve 9. maddesiyle birlikte 13. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkemeler, yasaların gerektirdiği şekilde, başvurana, ulusal makamların başarısız oldukları iddiasını kanıtlamak için yeterli delile sahip olduğu ve bu makamların sorumluluklarını etkili bir şekilde ortaya koyabileceği tarih konusunda soru sormamıştır.

I. Sözleşme'nin 10. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi²⁷

Sözleşme'nin 10. Maddesi - İfade Özgürlüğü

“ 1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir. ”

HUDOC Anahtar kelimeler

İfade özgürlüğü (10-1)

242. Mahkeme, çeşitli davalarda Sözleşme'nin 10. maddesiyle birlikte ya da bu madde bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği ya da ihlal edilmediği kanaatine varmıştır.

243. Bununla birlikte, Mahkemenin, Sözleşme'nin 10. maddesinin usuli yönlerden ihlal edildiği kanısına varması halinde, Sözleşme'nin 10. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi bağlamındaki şikâyetin ayrı olarak incelenmesine gerek olmadığı kanaatine varabilmektedir (*Zarakolu ve Belge Uluslararası Yayıncılık/Türkiye*, 2004, § 45; *Bucur ve Toma/Romanya*, 2013, § 170; *Karácsony ve diğerleri/Macaristan* [BD], 2016, § 174).

244. *Wille/Lihtenştayn* [BD], 1999 (§§ 76-78) davasında, bir konferans sırasında başvuran tarafından dile getirilen bir görüşün ardından, başvuranın bundan böyle herhangi bir kamu görevine atanmaması şeklindeki tepkisine itiraz etmek için prens hakkında yapılan bir başvurunun kabul edilebilirliğini kabul eden bir kararın Anayasa Mahkemesinin içtihatlarında bulunmaması, Mahkemenin Sözleşme'nin 10. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasını sağlamıştır.

245. Mahkeme, foklara ilişkin av müfettişinin ifade özgürlüğünü sınırlandıran bir Norveç mahkemesi kararının İsveç mahkemeleri tarafından tanınmasına ve icrasına ilişkin olarak, *Lindberg/İsveç* (k.k.), 2004 davasında, başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle, Sözleşme'nin 10. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi açısından başvurunun kabul edilemez olduğu sonucuna varmıştır. Bu türden bir şikâyetin varlığının, ilgilinin ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini ileri sürebileceği, Norveç'te başlıca prosedüre göre değil, İsveç'te icra prosedürüne göre değerlendirilmesinin gerekmesi nedeniyle, başvuranın Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca savunulabilir bir şikâyeti dile getirdiğinin kabul edilebilmesi şüphelidir (Başvuran daha önce Norveç hakkında bir başvuruda bulunmuştur ve Avrupa Komisyonu başvurunun süresinden sonra sunulması sebebiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir). Sözleşme'nin 13. maddesinin uygulanabilir olduğu varsayıldığında bile, Norveç mahkemesi kararının icrasını engelleyen

²⁷ bk., *Sözleşme'nin 10. Maddesi Hakkında Rehber* (İfade özgürlüğü).

herhangi bir zorlayıcı neden bulunmamaktadır. İsveç mahkemeleri, Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca başvurana etkin bir hukuk yolu sunmak için üç dereceli yargılama makamı olarak ve yeterli bir derecede, icraya karşı başvuranın şikâyetinin esasını incelemişlerdir.

246. Mahkeme, *Peev/Bulgaristan*, 2007 (§§ 71-73) davasında, görünüşe göre, başvuranın Cumhuriyet Başsavcısı'nı eleştirdiği bir yazının basında yayımlanmasına karşılık olarak karar verilen, ilgilinin bürosunda arama yapılmadan önce haksız yere işten çıkarılmasının ardından ifade özgürlüğünün ihlali iddiası bağlamındaki şikâyetini özet olarak, memur olan başvuranın sunmasına imkân veren etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle Sözleşme'nin 10. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

247. Mahkeme, *Kayasu/Türkiye*, 2008 (§§ 114-123) davasında, görevini kötüye kullanma ve silahlı kuvvetlere yönelik hakaret nedeniyle bir hâkimin görevinden çıkarılmasına ve ceza yaptırımına itiraz etmek için Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulunun önündeki hukuk yolunun etkin olmaması nedeniyle, Sözleşme'nin 10. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır. Başvuranın itirazını incelemeye davet edilen oluşumlar halinde toplanan Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulunun tarafsızlığı, ciddi bir şekilde şüphelidir, zira Kurulun İç Tüzüğü, itirazları inceleme kurulu olarak karar veren üyelerinin tarafsızlığını sağlamayı amaçlayan herhangi bir tedbiri öngörmemektedir. Başvuranın itirazı kapsamında müzakere bulunan Kurulun üyeleri, itiraz edilen yaptırımı açıklamak için müzakere yapan üyelerle muhakkak aynı kişilerdir. Görevden çıkarma kararı ise, dördü bu kararı veren Kurul bünyesinde yer alan dokuz üyeden oluşan itirazı inceleme kurulu tarafından incelenmiştir.

248. *Kenedi/Macaristan*, 2006 (§ 48) davasında, makamların başvuranın ifade özgürlüğüne ilişkin haklarını kullanmasına karşı çıkmaları, Mahkemenin Sözleşme'nin 10. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasını sağlamıştır. Davalı Devletin organları, Devletin eski güvenlik hizmetleriyle ilgili olan belgelere makamların özgürce erişebilmelerine hükmeden bir mahkeme kararının icrasının, ulusal mahkemeler tarafından kabul edildiği üzere, sağlanması yönünde başvuranın yaptığı yasal girişimlere kesin olarak direnmişlerdir. Bu nedenle, başvuran Devletin güvenlik hizmetinin işleyişi hakkında objektif bir çalışma yayımlayamamıştır.

249. *Bulgakov/Rusya**, 2020, §§ 47-49 ; *Engels/Rusya**, 2020, §§ 42-44 ; *OOO Flavus ve diğerleri/Rusya**, 2020, §§ 53-55 ; *Vladimir Kharitonov/Rusya**, 2020, §§ 55-57 davalarında, Mahkeme, mahkemelerin şikâyetin esasını incelemeyi reddettikleri ve engelleme kararlarının davacıların İnternet siteleri üzerindeki etkilerinin yasallığını ve orantılılığını incelemedikleri gerekçesiyle, Sözleşme'nin 10. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

J. Sözleşme'nin 11. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi²⁸

Sözleşme'nin 11. Maddesi - Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü

“ 1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan hakların kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir. ”

HUDOC Anahtar kelimeler

Barışçıl toplanma özgürlüğü (11-1) - Dernek kurma özgürlüğü (11-1)

250. Mahkeme, çeşitli davalarda Sözleşme'nin 11. maddesiyle birlikte ya da bu madde bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği ya da ihlal edilmediği kanaatine varmıştır.

251. Bununla birlikte, Mahkemenin Sözleşme'nin 11. maddesinin usuli yönlerden ihlal edildiği kanısına varması halinde, Mahkeme, Sözleşme'nin 11. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi bağlamındaki şikâyetin ayrı olarak incelenmesine gerek olmadığı kanaatine varabilmektedir (*Young, James ve Webster/Birleşik Krallık*, Komisyon Raporu, 1979, § 67; *Tüm Haber Sen ve Çınar/Türkiye*, 2006, §§ 41-42 ; *Ekşi ve Ocak/Türkiye*, 2010, § 38; *Chernega ve diğerleri/Ukrayna*, 2019, § 285).

252. Mahkeme, barışçıl toplanma özgürlüğüne ilişkin şikâyetler için etkin hukuk yolları konusunda, demokratik tartışmanın doğası gereği, bazı düşünceleri ifade etmeye yönelik kamuya açık bir toplantının meydana geldiği tarih, bu toplantının siyasi ve sosyal yankısı için önemli olabilmektedir. Dolayısıyla, kamu güçleri, kararlarının Sözleşme'nin 11. maddesinin gerekleriyle uyumlu olması için bir gösterinin yapılmasına izin verilmesini bazı koşullarda reddedebilseler bile, gösteriyi düzenleyenler tarafından öngörülen tarihi değiştiremezler. Söz konusu toplumsal sorunun güncel veya siyasi ya da sosyal bir tartışma kapsamında önemli olmamasına rağmen, yapılan kamuya açık bir toplantı çok daha az yankı yapabilmektedir. Toplantı özgürlüğünün, doğru bir tarihte kullanılmaması durumunda, bu özgürlük tüm anlamını yitirebilmektedir. Ayrıca, toplantı özgürlüğünün etkin bir şekilde kullanılması için, uygulanabilir mevzuatın kamu makamlarının kendilerine sunulan sorunlar hakkında karar vermeleri gereken makul süreleri öngörmesi önem arz etmektedir (*Bączkowski ve diğerleri/Polonya*, 2007, §§ 82-83).

253. Mahkeme, *Bączkowski ve diğerleri/Polonya*, 2007 (§§ 83-84) davasında, homofobiye karşı gösterilerin ve toplantıların yapılması gereken tarihin ardından, bunlara izin verilmesini yasaya aykırı olarak reddeden bir kararın gecikmeli olarak iptali nedeniyle Sözleşme'nin 11. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Yine etkin hukuk yolu kavramı, başvuranlar açısından, öngörülen olayların tarihinden önce bir karar elde etme imkânını gerektirmekteydi. İlgililer, en geç öngörülen tarihten üç gün önce Belediyeye taleplerini sundukları bir gösteriyi düzenlemek isteyen

28 bk., *Sözleşme'nin 11. Maddesi Hakkında Rehber* (Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü)

vatandaşları gerektiren, ilgili düzenlemeye uymuşlardır. Bununla birlikte, herhangi bir hüküm, makamları gösterilerin yapılmasından önce kesin kararlarını vermeye zorlamamıştır. Mahkeme, ilgililerin sonradan (*a posteriori*) kullanabilecekleri mevcut hukuk yollarının başvuranlara uygun bir telafi sunabileceği konusunda ikna olmamıştır.

254. Makamlar tarafından Gay Pride geçit törenlerine izin verilmesi konusunda tekrarlanan retleri incelemek için (*Alekseiev/Rusya*, 2010, §§ 97-100) veya öngörülen tarihten önce kamuya açık bir toplantının yeri, tarihi, saati veya şartlarını onaylamayı makamların reddetmesine ilişkin icraya konulabilir bir mahkeme kararının elde edilmesini sağlayacak, ilk bakışta (*a priori*) herhangi bir hukuk yolunun bulunmaması (*Lashmankin ve diğerleri/Rusya*, 2017, §§ 342-361), Sözleşme'nin 11. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir.

Rus hukuku, kamuya açık olayları düzenleyen kişilere, gösteri planlarını açıklamak için süreler getirmiştir. Buna karşın, herhangi bir süre, makamları kamuya açık olayın öngörülen tarihten önce kesin kararlarını vermeye zorlamamıştır. Kamuya açık gösteri düzenleyen kişilerin kullanabilecekleri ve sonradan (*a posteriori*) bir hukuk yolu olan, yargısal hukuk yolu, Sözleşme'ye ilişkin iddia edilen ihlalleri yeterli bir şekilde düzeltebilecek nitelikte değildir. Dahası, *Lashmankin ve diğerleri/Rusya*, 2017 (§ 360) davasında, yargısal denetim kamuya açık bir gösterinin yeri, tarihi ve saati veya şartlarını değiştirme teklifinin yasaya uygunluğunu incelemekle sınırlı kalmıştır ve mevzuat tarafından orantılılık sorununu incelemekle yükümlü kılınmayan mahkemeler de uygulamada bu şekilde davranmamışlardır.

255. *Metin Turan/Türkiye*, 2006 (§§ 36-38) davasında, dernek kurma özgürlüğüne ilişkin şikâyetler için etkin hukuk yollarıyla ilgili olarak, olağanüstü hale tabi olan bölgenin Valisi tarafından talep edilen, yasal olarak kurulan bir sendikaya üye olması nedeniyle, bir başka bölgede bulunan bir şehirde, bir memurun tayin kararına itiraz edilmesine imkân veren ulusal bir makam önünde bir hukuk yolunun bulunmaması, Sözleşme'nin 11. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir. Olağanüstü hale tabi olan bölgenin Valisi'nin geniş imtiyazları karşısında, tayin konusunda yargısal bir denetimin bulunmaması olası suistimalleri önlemek veya yalnızca böylelikle verilen kararların yasaya uygunluğunun denetlenmesini sağlamak için yeterli güvenceler sunmamıştır.

256. *Karaçay/Türkiye*, 2007 (§§ 44-45) ve *Kaya ve Seyhan/Türkiye*, 2009 (§§ 41-42) davalarında, protesto eylemi gününe katılmaları nedeniyle bir sendikanın üyeleri tarafından alınan bir uyarıya itiraz etmek için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle, Mahkeme, Sözleşme'nin 11. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanısına varmıştır. Uyarı gibi bir disiplin cezası durumunda ulusal bir makam önünde etkin bir hukuk yolunun bulunmaması ilgiliyi, olası suistimalleri önlemek veya sadece bu türden bir disiplin tedbirinin yasaya uygunluğunun denetlenmesini sağlamak için her türlü güvenceden yoksun bırakmıştır. İşyerinde iş saatlerinin dışında bir sendika eylemi düzenlediği gerekçesiyle yapılan uyarıya karşı etkin bir hukuk yolunun bulunmamasına ilişkin olarak, *Doğan Altun/Türkiye*, 2015 (§§ 58-60) davasında da aynı durum geçerli olmuştur. Uyarı şeklindeki disiplin cezasına karşı açık olan tek hukuk yolu, Disiplin Kurulu önündeki idari hukuk yoludur.

K. Sözleşme'nin 12. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi

Sözleşme'nin 12. Maddesi - Evlenme Hakkı

“ Evlenme çağına gelen her erkek ve kadın, bu hakkın kullanımını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir.”

HUDOC Anahtar kelimeler

Erkek ve kadın (12) - Evlenme (12)

257. Mahkeme, iki davada, bir tutukluya evlenme konusunda izin verilmesine ve yeterli bir telafinin sağlanmasına ilişkin ret kararlarını incelemek için etkin hukuk yolları hususunu ele almıştır.

258. Mahkeme, *Frasik/Polonya*, 2010 (§ 104) davasında, tutuklunun cezaevinde evlenme hakkını reddeden karara etkin bir şekilde itiraz edebileceği herhangi bir prosedürün bulunmaması, Sözleşme'nin 12. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir.

259. Mahkeme, *Jaremowicz/Polonya*, 2010 (§§ 70-71) davasında, bir tutuklunun cezaevinde evlenmesine izin verilmesinin reddedilmesine ilişkin yeterli bir telafinin bulunmamasına ilişkin olarak, Sözleşme'nin 12. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Başvuran, Cezaevi Mahkemesi önünde ilk ret kararına itiraz edebilmiştir. Bununla birlikte, yargılama yaklaşık beş ay sürmüştü ve cezaevi makamlarının son olarak ilk kararlarını geri aldıkları tarihte başvuranın temyiz başvurusu hakkında henüz karar verilmemiştir. Sonuç olarak, yargılama başvurana yeterli bir telafi sunmamıştır, yani Sözleşme'nin 12. maddesi bağlamındaki şikâyetin esası hakkında ivedi bir karar verilmemiştir. Aynı şekilde, evlenme izninin geç verilmesi, bu hükmün gerektirdiği şekilde bir telafi teşkil etmemiştir.

L. Sözleşme'nin 34. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi²⁹

Sözleşme'nin 34. Maddesi - Bireysel Başvurular

“Bu Sözleşme veya Protokolleri'nde tanınan haklarının Yüksek Sözleşmeci Taraflar'dan biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkemeye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler.”

HUDOC Anahtar kelimeler

Başvuru (34) - Davalı Devlet (34) - Kişi (34) - Hükümet dışı kuruluş (34) - Kişi grubu (34) - Mağdur (34) - Toplumun yararı gözetilerek üçüncü şahıs tarafından açılmış dava (*actio popularis*) - Yetki (*locus standi*) (34) - Başvuru hakkının kullanılmasını engellemek (34)

²⁹ bk., Sözleşme'nin 34. ve 35. maddeleri hakkında, [Kabul Edilebilirlik Hakkında Pratik Rehber](#).

260. Mahkeme, bir davada, Sözleşme'nin 34. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

261. Sözleşmeci Devletin makamları, *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010 (§§ 162-166) davasında, Mahkeme İç Tüzüğü'nün 39. maddesi uyarınca Mahkemenin kendilerine belirttiği ihtiyati tedbire uymak için makul bir şekilde kendi yetkileri dâhilinde olan her şeyi yapmamışlardır. Tutukluların başvurularının incelenebilmesinden önce, idam cezasına tabi tutulmaları riskine rağmen, Irak makamlarına teslim edilmeleri, başvurularını ciddi ve telafi edilemez bir zarara uğrama yönünde ciddi bir riske maruz bırakmıştır. Bu durum aynı zamanda, Lordlar Kamarası önündeki her türlü başvurunun haklı görülemez bir şekilde etkinlikten yoksun kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'nin 34. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

M. Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi³⁰

Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi - Mülkiyetin Korunması

“ Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasadaki öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelere uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka hâlel getirmez. ”

HUDOC Anahtar kelimeler

Pozitif yükümlülükler (P1-1) – Mülkler (P1-1-1) – Mülklere saygı (P1-1-1) – Müdahale (P1-1-1) – Mülkiyetten yoksun bırakma (P1-1-1) – Uluslararası hukukun genel ilkeleri (P1-1-1) – Mülklerin kullanımını düzenlemek (P1-1-2) – Genel menfaat (P1-1-2) – Vergilerin ödenmesini sağlamak (P1-1-2) – Katkı veya para cezalarının ödenmesini sağlamak (P1-1-2)

262. Mahkeme, çeşitli davalarda Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte veya bu madde bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği ya da ihlal edilmediği kanaatine varmıştır.

263. Bununla birlikte, Mahkemenin Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesinin usuli yönlerden ihlal edildiği kanısına varması halinde, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte Sözleşme'nin 13. maddesi bağlamındaki şikâyetin ayrı olarak incelenmesine gerek olmadığı kanaatine varabilmektedir (*Velikovi ve diğerleri/Bulgaristan*, 2007, §§ 251-252; *Dzinic/Hırvatistan*, 2016, § 82).

264. Mahkeme, Sözleşme'nin 13. maddesiyle ve Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle korunan menfaatlerin niteliğine ilişkin bir farklılığın bulunduğunu belirtmiştir: İkincisine ilişkin usuli gereklilik, mülklere saygı hakkını sağlamaktan ibaret olan daha geniş amaçla aynı doğrultuda olduğu halde, birincisi usuli bir güvenceyi, yani “etkili başvuru hakkını” sunmaktadır. Bu iki maddenin karşılıklı

30 bk., *Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi Hakkında Rehber* (mülkiyetin korunması)

güvenceleriyle hedeflenen amaç arasındaki farklılığı dikkate alarak, Mahkeme, iki madde açısından aynı olaylar dizisinin incelenmesi gerektiğine karar vermiştir (*latridis/Yunanistan* [BD], 1999, § 65).

265. Taşınmazların iadesine veya taşınmazların kaybı nedeniyle tazminat ödenmesine ilişkin olarak, tahliye kararının iptalinin ardından açık hava sinemasının kiracıya iade edilmesinin makamlar tarafından reddedilmesinin incelenmesini sağlamak için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, *latridis/Yunanistan* [BD], 1999 (§§ 65-66) davasında Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir. Sinemanın tahliyesi kararının iptaline ilişkin hukuk yolu başvurana sunulmuştur; başvuran bu hukuk yolunu başarıyla kullanmıştır, ancak Maliye Bakanlığının Asliye Hukuk Mahkemesinin kararına uymayı reddetmesi dikkate alındığında, söz konusu hukuk yolu "etkin" olarak kabul edilemeyecektir.

266. *Vasilev ve Doycheva/Bulgaristan*, 2012 (§§ 58-61) davasında, komünist rejim tarafından kolektifleştirilen tarım arazilerinin iade edilmesi konusunda makamların eylemsizliğinden şikâyet etmek için etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun hükümleri, idari yargılamaların seyrini hızlandıracak nitelikte bir hukuk yolunu öngörmekteydi. Bu hükümler, 2007 yılının Mart ayında yürürlüğe girmiştir ve bu tarihte, başvuranlar tarafından başlatılan iadeye ilişkin yargılama, daha önce birkaç yıllık önemli bir gecikme kaydetmiştir. Üstelik Hükümet, bu hükümlerin, tarım arazilerinin iadesi süreci kapsamında ve başvuranların özel durumunda uygulanabilir ve etkin olduğu sonucuna varılmasını sağlayan ulusal mahkemelerin herhangi bir kararını sunmamıştır.

267. *Driza/Arnavutluk*, 2007 (§§ 115-120) davasında, yeterli bir yargılamanın ve yasal bir çerçevenin bulunmaması nedeniyle ebeveynlerin mülklerinin kamulaştırılmasının yasaya aykırılığına ilişkin olarak bir tazminatın ödenmesine hükmeden bir mahkeme kararının icra edilmesinin imkânsızlığı, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir. Hükümet özellikle, iade edilemeyen mülklerin değerinin belirlenmesi için yetkili organları oluşturamamış ve bu amaçla planlar sunamamıştır. Ayrıca, Hükümetin başvuranların haklarına ilişkin davanın çözülmesine imkân sağlayacak nitelikte bir prosedürü yakın bir gelecekte veya yeterince hızlı bir şekilde düzenlemesi pek olası değildir.

268. *Chiragov ve diğerleri/Ermenistan* [BD], 2015 (§§ 213-215) ve *Sargsyan/Azərbaycan* [BD], 2015 (§§ 269-274) davalarında, Dağlık Karabağ çatışması bağlamında yerlerinden edilmiş kişilerin ev ve mülklerini kaybetmelerine ve bunlara erişmelerinin imkânsızlığına ilişkin olarak etkin bir hukuk yolunun bulunmaması, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ve Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesine ihlal teşkil etmiştir.

269. Mahkeme, *Edward ve Cynthia Zammit Maempel/Malta*, 2019 (§§ 70-86) davasında, anayasal başvuru prosedürü teoride etkin olsa bile, bu prosedürün uygulamada, yasal olmasına ve meşru amaçlar izlemesine rağmen, başvuranların üzerinde aşırı bir bireysel yük oluşturan, taşınmazlara el koyma kararlarının yol açtığı zararın tazmin edilmesine imkân vermediği kanaatine vararak, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Anayasa Mahkemesi, ihlal bulunduğunu tespit etmiş ve başvuranlara manevi zarar için tazminat ödenmesine karar vermiştir, ancak başvuranlara maddi zarar için herhangi bir meblağ ödenmesine karar vermemiş ve bu amaçla bir dava açma görevinin ilgililere ait olduğu kanısına vararak, el koyma ve kiracıların tahliyesi kararını iptal etmemiştir. Böylelikle, Hükümet tarafından ileri sürülen hukuk yollarının her birinin yeterli bir telafi sağlayabildiği varsayılsa bile ve başvuranların şikâyetleri hakkında karar

vermeleri için Anayasa mahkemelerinin beş yıldan fazla bir süre (iki mahkemede) geçirmeleri gerektiği hususu dikkate alındığında, hukuk mahkemelerinin geri kalan şikâyetleri incelemeleri için beş yıllık bir sürenin daha (ve iki mahkeme) geçmesi gerektiği yönünde bir kaniya makul bir şekilde varılabilmektedir. Uzun bir süreden beri bir ihlale maruz kalan bir başvuranın, zararının tazmin edilmesi için yeni bir hukuk yolunu kullanması gerekmemiştir. Öte yandan, art arda birçok davanın açılması, başvuranlara ek masraf ve giderler getirecektir.

270. Mahkeme, *Marshall ve diğerleri/Malta*, 2020 (§§ 70-81) davasında, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır, zira teoride etkin olan anayasal başvuru prosedürü, başvuranlar tarafından alınan kira ile mülkün piyasadaki kira değeri arasındaki açık fark dikkate alındığında, başvuranlara aşırı bir bireysel yük yükleyen kiralari belirleme mevzuatına ilişkin savunulabilir şikâyetlerle ilgili olarak uygulamada etkin değildir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, uygulamalarına uygun olarak, bir kiracının tahliyesine karar verme yetkisine sahip olmadığı kanısına varmıştır. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi, mülk sahiplerinin mülklerini geri almalarını sağlayan, 2009 yılında değiştirilen Medeni Kanun hükmünün yalnızca 2028 yılında son eren bir geçiş döneminin sonunda uygulanabileceğini tespit etmiştir. Anayasa Mahkemesi bununla birlikte, kiralari sınırlandırılmasına ilişkin ihtilaf konusu mevzuatın artık ilgili binaların kullanılması kapsamında uygulanamayacağı kanaatine varmıştır. Oysa 2028 yılına kadar gelecekteki kiralari için herhangi bir tazminatın ödenmemesi nedeniyle, bu davada başvuranların uğradığı zararı ivedi ve yeterli bir şekilde telafi edebilecek tek tedbir, kiracıların tahliyesidir. Bu süre zarfında, herhangi bir tahliye prosedürü başlatılmamıştır (veya tamamlanmamıştır), ve kiracılar kendi başlarına binalarından ayrılmamışlardır. Dolayısıyla, her iki tarafın eylemsizliği, Anayasa Mahkemesinin üç yıldan fazla bir süre önce karar vermesinden itibaren statüko ("*statu quo*") ile açıklanmıştır. Her halükarda, somut olayda bir tazminatın ödenmesini geciktirme kararını haklı gösterebilecek pek az unsur bulunmaktadır. Zira: i) Müdahalenin sosyal konut sağlama ihtiyacının teşkil ettiği meşru amaçla haklı gösterildiği benzer davaların aksine, mevcut davada tespit edilen müdahale, ticari bir kuruluş olan bir bankanın lehine olmuştur; ii) Mevzuatın mevcut durumunda, banka her halükarda söz konusu Kanun tarafından korunma hakkını kaybedecektir ve 2028 yılında, kira sözleşmesinin sonunda binasından ayrılması gerekecektir. Ayrıca, başvuranlara ödenmesine karar verilen maddi tazminat yeterli değildir. Mahkeme, birçok defa, Malta mahkemelerinin i) başvuranın şayet mümkünse ihlalin yapılmaması halinde içinde bulunabileceği duruma eşdeğer bir duruma getirilmesi yönündeki maddi zararın telafi edilmesinin amacını göz ardı etmeleri; ii) maruz kalınan manevi zarar bağlamında bir tazminata ilişkin söz konusu telafileri sağlayamamaları ve/veya masraf ve giderlerin ödenmesine karar verememeleri hususlarına ilişkin endişesini dile getirmiştir.

271. Mahkeme, *Cauchi/Malta*, 2021 (§§ 75-87), davasında, teoride etkili olan anayasal başvuru yolunun, kiraya veren tarafından alınan –kanunla belirlenen- kira miktarının yetersiz olmasına ilişkin davalarda pratikte etkili olmadığını hatırlatmıştır. Bu görüşler, başvurana yeterli tazminat ödenmesine hükmetmeyen anayasal konulardaki yetkisi kapsamında görev yapan hukuk mahkemesi için de geçerlidir. Buna ek olarak, yeni mevzuat, gelir testi koşullarını karşılamadığı için sosyal korumaya ihtiyacı olmayan bir kiracının beş yıl boyunca yapıyı kullanmasına izin vermektedir. Mahkeme, anayasa mahkemelerinin ilk derece mahkemesi olarkten ya da Anayasa Mahkemesi nezdinde yapılmış temyiz başvurusunda vermiş oldukları lehte kararların ardından, zarar görmüş bir başvuranın en az beş yıl daha artık meşru amacı olmayan bir müdahalenin mağduru olarak kalmasını kabul edemezdi. Ayrıca yeni mevzuatta, bir kiracının söz konusu korumayı hak etmesi halinde, kiracının, kiracının gelirine ve yaşına ve ev sahibi için olası bir orantısız yük getirip getirmeyeceği dikkate alınarak, kademli bir biçimde taşınmazın satış değerinin % 2'sine kadar artırılabilirliği öngörülmektedir. Hâlbuki bu bağlamda, taşınmaz tahliye edilmediği için (ulusal

mahkeme tarafından zaten kabul edilmiş olan) ihlale sona vermek amacıyla, başvurana ulusal karardan sonraki dönem için uygun bir kira ödemesi yapılması gerekirdi. Bu nedenle, Mahkemeye göre, yıllar sonra yapılacak kademeli bir artışın böyle bir talebi nasıl karşılayacağını anlamak mümkün değildir. Ayrıca bu kira miktarının belirlenmesi kiracının imkânlarına bağlıydı. Nitekim düşük bir kira bedeli belirlenebilir ve ev sahibini konut sağlamanın sosyal ve mali maliyetlerinin çoğunu üstlenmek zorunda bırakabilirdi. Bu koşullarda Mahkeme, tüm hukuk yollarının etkisiz olması nedeniyle Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle birlikte 13. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

272. *Öneryıldız/Türkiye* [BD], 2004 (§§ 156-157) davasında, yıkımların ardından tazminat ödenmesine ilişkin olarak, başvuran, kamu makamlarının kamuya açık bir sanayi sitesinin patlaması yönündeki eylemi nedeniyle evinin yıkılmasını telafi etmeye yönelik tazminat ödenmesi hakkındaki kararın uzun bir süreden beri mevcut olduğu ve ödenmesi gereken meblağın hiçbir zaman ödenmediği hususuna ilişkin olarak, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından hakkının ihlal edildiğini iddia etmesini sağlayacak etkin bir hukuk yoluna başvurmamıştır. Ayrıca, ikame konut şeklinde başvurana tanınan avantajların, başvuranı Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bağlamında iddia edilen ihlalden dolayı mağdur sıfatından yoksun bırakma konusunda etkisiz olduğu ortaya çıkmıştır ve bu avantajlar üstelik başvuranı, söz konusu ihlalin telafisinin sağlanması için etkin bir hukuk yoluna sahip olma hakkından da mahrum bırakmamıştır. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanısına varmıştır.

273. Mahkeme, *Boudaïeva ve diğerleri/Rusya*, 2008 (§§ 196-198) davasında, doğal afet mağdurları olarak başvuranların aldıkları para yardımlarının kapsamadığı zararın bir kısmı için başvuranlara tazminatın ödenmesinin mahkemeler tarafından reddedilmesinin mantıksız veya keyfi olarak kabul edilememesi nedeniyle, Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Başvuranlar, yetkili mahkemelere başvurarak tazminat davası açma imkânına sahip olmuşlardır. Bu mahkemelerin tazminat ödenmesini reddetmeleri, başvuranlara ikame bir konutun ve bir miktar paranın verilmesine dayandırılmıştır ve verilen tazminat ile gerçekte maruz kalınan kayıplar arasındaki farklılığa ilişkin olarak Devletin hukuki sorumluluğunun düzenlenmesine imkân veren herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Öte yandan, Devlete, maddi zararı değerlendirme ve çamur akıntılarının yol açtığı maddi hasardan dolayı mağdur olanlara acil yardım planını uyguladığı koşullarda hukuki sorumluluk üstlenme konusunda mutlak bir yükümlülük getirilmesi uygun olmayacaktır.

274. *Nuri Kurt/Türkiye*, 2005 (§§ 118-122) davasında, evlerde tahribata yol açan bir yangın ile ilgili olarak yürütülen soruşturmanın yetersiz oluşu, Mahkemenin, Sözleşme'nin 8. maddesi bakımından 13. maddesi ile 1 No.lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmasına neden olmuştur. Yetkililer tarafından yürütülen soruşturmada ciddi eksiklikler bulunmaktaydı; bilhassa diğer jandarmaların tutumlarının yanı sıra ne kapsamlı ne de etkili olan soruşturmanın güvenilirliği konusunda ciddi şüpheler uyandıran diğer hususlar hakkında soruşturma yapmak üzere bir jandarma görevlendirilmiştir.

275. Bir alacağın ödenmesi ile ilgili olan *Saggio/İtalya*, 2001 (§§ 42-44) davasında, Mahkeme, yaklaşık altı ay boyunca ödeme yapmayan şirkete karşı olağanüstü idari davası açılması sonrasında, çalışan, alacaklarının ödenmesi hakkını ileri sürmek ya da tasfiye komiserinin işlemlerine itiraz etmek için yaklaşık dört yıl iki ay boyunca herhangi bir merciye başvuramamış ve dosyanın incelenmesi talebinde bulunmak için başkaca bir yola sahip olmaması nedeniyle 1 No.lu Ek Protokol'ün 1. maddesi bakımından 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Talep dilekçelerinin doğruluğunun araştırılmasının uzun sürmesi ile birlikte, olağanüstü idari davasını düzenleyen kurallar, ilgilinin etkili bir hukuk yoluna sahip olma hakkına haksız şekilde engel olmuştur.

N. 1 No.lu Protokol'ün 2. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi ³¹

1 No.lu Protokol'ün 2. Maddesi – Eğitim Hakkı

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

HUDOC Anahtar kelimeler

Eğitim hakkı (P1-2) – Ana ve babanın dini inançlarına saygı (P1-2) – Ana ve babanın felsefi inançlarına saygı (P1-2)

276. Mahkeme, çeşitli davalarda 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte ya da bakımından 13. maddenin ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar vermiştir.

277. *Olsson/İsveç (no.1)*, 1988, (§ 98) davasında, başvuranların, bakımını kamu otoritesinin üstlendiği çocuklarından birine dini eğitim verilmesinden kaynaklanan Protokol'ün ihlaline karşı çeşitli etkili hukuk yollarına sahip olmaları nedeniyle, Mahkeme, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte 13. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Bir ebeveyn, Valiliğe başvurma imkân, 1980 tarihli Kanun'un yürürlüğe girmesi sonrasında, bir sosyal konsey tarafından kabul edilmiş olan yerleştirme kararına bölge idare mahkemesi önünde itiraz edebilirdi. Bu dönem sonrasında olduğu gibi öncesinde de, bir çocuğun dini eğitimi meselesi ortaya çıkabilir; akabinde, bu mesele, bakımın üstlenilmesinin kaldırılması talebi kapsamında incelenebilirdi.

278. *Efstratiou/Yunanistan*, 1996 (§§ 48-50) *Valsamis/Yunanistan*, 1996 (§§ 47-49) davalarında, bir öğrencinin, Yehova'nın şahitleri olan ebeveyninin dini inançlarından ötürü okul gösterisine katılmaması nedeniyle bir günlüğüne okuldan uzaklaştırılmasına ilişkin şikâyetleri sunmak için etkili hukuk yolu bulunmaması sebebiyle, Mahkeme, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte 13. maddenin ve Sözleşme'nin 9. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Başvuranlar, tazminat talebinde bulunmadan önce, okuldan uzaklaştırma disiplin tedbirinin yasaya aykırı olduğunun tespit edildiği bir mahkeme kararı elde edememişlerdir. Dolayısıyla tazminat davaları, başvuranlar açısından herhangi bir fayda sağlamamıştır. İleri sürülen diğer hukuk yolları ile ilgili olarak, Hükümet, somut olaydaki durumla benzerlik gösteren herhangi bir uygulama örneğinden bahsetmemiş olması nedeniyle, bunların etkinliği belirlenmemiştir.

279. *Sampanis ve diğerleri/Yunanistan*, 2008 (§§ 58-59) davasında, Hükümet, idarenin, okula gitmeyen Roman kökenli çocukları kaydetmediği iddiası nedeniyle tazminat almak için herhangi bir etkili hukuk yolu bulunduğu dikkat çekmemiştir. Bu nedenle, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte Sözleşme'nin 14. maddesi bakımından 13. maddesi ihlal edilmiştir.

31 Bk. 1 No.lu Protokol'ün 2. Maddesi İle İlgili Rehber (Eğitim Hakkı)

O. 1 No.lu Protokol'ün 3. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi ³²

1 No.lu Protokol'ün 3. Maddesi – Serbest Seçim Hakkı

“Yüksek Sözleşmeci Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Serbest seçim hakkı (P1-3) – Halkın kanaatlerini özgürce açıklaması (P1-3) – Yasama organının seçilmesi (P1-3) – Seçimlerde adaylığını koyma (P1-3)

280. Mahkeme, çeşitli davalarda 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi ile birlikte ya da bakımından 13. maddenin ihlal edildiği ya da edilmediğine karar vermiştir.

281. Seçim ile ilgili haklara ilişkin seçim sonrası anlaşmazlıkların ulusal mahkemelerce incelendiği davalarda, Mahkeme, şikâyeti yalnızca 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi bakımından incelemeye karar vermiştir ve 13. madde açısından herhangi bir ayrı sorun ortaya çıkmamıştır (*Gahramanli ve diğerleri/Azərbaycan*, 2015, § 56; *Rıza ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 95; *Davydov ve diğerleri/Rusya*, 2017, § 200). Ancak, seçim ile ilgili haklara ilişkin seçim sonrası anlaşmazlıkların ulusal mahkemelerce incelenmediği durumlarda, Mahkeme, 13. madde uyarınca şikâyeti ayrı olarak incelemiştir (*Grosaru/Romanya*, 2010, §§ 55-57; *Paunović ve Milivojević/Sırbistan*, 2016, §§ 68-73).

282. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, *Seçim Konularında İyi Uygulama Kodu'nda*, muhtemelen seçim komisyonları ya da Parlamento önünde yapılan itirazlara ek olarak, seçim kurallarının uygulanmasına ilişkin yargı denetimini savunmaktadır. Avrupa Konseyine üye bazı devletler yargı denetimini kabul etseler de, yalnızca birkaç devlet, seçimlerin tamamen siyasi denetimini halen elinde tutmaktadır (*Grosaru/Romanya*, 2010, § 56).

283. Yetkililerin, kasıtlı eylem ve ihmaller yoluyla, genel seçimlerdeki bir adayın, seçmenlerin oylarını entrikayla elde etmeye çalışmasına engel oldukları durumlarda, 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlali, yalnızca tazminat ödenmek suretiyle telafi edilemez. Devletler, benzer olaylar karşısındaki tepkilerini, demokratik sürecin düzgün şekilde işlenmesini sağlamaya yönelik etkili prosedürler uygulamaya koymadan yalnızca tazminat ödenmesiyle sınırlayabilmeleri halinde, bazı durumlarda, adayları seçim haklarından keyfi olarak mahrum etme ve hatta seçimleri tahrif etme yolu yetkililere açık olacaktır. 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesiyle güvence altına alınan diğer haklar gibi, gerçek bir demokrasinin temellerinin kurulması ve sürdürülmesi için önem arz eden genel seçimlere katılma hakkı da bu durumda uygulamada etkisiz olacaktır (*Petkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2009, § 79).

284. Seçimde aday olma hakkı ile ilgili olarak, *Mugemangango/Belçika* davasında [BD], 2020, §§ 125-127 ve 132-139, Mahkeme, adaya seçim sonuçlarına itiraz etme ve oyların yeniden sayılmasını talep etme imkân veren etkili hukuk yolu bulunmaması nedeniyle 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi ile birlikte 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. İç hukuk, Valon Parlamentosuna, üyelerini ilgilendiren seçim işlemlerinin geçerliliği hususunda karar vermesi için münhasır bir yetki vermektedir. Bu hükümler

32 Bk. 1 No.lu Protokol'ün 3. Maddesi ile ilgili Rehber (Serbest Seçim Hakkı)

uyarınca, mahkemeler, seçim sonrası meseleler ile ilgili uyuşmazlıkları inceleme konusunda yetkisiz olduklarını ifade etmişlerdir. Mahkeme, 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi açısından, Valon Parlamentosu önünde öngörülen şikâyet prosedürünün, başvuranın şikâyetlerinin etkili şekilde incelenmesini sağlamak için uygun ve yeterli güvenceler sunmadığı sonucuna varmıştır. Bu nedenle, söz konusu hukuk yolu, 13. madde anlamında “etkili” olarak değerlendirilemez.

Mahkeme, 13. maddede atıfta bulunulan “merciinin” dar anlamda bir yargı kurumu olmasının gerekmediğini hatırlatmıştır. Alt yetki ilkesi ve Avrupa'daki seçim sistemlerinin çeşitliliği dikkate alındığında, Sözleşme'nin gerekliliklerini karşılamak için ne tür bir başvuru yolu öngörülmesi gerektiğini belirlemek Mahkemenin görevi değildir. Kuvvetler ayrılığı ilkesiyle yakından ilgili olan bu mesele, Sözleşme'ye taraf Devletlerin kendi seçim sistemlerini düzenleme konusunda sahip oldukları geniş takdir yetkisine bağlıdır. İster ilk derece mahkemesinde veya yargı dışı bir organın kararından sonra baş gösteren adli veya adli tipte bir hukuk yolu, ilke olarak, 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesinin gerekliliklerini karşılayacak niteliktedir.

285. Seçimlerde adaylığını koyma hakkı ile ilgili olarak, *Petkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2009 (§§ 80-83) davasında, Hükümet tarafından atıfta bulunulan tazminat davası, seçim makamlarınca, kesinleşmiş mahkeme kararlarına uyulmamasına ve başvuranların, genel seçimlerdeki aday listelerine yeniden kaydedilmemelerine ilişkin şikâyetleri incelemek için, yalnızca maddi telafi sağlamıştır. Seçim öncesi dönemde uygulanan zaman sınırlamaları göz önüne alındığında, yalnızca seçim sonrası itirazda bulunmak, adaya son çare olarak oylama sonuçlarını iptal etmek için yetkili bir makam önündeki genel seçimlere katılma haklarını savunmalarına imkân veremekteydi ve ihtilaf konusu durumu düzeltmeye elverişliydi. Bunun yanı sıra, genel seçimlerin uygunluğuna itiraz eden başvuruları incelemekle yetkili olan Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan denetimin kapsamı, açık hükümlerin bulunmaması nedeniyle kesin olarak tanımlanmamıştır. Ayrıca, Anayasa Mahkemesine başvuru, bazı kişi ve kurum kategorilerine ayrılmış olması nedeniyle, seçim sürecindeki aktörler bizzat bu yargı organı önünde bir yargılama başlatamamışlardır. Bu nedenle, Mahkeme, 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi bakımından 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

286. Merkezi seçim komisyonunun, bir partiyi ve adaylarından birini seçim kampanyasında ekarte etmeye ilişkin kararını düzeltmeye imkân veren etkili hukuk yolu bulunmaması, Mahkemeyi, *Parti conservateur russe des entrepreneurs et autres (Rusya Muhafazakâr Girişimciler Partisi ve diğerleri)/Rusya*, 2007, §§ 86-89 davasında, 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi bakımından 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmaya yöneltmiştir. Ulusal mahkemeler, Yüksek Mahkeme Divanı tarafından verilen denetleme kararının kesinleşmiş olduğu ve bahse konu meselenin daha fazla incelenmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle temyiz başvurusunun reddine karar vermişlerdir. Ayrıca, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda, denetim usulü kapsamında verilen kararlara karşı itiraz öngörülmemektedir. Bu kararlar, ancak bu türden yeni bir karar ile bozulabilmekte olup, ancak denetim usulü açma yetkisi ihtiyari olmakla birlikte, yalnızca ilgili Devletin temsilcisi, belirli bir davanın buna uygun olup olmadığına karar verebilirdi. Dolayısıyla, taraflardan birinin yeni bir denetim usulü başlatması mümkün değildi.

287. Terör örgütü ile bağlantıları nedeniyle yasadışı ilan edilen ve feshedilen partilerin faaliyetlerini sürdüren seçim gruplarının, bölgesel seçimlerde aday seçimlerinin iptal edilmesine yönelik itirazlarda bulunma süresinin kısa olması ile ilgili olarak, Mahkeme, *Etxeberria ve diğerleri/İspanya*, 2009 (§§ 78-82) davasında, 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi bakımından 13. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. İhtilaf konusu grupların itirazda bulunmak için sahip oldukları iki günlük süre, bilhassa Venedik Komisyonu tarafından belirlenen ve ilk derecede üç ila beş günlük süreyi arzu edilir olarak değerlendiren standartlar

bakımından kısa olsa da, diğer Avrupa ülkelerinin büyük kısmına nazaran açıkça makul olmayan bir çözüm teşkil etmemekteydi. Her halükarda, bu sürelerin, ihtilaf konusu grupların temsilcilerinin, Yüksek Mahkeme ya da Anayasa Mahkemesi önünde itirazda bulunmak, görüş sunmak ve menfaatlerini uygun şekilde savunmak konusunda engel olduğu başvurular tarafından kanıtlanmamıştır.

288. Seçim sonrası anlaşmazlıklar ile ilgili olarak, *Grosaru/Romanya*, 2010 (§ 62) davasında, yetkililerin, ilgili kişiye, İtalyan azınlık için milletvekilliği yetkisi vermeyi reddetmelerine konusunda etkili hukuk yolu bulunmaması 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi bakımından 13. maddenin ihlal edilmesine yol açmıştır. Genel seçimlerdeki adayın şikâyeti, ihtilaf konusu seçim mevzuatının yorumlanması için yargı denetimi olmamasına konu olmuştur. Bahse konu seçim mevzuatında, ulusal bir azınlığı temsil eden kazanan partiye parlamento yetkisinin verilmesi için izlenecek yöntemler açıkça belirtilmemiştir. Yüksek Adalet Divanı, merkez dairenin kararlarının nihai olduğu değerlendirmesinde bulunarak, başvuranın itirazını reddetmiştir. Daha sonrasında, Anayasa Mahkemesi, seçim konusunda yetkisi bulunmadığı hususunda başvurana bilgi vermekle yetinmiştir.

289. Yüksek Mahkeme ve Anayasa Mahkemesi önünde, Parlamentonun, başvuranın yetkisini geçersiz kılmaya ilişkin kararını iptal ettirmeye çalışmak için etkili hukuk yolu bulunmaması, *Paunović ve Milivojević/Sırbistan*, 2016 (§§ 72-73) davasında, Mahkemeyi 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesiyle birlikte 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmaya yöneltmiştir. Her iki mahkeme, davanın esasını dikkate almadan başvuranın şikâyetini reddetmiştir. Hatta başvuranın hukuk davası sırasında iptal edilen “beyaz istifasını” başarılı şekilde yaptığı varsayılsa bile, bu etkili bir hukuk yolu sayılamazdı; zira iptalin, parlamento yetkisinin geri verilmesine yol açacağına dair Hükümet tarafından yapılmış herhangi bir öneri bulunmamaktaydı. Ayrıca, Hükümet, somut olaydaki gibi bir durumda, şikâyetin başarılı şekilde yargıya taşındığı ulusal içtihadı atıf yapamamıştır.

290. *Strack ve Richter/Almanya*, 2016 (k.k.) davasında, Anayasaya aykırı olarak kabul edilen seçilebilirlik eşiği ile seçilen Avrupa Parlamentosu üyelerinin yetki belgelerini soruşturmanın reddedilmesi nedeniyle, etkili hukuk yolu bulunmamasına ilişkin şikâyetin açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir. Federal Parlamento ve Federal Anayasa Mahkemesi, oylamaya zarar veren bazı hataları düzeltme yetkisine sahipti. Bu prosedürlerin yürütülme şekli, başvuranlara, 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi bağlamındaki şikâyetlerini ileri sürmeleri için etkili bir hukuk yolunu garanti etmekteydi.

291. *Galan/İtalya* (k.k.), 2021 (§§ 146-153) davasında Mahkeme, ilgili anayasa hukukunun niteliğini dikkate almaksızın, seçilmiş organın oluşumuyla ilgili parlamenter usulün -ve özellikle de seçilmiş meclisin hüküm giymiş bir üyenin görevine devam etmesini engelleme kararının- bir hâkim tarafından incelenmesini isteyemez. Böyle bir gereklilik, söz konusu sistemde olduğu gibi, Parlamentonun sadece üyelerinin kabul vasıfları konusunda değil, aynı zamanda ortaya çıkabilecek seçilemezlik ve uygunsuzluk nedenlerini konusunda da karar verme yetkisine ilişkin anayasal bir çekince içeren bir sistemi dikkate almayacaktır. Dolayısıyla, parlamenter usulde öngörülen “üçlü doğrulama” güvencelerini göz önünde bulunduran Mahkeme, Sözleşme'nin 13. maddesinin, Parlamento tarafından anayasal bir yetki çekincesinden yararlanarak alınan bir kararın yargısal denetimini gerektiremeyeceği kanaatindedir.

292. Oy kullanma hakkının kullanılmasına ilişkin olarak, *Toplak ve Mrak/Slovenya*, 2021 (§§ 94-96) davasında, engelli olan ikinci başvuran oy kullanabilmiş ancak oy kullanma merkezinde karşılaştığı uygulamadaki engeller ve ihtiyaçlarının makul bir şekilde karşılanamaması nedeniyle bunu diğerleriyle eşit bir şekilde yapamadığı kanaatindedir. Bununla birlikte, başvuranın, ihtiyaçlarının karşılanması konusunda

sahip olabileceği her türlü endişeyi, daha önce taleplerine yapıcı bir şekilde yanıt vermiş olan ilgili seçim kurullarına dile getirme imkânı bulunmaktaydı. Bununla birlikte, ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin her türlü endişesini, daha önce taleplerine yapıcı bir şekilde yanıt vermiş olan yetkili seçim organlarına ifade etmesi mümkündür. Başvuran, oy kullanma hakkını kullanırken ayrımcılık mağduru olduğunu düşünse de, ayrımcılığı değerlendirmek için özel olarak tasarlanmış ve ilk bakışta çözüm yolunun etkinliğini sorgulatacak herhangi bir belirsizliğe yol açmayan bir hüküm uyarınca tazminat talebinde bulunabilirdi. Mevcut davanın koşullarında, tazminat olarak yeterli telafi sağlayabilecek bir hukuk yolu 13. madde kriterlerini karşılayacaktır. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'nin 14. maddesi ve 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi ile birlikte ele alındığında 13. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

P. 4 No.lu Protokol'ün 2. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi

4 No.lu Protokol'ün 2. Maddesi – Serbest Dolaşım Özgürlüğü

“1. Bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada serbestçe dolaşma ve ikametgâhını seçebilme hakkına sahiptir.

2. Herkes, kendi ülkesi de dâhil, herhangi bir ülkeyi terk etmekte serbesttir.

3. Bu haklar, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak ve yasayla öngörülmüş sınırlamalara tabi tutulabilir.

4. Bu maddenin 1. fıkrasında sayılan haklar, belli yerlerde, yasayla konmuş ve demokratik bir toplumda kamu yararının gerektirdiği sınırlamalara tabi tutulabilir.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Serbest dolaşım hakkı (P4-2-1)

293. Mahkeme, iki davada 4 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte 13. maddenin ihlal edildiğine veya edilmediğine hükmetmiştir.

294. Yetkililer tarafından kabul edilen bir tedbirin, 4 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle güvence altına alınan serbest dolaşım hakkını veya Sözleşme'nin 8. maddesiyle korunan özel hayat ve aile hayatına saygı hakkını ihlal edebileceği yönünde savunulabilir bir şikâyet söz konusu olduğunda, 13. madde, ulusal sistemlerin ilgililere, uygun bağımsızlık ve tarafsızlık güvenceleri sunan ulusal mahkemeler önünde çekişmeli başvuru prosedüründen yararlanma imkânı sunmasını gerektirmektedir (*Riener/Bulgaristan*, 2006, § 138).

295. *Riener/Bulgaristan*, 2006 (§ 138-143) davasında, ödenmemiş vergiler nedeniyle seyahat yasağı ile ilgili etkili bir hukuk yolu bulunmaması, Mahkemeyi 4 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle ve Sözleşme'nin 8. maddesiyle birlikte 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmaya yöneltmiştir. Başvuranın borcunu ödemediği tespit edildikten sonra, mahkemeler ve idari hizmetler, ilgilinin konu olduğu seyahat yasağını otomatik olarak onaylamışlardır: Davanın diğer tüm koşullarının ilgili olmadığına karar verilmiş ve kısıtlamaların belirli bir sürenin ötesinde devam etmesinin, genel menfaatler ile başvuranın hakları arasında adil bir denge kurabilecek orantılı bir tedbir olup olmadığını belirlemek için hiçbir şey

yapılmamıştır. Prosedür, Sözleşme anlamında “savunulabilir bir şikâyetin” özünü inceleme imkânı sunmadığı ve uygun bir telafi sağlamadığı için etkili değildi.

296. *De Tommaso/İtalya* [BD], 2017 (§§ 181-185) davasında, Mahkeme, 4 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle birlikte 13. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır; zira başvuran, ev hapsine eşlik eden özel gözetim tedbirinin kurallara aykırı olarak uygulandığından şikâyet ederek temyiz mahkemesi önünde etkili bir itirazda bulunabilmiştir. Temyiz mahkemesi, özel güvenlik tedbirinin orantılılığı ve uygulama koşullarını yeniden değerlendirdikten sonra, ihtilaf konusu tedbirinin iptaline karar vermiştir.

Q. 4 No.lu Protokol'ün 4. Maddesi ile Birlikte veya Bakımından Sözleşme'nin 13. maddesi³³

4 No.lu Protokol'ün 4. Maddesi – Yabancıların Topluca Sınır Dışı Edilmeleri Yasağı

“1. Yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmeleri yasaktır.”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı (P4-4)

297. Mahkeme, birkaç davada 4 No.lu Protokol'ün 4. maddesi ile birlikte 13. maddenin ihlal edildiğine veya edilmediğine hükmetmiştir.

298. Yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmeleri yasağı bakımından etkili başvuru yolu hakkı ile ilgili olarak, Mahkeme, askıya alma etkisine sahip itirazın gerekliliğini açıkça belirtmiştir (*Čonka/Belçika*, 2002, §§ 79 ve bunu izleyen paragraflar). Mahkeme bilhassa, 13. maddenin gerektirdiği hukuk yollarının etkinliğinin, sonuçları potansiyel olarak geri döndürülemez olan ve Sözleşme'ye aykırı tedbirlerin uygulanmasını engelleyebileceğini varsaydığını vurgulamıştır. Netice itibarıyla, 13. madde, bu tür tedbirlerin, ulusal makamlar tarafından bunların Sözleşme ile uyumluluğu incelenmesinin sonuçlanmasından önce bile uygulanmasına karşı çıkmaktadır. Ancak, Sözleşme'ye Taraf Devletler, 13. madde kapsamındaki yükümlülüklerine uyma şekli konusunda belli bir takdir yetkisine sahiptirler.

299. Toplu olarak sınır dışı edilen başvuranların her birinin özel durumu incelenmeden karar vermek için askıya alma etkisine sahip itirazın bulunmaması, Mahkemeyi, *Čonka/Belçika*, 2002 (§§ 77-85) davasında, 4 No.lu Protokol'ün 4. maddesi ile birlikte 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmaya yönelmiştir. Danıştay, başvuranların ülke topraklarından çıkmak için yalnızca beş günleri olduğunu bilerek, ilgililerin, kalmalarını reddeden kararın iptali başvurusu kapsamındaki şikâyetlerini kırk beş gün içinde esastan incelemeye çağırılmıştır. Ancak diğerlerinin yanı sıra, olağan ve son derece acil askıya alma etkisine sahip itirazlar erteleyici değildi.

300. *Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya* [BD], 2012 (§§ 201-207) davasında, Somali ve Eritre uyruklu göçmenlerin menşe ülkelerine dönüşleri bağlamında, açık denizde yakalanan ve menşe ülkelerine gönderilen bu göçmenler için, şikâyetlerini yetkili makama sunmalarını ve uzaklaştırma tedbiri uygulanmadan önce taleplerinin dikkatli ve özenli şekilde incelenmesini sağlayacak olan ulaşılabilir herhangi bir askıya alma etkisine sahip itiraz bulunmaması, Mahkemeyi, 4 No.lu Protokol'ün 4. maddesi

33 Bk. 4 No.lu Protokol'ün 4. Maddesi ile İlgili Rehber (Yabancıların Topluca Sınır Dışı Edilmeleri Yasağı)

ile birlikte Sözleşme'nin 3. maddesi ile birlikte 13. maddesinin ihlal edildiğine karar vermesine yol açmıştır. Başvuranların bireysel durumlarının doğruluğunun araştırılması, bindikleri askeri gemilerde mümkün değildi. Ayrıca, gemideki personelde hukuki danışman ve tercüman da bulunmamaktaydı. Başvuranlar, kendilerini İtalya'ya gittiklerine inandıran ve Libya'ya gönderilmelerine engel olmak için izlenecek prosedür hakkında kendilerine bilgi vermeyen İtalyan askerileri tarafından herhangi bir bilgi almamışlardır.

301. *A.A. ve diğerleri/Kuzey Makedonya*, 2022 (§§ 128-132) davasında, Mahkeme, ivedi bir şekilde sınır dışı edilme kararına karşı itiraz edilerek askıya alınmasını sağlayacak etkili bir hukuk yolunun bulunmasıyla ilgili olarak, Sözleşme'ye Ek 4 No.lu Protokol'ün 4. maddesiyle bağlantılı olarak 13. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Makedonya hukukunda, sınır dışı kararlarına karşı itiraz etme hakkı tanınmaktadır. Ancak başvuranlar, bilinçli olarak, gruplar halinde ve izin verilmeyen yerlerden ülkeye girmeye çalışarak, kendilerini hukuka aykırı bir duruma sokmuşlar ve bu nedenle mevcut yasal yolları kullanmayı tercih etmişlerdir.

302. Bunun yanı sıra, bir başvuran, sınır dışı edilmesine karar vermek için izlenen prosedürün, gidilecek ülkede yaşanabilecek Sözleşme'nin 2 veya 3. maddelerinin ihlalinin neden olduğu geri dönüşü olmayan bir zarara maruz kalabileceğini iddia etmeden "toplu" bir nitelik taşıdığını iddia ettiğinde, davalı Devletin topraklarından çıkarılması, ilgili kişiyi potansiyel olarak geri dönüşü olmayan bir zarara maruz bırakma olarak değerlendirilmemelidir: Benzer durumda, Sözleşme, Devletlere, kullanımı bihakkın askıya alınan bir hukuk yolu taahhüt etme konusunda mutlak bir yükümlülük yüklememektedir; ancak ilgili kişinin, bağımsız ve tarafsız bir ulusal merci tarafından şikâyetlerinin yeterince ve kapsamlı şekilde incelenerek sınır dışı edilme kararına karşı etkili şekilde itirazda bulunma imkânına sahip olmasını gerektirmektedir (*Khlaifia ve diğerleri/İtalya*, [BD], 2016, § 279).

303. *Khlaifia ve diğerleri/İtalya* [BD], 2016 (§§ 272-281), davasında, Mahkeme, iddia edildiği üzere 2 veya 3. maddelere aykırı muamele riski olmaksızın, toplu sınır dışı edilmeye karşı itirazın askıya alma etkisine olmada, 4 No.lu Protokol'ün 4. maddesiyle birlikte 13. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Geri gönderme kararlarında, ilgili kişilerin sulh hâkimi önünde temyiz yoluyla altmış gün içinde bunlara itiraz etme imkânına sahip oldukları açıkça belirtilmekteydi. Bu çerçevede, sulh hâkiminin ilgili göçmenin kişisel durumunu dikkate almayı ihmal etmeye ve dolayısıyla özet olarak sınır dışısının toplu niteliğine ilişkin olası bir şikâyeti inceleyebileceğin şüphe duymak için herhangi bir neden bulunmamaktaydı.

304. *N.D. ve N.T/İspanya* [BD], 2020 (§§ 241-243), çok sayıda göçmen tarafından kitleler halinde ve kanuna aykırı şekilde geçme girişimlerinin ardından yabancıların kara sınırından derhal ve zorla geri gönderilmesi vesilesiyle, Mahkeme, başvuranların uzaklaştırılmalarına karşı hukuk yolları bulunmaması ile ilgili olarak 4 No.lu Protokol'ün 4. maddesiyle birlikte 13. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Nitekim kişiselleştirilmiş uzaklaştırma prosedürün olmaması, bu amaçla mevcut olan resmi giriş prosedürlerini kullanmayan başvuranların kendi tutumlarının sonucu idi. Varış ülkesinde karşılaşılabilecekleri riskler bağlamındaki şikâyet yargılamanın başında reddedilmiştir.

R. Sözleşme'ye Ek12 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı olarak veya bakımından Sözleşme'nin 13. Maddesi

12 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi - Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması

1. Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.
2. Hiç kimse, 1. paragrafta belirtildiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz." (...)"

HUDOC Anahtar Kelimeler

Ayrımcılık yasağı (P12-1)

305. *Toplak ve Mrak/Slovenya*, 2021 (§§ 88-91) davasında Mahkeme, engelli başvuranların oy kullanma merkezlerine erişim sorunları ve ulusal bir referandumda gizli oyla oy kullanma haklarını özgürce kullanmalarına ilişkin şikâyetleri için etkili bir hukuk yolu bulunmaması nedeniyle Sözleşme'ye Ek. 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesiyle bağlantılı olarak 13. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mevcut hukuk yollarının hiçbiri, iddia edilen ihlal için herhangi bir tazminat şekli sağlamamıştır. Ayrıca önleyici hukuk yollarının yokluğu göz önüne alındığında, tek amacı bir hukuk yolu olasılığı olmaksızın bir ihlal bulgusu elde etmek olan bir dava yetersiz bir hukuk yolu olacaktır. Mahkemenin oy kullanma hakkıyla ilgili bazı davalarda maddi tazminata hükmetmemiş olması bu tespiti değiştiremez. Mevcut davada Mahkeme, davanın koşulları göz önüne alındığında tazminata hükmedilmemiş bir ulusal kararla değil, uygun bir tazminata hükmetme yetkisine sahip olmayan bir ulusal mahkeme ile karşı karşıya kalmıştır.

S. Sözleşme'nin 13. maddesi ve 46. maddesi³⁴

Sözleşme'nin 46. Maddesi – Kararların bağlayıcılığı ve infazı

“1. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt ederler.

2. Mahkeme'nin kesinleşen kararı, infazını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne gönderilir.

3. Bakanlar Komitesi, kesinleşen bir kararın infazının denetlenmesinin, söz konusu kararın yorumundan kaynaklanan bir zorluk nedeniyle engellendiği kanaatinde ise, bu yorum konusunda karar vermesi için Mahkeme'ye başvurabilir. Mahkeme'ye başvurma kararı, Komite toplantılarına katılma hakkına sahip temsilcilerin üçte iki oy çokluğu ile alınır.

(...)”

HUDOC Anahtar Kelimeler

Pilot karar (46) – Yapısal sorun (46) – Genel tedbirler (pilot karar) (46) – Bireysel tedbirler (pilot karar) (46) – Karara uymak (46-1) – Kararın infazı (46-2) – Bireysel tedbirler (46-2) – Genel tedbirler (46-2) – Mevzuat değişiklikleri (46-2) – Tüzük değişikliği (46-2) – İçtihat değişikliği (46-2)

1. Pilot Karar Usulü

306. Pilot karar usulü³⁵ kapsamında, Mahkeme, yapısal veya sistematik sorunu veyahut tespit edilen işlev bozukluğunu gidermek amacıyla, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin yararına uygulamaya konulacak çözüm türünü belirler.

307. *Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, (§§ 210-231) davasında, 3. madde (usul yönü) bakımından 13. maddenin ihlali konusunda, Mahkeme, davalı Devletten, cezaevlerindeki tutukluluk koşullarından yakınmak için hem önleyici hem de tazmin edici iç hukuk yolları uygulama koymasını talep etmiştir. Önleyici hukuk yolları, tutuklu kişilere, şikâyetlerinin, düzeltme tedbirleri alma yetkisine sahip yetkili bir merci tarafından ya da bağımsız bir mahkeme tarafından şikâyetlerinin hızlı ve etkili bir şekilde incelenmesini elde etmeye imkân vermelidir. Tazmin edici hukuk yolları, insanlık dışı ya da onur kırıcı koşullarda tutulan tutuklulara, davalarını beklerken, benzer durumlarda Mahkeme tarafından verilen tazminatlarla karşılaştırılabilir tutarda bir tazminat ya da ceza indirimini şeklinde telafi sunmalıdır. Mahkeme ayrıca, davalı Devletin, cezaevlerinde insanlık dışı ya da onur kırıcı tutukluluk koşulları mağdurlarının tamamına tazminat ödemesini zorunlu kılmıştır.

308. *Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, (§§ 282-283) davasında, davalı Devlet, uygun olmayan koşullarda tutulan tutuklulara derhal telafi sunabilecek önleyici hukuk yolu şeklinde genel tedbirler almakla yükümlü kılınmıştır. Mahkeme, en iyi yöntemin, ceza infaz kurumları için özel bir denetim merci oluşturmak olacağını ifade etmiştir. Diğer çözümler, örneğin savcılar gibi mevcut merciler önünde dava açmak ya da kötü tutukluluk koşullarına ilişkin şikâyetlere açılacak şekilde mevcut önleyici eylemler benimsemekten oluşacaktır.

34 bk. *Sözleşme'nin 46. Maddesi Hakkında Rehber* (zorlayıcı güç ve kararların icrası)

35 bk. *Mahkeme İç Tüzüğü'nün 61. maddesi*

309. *Varga ve diğerleri/Macaristan*, 2015 (§§ 106-113) davasında, Mahkeme, davalı Devleti, hapisane ortamındaki aşırı kalabalıklaşmadan şikâyet etmek için bir hukuk yolu veya önleyici ve telafi edici bir hukuk yolu uygulamaya koymaya davet etmiştir. Mahkeme, en iyi çözümün, özgürlükten yoksun bırakmayan cezaların artırılması ve tutuklamaya daha az başvurma yoluyla tutuklu sayısını azaltmak olacağına altını çizmiştir. Mahkeme aynı zamanda, cezaların azaltılmasının, açık ve ölçülebilir şekilde verilmesi koşuluyla, kötü maddi tutukluluk koşulları durumunda uygun bir telafi sağladığını da belirtmiştir.

310. *Sukachov/Ukrayna*, 2020 (§§ 153-160) davasında, Mahkeme, davalı Devleti, hapisane ortamındaki aşırı kalabalıklaşmadan şikâyet etmek için bir hukuk yolu veya önleyici ve telafi edici bir hukuk yolu uygulamaya koymaya davet etmiştir. Önleyici hukuk yolu ile ilgili olarak, Mahkeme, ceza infaz kurumları için özel bir denetim otoritesi oluşturmanın en iyi yol olacağı önerisinde bulunmuştur. Tazmin edici hukuk yolları ile ilgili olarak, ilgili kişinin cezasının uygun olmayan tutukluluk koşullarında geçirdiği her güne oranla orantılı olarak azaltmak bir tazmin şekli olabilir. Bir başka tazmin şekli olarak parasal tazminat sağlanması artık tutuklu olmayan kişiler için tek mümkün seçenektir.

311. *Rutkowski ve diğerleri/Polonya*, 2015 (§§ 211-222) davasında, bir hukuk davasının süresinden şikâyet etmek için iç hukukta etkili hukuk yolu bulunmaması ile ilgili olarak Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından 13. maddenin ihlal edildiği konusunda, Mahkeme, davalı Devletten, "davanın parçalanması" ilkesinin sona ermesini ve "uygun ve yeterli telafi" vermesini sağlamak için yeni tedbirler almasını istemiştir.

312. Bir hukuk davasının süresinden şikâyet etmek için iç hukukta etkili hukuk yolu bulunmaması ile ilgili olarak Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından veya birlikte 13. maddenin ihlal edildiği konusunda, Mahkeme, *Rumpf/Almanya*, 2010, § 73; *Ümmühan Kaplan/Türkiye*, 2012, § 75; *Glykantzic/Yunanistan*, 2012, § 81; *Gazso/Macaristan*, 2015, § 39 davalarında, davalı Devletlerden, etkili bir hukuk yolu ya da uygun bir telafi taahhüt eden önleyici ve telafi edici etkili hukuk yolları birleşimi kurmalarını istemiştir.

313. Bir ceza davasının süresinden şikâyet etmek için iç hukukta etkili hukuk yolu bulunmaması ile ilgili olarak Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından 13. maddenin ihlal edildiği konusunda, Mahkeme, *Michelioudakis/Yunanistan*, 2012 (§§ 74-78) davasında, davalı Devletten, etkin bir telafiyi fiilen garanti eden bir hukuk yolu ya da bir hukuk yolu birleşimi -yargılamanın hızlanmasını önleyici hukuk yolu ve tazminat veya ceza indirimi sağlayan telafi edici hukuk yolu - kurmasını istemiştir.

314. İdari bir davanın süresinden şikâyet etmek için iç hukukta etkili hukuk yolları bulunmaması ile ilgili olarak Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından 13. maddenin ihlal edildiği konusunda, Mahkeme, *Vassilios Athanasiou ve diğerleri/Yunanistan*, 2010 (§§ 54-57) davasında, davalı Devletten bir hukuk yolu ya da etkili iç hukuk yolları birleşimi kurmasını istemiştir.

315. Mahkeme ayrıca, yargılamanın süresi konusundaki tazminat yollarının etkinliğini araştırmaya imkân veren başlıca kriterleri (*Bourdov/Rusya (no.2)*, 2009, § 99; bk. aynı zamanda işbu rehberin 156. paragrafı) ve inkâr edilebilir olsa da, yargılamanın aşırı uzun süresinin manevi zarara neden olduğu yönündeki sağlam karineyi (*Scordino/Rusya (no. 1)* [BD], 2006, §§ 203-204; *Bourdov/Rusya (no. 2)*, 2009, § 100; bk. aynı zamanda işbu rehberin 162 ve 163. paragrafları) hatırlatmıştır.

316. Kesinleşmiş mahkeme kararlarının uzun süre infaz edilmemesinden şikâyet etmek için iç hukukta etkili hukuk yolları bulunmaması ile ilgili 6. maddesinin 1. fıkrası bakımından 13. maddenin ihlal edildiği konusunda, Mahkeme, *Bourdov/Rusya (n° 2)*, 2009, §§ 138-141 davasında, davalı Devletten, mahkeme kararlarının infaz edilmemesi ya da geç infaz edilmesi nedeniyle tazminat ödenmesini sağlayan etkili bir

hukuk yolu uygulamaya koymasını istemiştir. Aynı durum, şu davalarda da geçerlidir: *Yuriy Nikolayevich Ivanov/Ukrayna* ³⁶, 2009, §§ 91-94; *Manushaqe Puto ve diğerleri/Arnavutluk*, 2012, §§ 110-118; *Gerasimov ve diğerleri/Rusya*, 2014, §§ 219-226.

317. Slovenya'nın bağımsızlığından sonra daimi mukimler kütüğünden "silinmiş" kişilerin ikamet sorununun çözüme kavuşturulmamasından yakınmak için etkili hukuk yolu bulunmaması ile ilgili 8. madde ile birlikte 13. maddenin ihlal edildiği konusunda, Mahkeme, *Kuric ve diğerleri/Slovenya* [BD], 2012 (§ 415) davasında, davalı Devletten amaca özel (*ad hoc*) bir tazminat sistemi uygulamaya koymasını istemiştir.

2. Kararların İnfazı

318. Kararların infazı kapsamında, Mahkeme, davalı Devletten genel ve/veya bireysel tedbirler almasını isteyebilir.

319. Sözleşme'nin 2. maddesi bakımından (usul yönü) 13. maddenin ihlali konusunda, Mahkeme, *Abakarova/Rusya*, 2015 (§ 114) davasında, davalı Devletten, köyüne karşı yapılan ölümcül hava saldırısı sırasında çocukken yaralanması ve ailesinin kalanının hayatını kaybetmesi nedeniyle maruz kaldığı zararın telafi edilmesine imkân veren hukuk yollarına erişmesini sağlayarak, başvuranın haklarının yeni usulde yeterince korunmasını sağlayacak şekilde tedbirler almasını istemiştir.

320. Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından (usul yönü) 13. maddenin ihlali konusunda, Mahkeme, *Tomov ve diğerleri/Rusya*, 2019 (§ 190-197) davasında, davalı Devletten, tutukluların nakillerindeki insanlık dışı koşullar ile ilgili olarak, hem önleyici hem de tazmin edici hukuk yolları bulunmamasına çare bulmasını istemiştir. Mahkeme, şikâyetlerin giderilmesine ilişkin koşulları, etkili hukuk yolları olacak yetkili mercileri ve telafi edici hukuk yolunu belirlemiştir.

321. *J.M.B. ve diğerleri/Fransa**, 2020 (§§ 316) davasında, Mahkeme, davalı Devletten, kötü tutukluluk koşulları ile cezaevi ortamındaki aşırı kabalıktan şikâyet etmek için uygulamada etkili önleyici hukuk yolu kurmak amacıyla genel tedbirler almasını istemiştir.

322. 6. maddenin 1. fıkrası bakımından 13. maddenin ihlali konusunda, ceza yargılamasının süresinden şikâyet etmek için etkili hukuk yolu bulunmaması ile ilgili olarak *Dimitrov ve Hamanov/Bulgaristan*, 2011 (§ 131) davasında ve hukuk davasının süresi ile ilgili olarak *Finger/Bulgaristan*, 2011 (§ 133) davasında, Mahkeme, davalı Devletten etkili tazminat yolları uygulamaya koymasını istemiştir.

323. *Lukenda/Slovenya*, 2005 (§ 98) davasında, davalı Devlet, adil yargılanma hakkı ihlallerinin etkili şekilde tazmin edilmesini sağlamak amacıyla mevcut hukuk yollarını değiştirmeye veya yeniden kurmaya teşvik edilmiştir.

36 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi ve Sözleşme'nin 6. maddesinin 1.fıkrası ile birlikte 13. maddenin ihlali

Atıfta Bulunulan Davalar Dizini

Mevcut rehberde anılan içtihatlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen karar ve hükümler ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun (“Komisyon”) karar ve raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Dava adının ardından belirtilen özel bir ifade bulunmaksızın yapılan atıf, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir kararla ilgilidir. “(k.k.)” ifadesi, Mahkemenin kabul edilebilirlik hakkında verilen bir kararına atıf yapmaktadır ve “[BD]” ifadesi ise, davanın Büyük Daire tarafından incelendiği anlamına gelmektedir.

Mevcut güncelleme tarihinde, Sözleşme'nin 44. maddesi anlamında “kesinleşmiş” olmayan Daire kararları, aşağıda yer alan listede yıldız işaretiyle (*) belirtilmektedir. Sözleşme'nin 44. maddesinin 2. fıkrası aşağıdaki gibidir: “a) Tarafların davanın Büyük Daireye gönderilmesini talep etmeyeceklerini belirtmeleri halinde veya b) karar tarihinden üç ay sonra, davanın Büyük Daireye gönderilmesinin talep edilmemesi durumunda veya c) Büyük Daire Kurulunun Sözleşme'nin 43. maddesi uyarınca dile getirilen davanın gönderilmesi talebini reddetmesi halinde bir Dairenin kararı kesinleşmektedir”. Şayet Büyük Daire, davanın kendisine gönderilmesi talebini kabul ederse, Daire kararı hükümsüz olmaktadır ve Büyük Daire daha sonra kesinleşmiş bir karar verecektir.

Rehber'in elektronik versiyonunda atıf yapılan davaların hiperlinkleri, Mahkeme içtihatlarına (Büyük Daire, Daire ve Komite tarafından verilen karar ve hükümler, bildirilen davalar, istisari görüşler ve içtihatlarla ilişkin bilgi notundan alıntı yapılan hukuki özetler), Komisyon içtihatlarına (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesinin kararlarına erişimi sağlayan HUDOC veri tabanına (<http://hudoc.echr.coe.int>) yönlendirilmektedir. Komisyonun bazı kararları, HUDOC veri tabanında yer almamaktadır ve yalnızca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yılığının ilgili cildinin basılı versiyonunda mevcuttur.

— A —

A./ Birleşik Krallık, No. 35373/97, AİHM 2002-X

A.A. ve diğerleri/Kuzey Makendonya, No.55798/16 ve diğer 4 başvuru, 5 Nisan 2022

A.B. / Hollanda, No. 37328/97, 29 Ocak 2002

A.B. ve diğerleri / Fransa, No. 11593/12, 12 Temmuz 2016

A.C. ve diğerleri / İspanya, No. 6528/11, 22 Nisan 2014

A.M. / Hollanda, No. 29094/09, 5 Temmuz 2016

Abakarova / Rusya, No. 16664/07, 15 Ekim 2015

Abdolkhani ve Karimnia / Türkiye, No. 30471/08, 22 Eylül 2009

Abdulaziz, Cabales ve Balkandali / Birleşik Krallık, 28 Mayıs 1985, A serisi No. 94

Abramiuc / Romanya, No. 37411/02, 24 Şubat 2009

Abuhmaid/ Ukrayna, No. 31183/13, 12 Ocak 2017

Airey / İrlanda, 9 Ekim 1979, A serisi No. 32

Akashev/Rusya, 30616/05, 12 Haziran 2008

Akdivar ve diğerleri / Türkiye, 16 Eylül 1996, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1996-IV*

Akkad/Türkiye, no.1557/19, 21 Haziran 2022

Aksoy / Türkiye, 18 Aralık 1996, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1996-VI*

Al-Nashif / Bulgaristan, No. 50963/99, 20 Haziran 2002
Al-Saadoon ve Mufdhi / Birleşik Krallık, No. 61498/08, AİHM 2010
Al-Shari ve diğerleri / İtalya (k.k.), No. 57/03, 5 Temmuz 2005
Albanese / İtalya, No. 77924/01, 23 Mart 2006
Aleksandr Andreyev / Rusya, No. 2281/06, 23 Şubat 2016
Alekseiev / Rusya, No. 4916/07 ve diğer 2 başvuru, 21 Ekim 2010
Allanazarova / Rusya, No. 46721/15, 14 Şubat 2017
Altun / Almanya, No. 10308/83, tarihli Komisyon kararı, 3 Mayıs 1983, Kararlar ve Raporlar (DR) 36
Amann / İsviçre[BD], No. 27798/95, AİHM 2000-II
Ananyev ve diğerleri / Rusya, No. 42525/07 ve 60800/08, 10 Ocak 2012
Anne-Marie Andersson / İsveç, 27 Ağustos 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-IV*
Assenov ve diğerleri / Bulgaristan, 28 Ekim 1998, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1998-VIII*
Association Innocence en Danger et Association Enfance et Partage/Fransa, No. 15343/15 ve 16806/15, 4 Haziran 2020
Atanasov ve Apostolov / Bulgaristan (k.k.), No. 65540/16 ve 22368/17, 27 Haziran 2017
Ataman / Türkiye, No. 46252/99, 27 Nisan 2006
Athanassoglou ve diğerleri / İsviçre [BD], No. 27644/95, AİHM 2000-IV
Aydın / Türkiye, 25 Eylül 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-VI*

— B —

B.A.C. / Yunanistan, No. 11981/15, 13 Ekim 2016
Bączkowski ve diğerleri / Polonya, No. 1543/06, 3 Mayıs 2007
Balmer-Schafroth ve diğerleri / İsviçre, 26 Ağustos 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-IV*
Bamouhammad / Belçika, No. 47687/13, 17 Kasım 2015
Bara ve Kola/Arnavutluk, No. 43391/18 ve 17766/19, 12 Ekim 2021
Barbotin/Fransa, No. 25338/16, 19 Kasım 2020
Bastys/Litvanya, No. 80749/17, 4 Şubat 2020
Baumann / Fransa, No. 33592/96, AİHM 2001-V
Bazorkina / Rusya, No. 69481/01, 27 Temmuz 2006
Batı ve diğerleri / Türkiye, No. 33097/96 ve 57834/00, AİHM 2004-IV
Baïssaïeva / Rusya, No. 74237/01, 5 Nisan 2007
Beck / Norvege, No. 26390/95, 26 Haziran 2001
Benediktov / Rusya, No. 106/02, 10 Mayıs 2007
Bensaid / Birleşik Krallık, No. 44599/98, AİHM 2001-I
Bergmann / Çek Cumhuriyeti, No. 8857/08, 27 Ekim 2011
Boudaïeva ve diğerleri / Rusya, No. 15339/02 ve diğer 4 başvuru, AİHM 2008
Beizaras ve Levickas/Litvanya, No. 41288/15, 14 Ocak 2020
Beshirie ve diğerleri/Arnavutluk (k.k.), No. 29026/06 ve diğer 11 başvuru, 17 Mart 2020
Bourdov / Rusya (n° 2), No. 33509/04, AİHM 2009
Bottaro / İtalya, No. 56298/00, 17 Temmuz 2003
Boychev ve diğerleri / Bulgaristan, No. 77185/01, 27 Ocak 2011
Boyle ve Rice / Birleşik Krallık, 27 Nisan 1988, A serisi No. 131
Brincat ve diğerleri / Malta, No. 60908/11ve 4 diğer başvuru, 24 Temmuz 2014

Brualla Gômez de la Torre / İspanya, 19 Aralık 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-VIII*

Brudan / Romanya, No. 75717/14, 10 Nisan 2018

Bubbins / Birleşik Krallık, No. 50196/99, AİHM 2005-II

Bucur ve Toma / Romanya, No. 40238/02, 8 Ocak 2013

Bulgakov / Rusya, No. 20159/15, 23 Haziran 2020

Büyükdag / Türkiye, No. 28340/95, 21 Aralık 2000

— C —

C.c. / Birleşik Krallık, No. 9276/81, Komisyon kararı 17 Kasım 1983, DR 35

C.N. / Birleşik Krallık, No. 4239/08, 13 Kasım 2012

C.N. ve V. / Fransa, No. 67724/09, 11 Ekim 2012

Çaçan / Türkiye, No. 33646/96, 26 Ekim 2004

Camenzind / İsviçre, 16 Aralık 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-VIII*

Campbell ve Fell / Birleşik Krallık, 28 Haziran 1984, A serisi No. 80

Caraher / Birleşik Krallık (k.k.), No. 24520/94, AİHM 2000-I

Cataldo / İtalya (k.k.), No. 45656/99, AİHM 2004-VI

Çelik ve İmret / Türkiye, No. 44093/98, 26 Ekim 2004

Cenbauer / Hırvatistan (k.k.), No. 73786/01, 5 Şubat 2004

Centre de ressources juridiques au nom de Valentin Câmpeanu / Romanya [BD], No. 47848/08, AİHM 2014

Chahal / Birleşik Krallık [BD], 15 Kasım 1996, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1996-V*

Chamaiev ve diğerleri / Gürcistan ve Rusya, No. 36378/02, AİHM 2005-III

Charzynski / Polonya (k.k.), No. 15212/03, AİHM 2005-V

Chernega ve diğerleri / Ukrayna, No. 74768/10, 18 Haziran 2019

Chiragov ve diğerleri / Ermenistan [BD], No. 13216/05, AİHM 2015

Chitaiev / Rusya, No. 59334/00, 18 Ocak 2007

Chizzotti / İtalya (k.k.), No. 15535/02, 26 Mayıs 2005

Chizzotti / İtalya, No. 15535/02, 2 Şubat 2006

Christine Goodwin / Birleşik Krallık[BD], No. 2895/95, AİHM 2002-VI

Kıbrıs / Türkiye [BD], No. 25781/94, AİHM 2001-IV

Clasens / Belçika, No. 26564/16, 28 Mayıs 2019

Cocchiarella / İtalya[BD], No. 64886/01, AİHM 2006-V

Colozza ve Rubinat / İtalya, No. 9024/80 ve 9317/81, tarihli Komisyon kararı, 9 Temmuz 1982, DR 28

Conka / Belçika, No. 51564/99, AİHM 2002-I

Costello-Roberts / Birleşik Krallık, 25 Mart 1993, A serisi No. 247-C

Council of Civil Service Unions ve diğerleri/ Birleşik Krallık, No. 11603/85, tarihli Komisyon kararı, 20 Ocak 1987, DR 50

Crociani ve diğerleri/İtalya, No. 8603/79 ve diğer 3 başvuru, 18 Aralık 1980 tarihli Komisyon kararı, DR 22

Csepyová/Slovakya (k.k.), No. 67199/01, 14 Mayıs 2002

Csüllög / Macaristan, No. 30042/08, 7 Haziran 2011

— D —

D/Bulgaristan, No. 29447/17, 20 Temmuz 2021
D.M. / Yunanistan, No. 44559/15, 16 Şubat 2017
D.M. / Polonya, No. 13557/02, 14 Ekim 2003
D.P. ve J./ Birleşik Krallık, No. 38719/97, 10 Ekim 2002
Daddi / İtalya (k.k.) No. 15476/09, 2 Haziran 2009
Davydov ve diğerleri / Rusya, No. 75947/11, 30 Mayıs 2017
De Clerck / Belçika, No. 34316/02, 25 Eylül 2007
De Jong, Baljet ve Van Den Brink / Hollanda, 22 Mayıs 1984, A serisi No. 77
De Souza Ribeiro / Fransa [BD], No. 22689/07, AİHM 2012
De Tommaso / İtalya[BD], No. 43395/09, 23 Şubat 2017
De Wilde, Ooms ve Versyp / Belçika, 18 Haziran 1971, A serisi No. 12
Delle Cave ve Corrado / İtalya, No. 14626/03, 5 Haziran 2007
Di Sante / İtalya (k.k.), No. 56079/00, 24 Haziran 2004
Dimitrov / Bulgaristan (k.k.), No. 55861/00, 9 Mayıs 2006
Dimitrov ve Hamanov / Bulgaristan, No. 48059/06 ve 2708/09, 10 Mayıs 2011
Djavit An / Türkiye, No. 20652/92, AİHM 2003-III
Doğan Altun / Türkiye, No. 7152/08, 26 Mayıs 2015
Domjàn / Macaristan (k.k.), No. 5433/17, 14 Kasım 2017
Doran / İrlanda, No. 50389/99, AİHM 2003-X
Dorêvic / Hırvatistan, No. 41526/10, AİHM 2012
Driza / Arnavutluk, No. 33771/02, AİHM 2007-V
Dzinic / Hırvatistan, No. 38359/13, 17 Mayıs 2016

— E —

E. ve diğerleri / Birleşik Krallık, No. 33218/96, 26 Kasım 2002
E.H./Fransa, No. 39126/18, 22 Temmuz 2021
Edward ve Cynthia Zammit Maempel / Malta, No. 3356/15, 15 Ocak 2019
Efstratiou / Yunanistan, 18 Aralık 1996, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1996-V
Église métropolitaine de Bessarabie ve diğerleri / Moldova, No. 45701/99, AİHM 2001-XII
Ekşi ve Ocak / Türkiye, No. 44920/04, 23 Şubat 2010
El-Masri / Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya [BD], No. 39630/09, AİHM 2012
Esposito / İtalya (k.k.), No. 34971/02, 5 Nisan 2007
Etxebarria ve diğerleri / İspanya, No. 35579/03 ve diğer 3 başvuru, 30 Haziran 2009

— F —

Ferre Gisbert / İspanya, No. 39590/05, 13 Ekim 2009
Finger / Bulgaristan, No. 37346/05, 10 Mayıs 2011
Frasik / Polonya, No. 22933/02, AİHM 2010
Frérot / Fransa, No. 70204/01, 12 Haziran 2007

— G —

G.B. ve diğerleri / Türkiye, No. 4633/15, 17 Ekim 2019
G.H.H. ve diğerleri / Türkiye, No. 43258/98, AİHM 2000-VIII
Gagliano Giorgi/Itraya, No 23563/07, AİHM 2012 (alıntılar)
Galan/İtalya (k.k.), No 63772/16, 18 Mayıs 2021
Gahramanli ve diğerleri / Azerbaycan, No. 36503/11, 8 Ekim 2015
Galanopoulos / Yunanistan, No. 11949/09, 19 Aralık 2013
Galea ve Pavia/Malta, No. 77209/16 ve 77225/16, 11 Şubat 2020
Gazsô / Macaristan,No. 48322/12, 16 Temmuz 2015
Gebremedhin [Gaberamadhien] / Fransa, No. 25389/05, AİHM 2007-II
Gerasimov ve diğerleri / Rusya,No. 29920/05 ve diğer 10 başvuru, 1 Temmuz 2014
Giuliani ve Gaggio / İtalya[BD], No. 23458/02, AİHM 2011
Giuseppina ve Orestina Procaccini / İtalya[BD], No. 65075/01, 29 Mart 2006
Glas Nadejda EOOD ve Elenkov / Bulgaristan, No. 14134/02, 11 Ekim 2007
Glykantzi / Yunanistan,No. 40150/09, 30 Ekim 2012
Gökçe et Demirel / Türkiye, No. 51839/99, 22 Haziran 2006
Golder / Birleşik Krallık,21 Şubat 1975, A serisi No. 18
Gömi ve diğerleri / Türkiye,No. 35962/97, 21 Aralık 2006
Gongadzé / Ukrayna, No. 34056/02, AİHM 2005-XI
Gorlov ve diğerleri / Rusya,No. 27057/06 ve diğer 2 başvuru, 2 Temmuz 2019
Gouarré Patte / Andorra,No. 33427/10, 12 Ocak 2016
Grosaru / Romanya, No. 78039/01, AİHM 2010
Gusinskiy / Rusya(k.k.), No. 70276/01, 22 Mayıs 2003
Gustafsson / İsveç, 25 Nisan 1996, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1996-II

— H —

Halford / Birleşik Krallık,25 Haziran 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1997-III
Hartman/Çek Cumhuriyeti,No. 53341/99, AİHM 2003-VIII
Hassan ve Tchaouch/Bulgaristan [BD], No. 30985/96, AİHM 2000-XI
Hatton ve diğerleri / Birleşik Krallık [BD], No. 36022/97, AİHM 2003-VIII
Haut Conseil spirituel de la communauté musulmane / Bulgaristan, No. 39023/97, 16 Aralık 2004
Hiernaux / Belçika, No. 28022/15, 24 Ocak 2017
Hilal / Birleşik Krallık, No. 45276/99, AİHM 2001-II
Hirsi Jamaa ve diğerleri / İtalya [BD], No. 27765/09, AİHM 2012
Hokkanen / Finlandiya, 23 Eylül 1994, A serisi No. 299-A
Horvat / Hırvatistan, No. 51585/99, AİHM 2001-VIII
Hugh Jordan / Birleşik Krallık, No. 24746/94, 4 Mayıs 2001
Hüseyin Esen / Türkiye, No. 49048/99, 8 Ağustos 2006
Hüsniye Tekin / Türkiye, No. 50971/99, 25 Ekim 2005

— I —

I.M. / Fransa, No. 9152/09, 2 Şubat 2012
Iatridis / Yunanistan[BD], No. 31107/96, AİHM 1999-II
İçyer / Türkiye(k.k.), No. 18888/02, AİHM 2006-I

İlhan / Türkiye[BD], No. 22277/93, AİHM 2000-VII
Ilyushkin ve diğerleri / Rusya, No. 5734/08 ve diğer 28 başvuru, 17 Nisan 2012
Imakaïeva / Rusya, No. 7615/02, AİHM 2006-XIII
Iordache / Romanya, No. 6817/02, 14 Ekim 2008
Iorgov / Bulgaristan, No. 40653/98, 11 Mart 2004
Iovtchev / Bulgaristan, No. 41211/98, 2 Şubat 2006
İrfan Güzel / Türkiye, No. 35285/08, 7 Şubat 2017
Ismayilov / Azerbaycan, No. 4439/04, 17 Ocak 2008
Issaïeva / Rusya, No. 57950/00, 24 Şubat 2005
Ivan Atanasov / Bulgaristan, No. 12853/03, 2 Aralık 2010

—J—

J.M.B. ve diğerleri/Fransa, No. 9671/15 ve diğer 31 başvuru, 30 Ocak 2020
Jabari / Türkiye, No. 40035/98, AİHM 2000-VIII
James ve diğerleri / Birleşik Krallık, 21 Şubat 1986, A serisi No. 98
Janowiec ve diğerleri / Rusya(k.k.), No. 55508/07 et 29520/09, 5 Temmuz 2011
Jaremowicz / Polonya, No. 24023/03, 5 Ocak 2010
Januskevicienė / Litvanya, No. 69717/14, 3 Eylül 2019
Jeronovics / Letonya[BD], No. 44898/10, 5 Temmuz 2016
Johnston ve diğerleri / İrlanda, No. 9697/82, Komisyonun 5 Mart 1995 tarihli Raporu, B serisi No. 95

—K—

Kadikis / Letonya (n° 2), No. 62393/00, 4 Mayıs 2006
Kadubec / Slovakya, 2 Eylül 1998, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1998-VI
Kaic ve diğerleri / Hırvatistan, No. 22014/04, 17 Temmuz 2008
Kamasinski / Avusturya, 19 Aralık 1989, A serisi No. 168
Karabeyoğlu / Türkiye, No. 30083/10, 7 Haziran 2016
Karaçay / Türkiye, No. 6615/03, 27 Mart 2007
Karácsony ve diğerleri / Macaristan[BD], No. 42461/13 et 44357/13, 17 Mayıs 2016
Kaya / Türkiye, 19 Şubat 1998, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1998-I
Kaya ve Seyhan / Türkiye, No. 30946/04, 15 Eylül 2009
Kayasu / Türkiye, No. 64119/00 ve 76292/01, 13 Kasım 2008
Kangasluoma / Finlandiya, No. 48339/99, 20 Ocak 2004
Karandja / Bulgaristan, No. 69180/01, 7 Ekim 2010
Keegan / Birleşik Krallık, No. 28867/03, AİHM 2006-X
Keenan / Birleşik Krallık, No. 27229/95, AİHM 2001-III
Kelly ve diğerleri / Birleşik Krallık, No. 30054/96, 4 Mayıs 2001
Kenedi / Macaristan, No. 31475/05, 26 Mayıs 2006
Khachiev ve Akaïeva / Rusya, No. 57942/00 ve 57945/00, 24 Şubat 2005
Khadissov ve Tsetchoïev / Rusya, No. 21519/02, 5 Şubat 2009
Khan / Birleşik Krallık, No. 35394/97, AİHM 2000-V
Khider / Fransa, No. 39364/05, 9 Temmuz 2009
Khlaifia ve diğerleri / İtalya [BD], No. 16483/12, 15 Aralık 2016

Kıbrıs / Türkiye [BD], No. 25781/94, AİHM 2001-IV
Kılıç / Türkiye, No. 22492/93, AİHM 2000-III
Kiril Zlatkov Nikolov / Fransa, No. 70474/11 ve 68038/12, 10 Kasım 2016
Klass ve diğerleri / Almanya, 6 Eylül 1978, A serisi No. 28
Konstas / Yunanistan, No. 53466/07, 24 Mayıs 2011
Konti-Arvantini / Yunanistan, No. 53401/99, 10 Nisan 2003
Kontrovà / Slovakya, No. 7510/04, 31 Mayıs 2007
Kopczynski / Polonya, No. 28863/95, 1 Temmuz 1998 tarihli Komisyon kararı
Krasuski / Polonya, No. 61444/00, AİHM 2005-V
Kudta / Polonya [BD], No. 30210/96, AİHM 2000-XI
Kudlicka / Çek Cumhuriyeti (k.k.), No. 21588/12, 3 Mart 2015
Kuppinger / Almanya, No. 62198/11, 15 Ocak 2015
Kuric ve diğerleri / Slovenya [BD], No. 26828/06, AİHM 2012
Kurt / Türkiye, 25 Mayıs 1998, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1998-III

— L —

Lashmankin ve diğerleri / Rusya, No. 57818/09 ve diğer 14 başvuru, 7 Şubat 2017
Leander / İsveç, 26 Mart 1987, A serisi No. 116
Liberty ve diğerleri / Birleşik Krallık, No. 58243/00, 1 Temmuz 2008
Lindberg / İsveç (k.k.), No. 48198, 15 Ocak 2004
Lithgow ve diğerleri / Birleşik Krallık, 8 Temmuz 1986, A serisi No. 102
Lonic / Hırvatistan, No. 8067/12, 4 Aralık 2014
Loste/Fransa, No. 59227/12, 3 Kasım 2022
Lukenda / Slovenya, No. 23032/02, AİHM 2005-X
Luli ve diğerleri/Arnavutluk, No. 64480/09 ve diğer 4 başvuru, 1 Nisan 2014
Loulouïev ve diğerleri / Rusya, No. 69480/01, AİHM 2006-XIII

— M —

M. ve diğerleri / Bulgaristan, No. 41416/08, 26 Temmuz 2011
M.A. / Kıbrıs, No. 41872/10, AİHM 2013
M.K. ve diğerleri / Polonya, No. 40503/17, 42902/17 ve 43643/17, 23 Temmuz 2020
M.S. / İsveç, 27 Ağustos 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1997-IV
M.S.S. / Belçika ve Yunanistan [BD], No. 30696/09, AİHM 2011
Macready / Çek Cumhuriyeti, No. 4824/06 ve 15512/08, 22 Nisan 2010
Mahmut Kaya / Türkiye, No. 22535/93, AİHM 2000-III
Makaratzis / Yunanistan [BD], No. 50385/99, AİHM 2004-XI
Mandic ve Jovic / Slovenya, No. 5774/10 ve 5985/10, 20 Ekim 2011
Manushaqe Puto ve diğerleri / Arnavutluk, No. 604/07 ve diğer 3 başvuru, 31 Temmuz 2012
Margareta ve Roger Andersson / İsveç, 25 Şubat 1992, A serisi No. 226-A
Marshall ve diğerleri/Malta, No. 79177/16, 11 Şubat 2020
Martins Castro ve Alves Correia de Castro/Portekiz, No. 33729/06, 10 Haziran 2008
Maskhadova ve diğerleri/Rusya, No. 18071/05, 6 Haziran 2013
Maslák/Slovakya (no 2), No. 38321/17, 31 Mart 2022

Matos e Silva, Lda., ve diğerleri / Portekiz, 16 Eylül 1996, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1996-IV*
Maurice / Fransa [BD], No. 11810/03, AİHM 2005-IX
McDonnell / Birleşik Krallık, No. 19563/11, 9 Aralık 2014
McFarlane / İrlanda [BD], No. 31333/06, 10 Eylül 2010
McGlinchey ve diğerleri / Birleşik Krallık, No. 50390/99, AİHM 2003-V
McKerr / Birleşik Krallık, No. 28883/95, AİHM 2001-III
McMichael / Birleşik Krallık, 24 Şubat 1995, A serisi No. 307-B
Membres de la Congrégation des témoins de Jéhovah de Gldani ve diğerleri / Gürcistan, No. 71156/01,
3 Mayıs 2007
Mendrei / Macaristan (k.k.), No. 54927/15, 19 Haziran 2018
Menecheva / Rusya, No. 59261/00, AİHM 2006-III
Menteş ve diğerleri / Türkiye, 28 Kasım 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-VIII*
Metaxas / Yunanistan, No. 8415/02, 27 Mayıs 2004
Metin Turan / Türkiye, No. 20868/02, 14 Kasım 2006
Michelioudakis / Yunanistan, No. 54447/10, 3 Nisan 2012
Mifsud / Fransa (k.k.) [BD], No. 57220/00, AİHM 2002-VIII
Mir Isfahani / Hollanda (k.k.), No. 31252/03, 31 Ağustos 2008
Moustahi / Fransa, No. 9347/14, 25 Haziran 2020
Mosendz / Ukrayna, No. 52013/08, 17 Ocak 2013
Mozer / République de Moldova et Rusya [BD], No. 11138/10, 23 Şubat 2016
Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga / Belçika, No. 13178/03, AİHM 2006-XI
Mugemangango/Belçika [BD], No. 310/15, 17 Temmuz 2020
Müller / Avusturya, No. 5849/72, 16 Aralık 1974 tarihli Komisyon kararı, DR 1
Murray / Birleşik Krallık, 28 Ekim 1994, A serisi No. 300-A
Musa ve diğerleri / Bulgaristan, No. 61259/00, 11 Ocak 2007
Müslim / Türkiye, No. 53566/99, 26 Nisan 2005

— N —

N. / İsveç, No. 11366/85, 16 Ekim 1986 tarihli Komisyon kararı, DR 50
N.D. ve N.T/İspanya [BD], No. 8675/15 ve 8697/15, 13 Şubat 2020
Nada / İsviçre [BD], No. 10593/08, AİHM 2012
Nasr ve Ghali / İtalya, No. 44883/09, 23 Şubat 2016
Nastou / Yunanistan (n°2), No. 16163/02, 15 Temmuz 2005
Neshkov ve diğerleri / Bulgaristan, No. 36925/10 ve diğer 5 başvuru, 27 Ocak 2015
Nicolae Virgiliu Tănase/Romanya [BD], No. 41720/13, 25 Haziran 2019
Nikitin ve diğerleri/Estonya, No. 23226/16 ve diğer 6 başvuru, 29 Ocak 2019
Nikolova / Bulgaristan [BD], No. 31195/96, AİHM 1999-II
Nogolica / Hırvatistan (k.k.), No. 77784/01, AİHM 2002-VIII
Norbert Sikorski / Polonya, No. 17599/05, 22 Ekim 2009
Nuri Kurt / Türkiye, No. 37038/97, 29 Kasım 2005
Nuvoli / İtalya, No. 41424/98, 16 Mayıs 2002

— O —

O'Keeffe / İrlanda [BD], No. 35810/09, AİHM 2014
Olisov ve diğerleri / Rusya, No. 10825/09 ve diğer 2 başvuru, 2 Mayıs 2017
Olivieri ve diğerleri / İtalya, No. 17708/12 ve diğer 3 başvuru, 25 Şubat 2016
Olsson / İsveç (n° 1), 24 Mart 1988, A serisi No. 130
Öneryıldız / Türkiye[BD], No. 48939/99, AİHM 2004-XII
OOO Flavus ve diğerleri / Rusya, No. 12468/15, 23489/15 ve 19074/16, 23 Haziran 2020
Orhan / Türkiye, No. 25656/94, 18 Haziran 2002
Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş. / Türkiye (n° 1), No. 64178/00 ve diğer 4 başvuru 30 Mart 2006
Özpınar / Türkiye, No. 20999/04, 19 Ekim 2010

— P —

Paksas / Litvanya [BD], No. 34932/04, AİHM 2011
Panju / Belçika, No. 18393/09, 28 Ekim 2014
Panju/Belçika (no. 2), No. 49072/21, 23 Mayıs 2023
Panteleyenko / Ukrayna, No. 11901/02, 29 Haziran 2006
Parti conservateur russe des entrepreneurs ve diğerleri / Rusya, No. 55066/00 ve 55638/00, AİHM 2007-I
Paul ve Audrey Edwards / Birleşik Krallık, No. 46477/99, AİHM 2002-II
Paulino. Tomàs / Portekiz (k.k.), No. 58698/00, AİHM 2003-VIII
Paunovic ve Milivojevic / Sırbistan, No. 41683/06, 24 Mayıs 2016
Payet / Fransa, No. 19606/08, 20 Ocak 2011
Peck / Birleşik Krallık, No. 44647/98, AİHM 2003-I
Peev / Bulgaristan, No. 64209/01, 26 Temmuz 2007
Petkov ve diğerleri / Bulgaristan, No. 77568/01 ve diğer 2 başvuru, 11 Haziran 2009
Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri / İrlanda, No. 12742/87, 3 Mayıs 1989 tarihli Komisyon kararı, DR 61
Pine Valley Developments Ltd ve diğerleri / İrlanda, 29 Kasım 1991, A serisi No. 222
Pizzetti / İtalya, No. 12444/86, 10 Aralık 1991 tarihli Komisyon Raporu
Plattform « Ärzte für das Leben » / Avusturya, 21 Haziran 1988, A serisi No. 139
Poghosyan ve Baghdasaryan / Ermenistan, No. 22999/06, AİHM 2012
Polgar/Romanya, No. 39412/19, 20 Temmuz 2021
Posevini / Bulgaristan, No. 63638/14, 19 Ocak 2017
Powell ve Rayner / Birleşik Krallık, 21 Şubat 1990, A serisi No. 172
Prince Hans-Adam II de Lihtenştayn / Almanya [BD], No. 42527/98, AİHM 2001-VIII

— R —

R./Birleşik Krallık, No. 10496/83, 14 Mayıs 1984 tarihli Komisyon kararı, DR 38
R.D./Fransa, No. 34648/14, 16 Haziran 2016
Ramadhi ve diğerleri / Arnavutluk, No. 38222/02, 13 Kasım 2007
Ramirez Sanchez / Fransa[BD], No. 59450/00, AİHM 2006-IX
Ramsahai ve diğerleri / Hollanda[BD], No. 52391/99, AİHM 2007-II
Ratushna / Ukrayna, No. 17318/06, 2 Aralık 2010
Reynolds / Birleşik Krallık, No. 2694/08, 13 Mart 2012

Riccardi Pizzati / İtalya[BD], No. 62361/00, 29 Mart 2006
Riener / Bulgaristan, No. 46343/99, 23 Mayıs 2006
Riskovà / Slovakya, No. 58174/00, 22 Ağustos 2006
Riza ve diğerleri / Bulgaristan, No. 48555/10 ve 48377/10, 13 Ekim 2015
Rizvanov / Azerbaycan, No. 31805/06, 17 Nisan 2012
Roche / Royaume Uni[BD], No. 32555/96, AİHM 2005-X
Roman Zakharov / Rusya[BD], No. 47143/06, AİHM 2015
Rotaru / Romanya[BD], No. 28341/95, AİHM 2000-V
Rumpf / Almanya, No. 46344/06, 2 Eylül 2010
Ruslan Yakovenko / Ukrayna, No. 5425/11, AİHM 2015
Rutkowski ve diğerleri / Polonya, No. 72287/10, 7 Temmuz 2015

— S —

S.H./Malta, No. 37241/21, 20 Aralık 2022
S.K. / Rusya, No. 52722/15, 14 Şubat 2017
S.W./Birleşik Krallık , No. 87/18, 22 Haziran 2021
Sabou ve Pircalab / Romanya, No. 46572/99, 28 Eylül 2004
Saccoccia / Avusturya (k.k.), No. 69917/01, 5 Temmuz 2007
Saggio / İtalya, No. 41879/98, 25 Ekim 2001
Sakkal ve Fares / Türkiye (k.k.), No. 52902/15, 7 Haziran 2016
Salah Sheek / Hollanda, No. 1948/04, 11 Ocak 2007
Salman / Türkiye [BD], No. 21986/93, AİHM 2000-VII
Sampanis ve diğerleri / Yunanistan, No. 32526/05, 5 Haziran 2008
Sargsyan / Azerbaycan [BD], No. 40167/06, AİHM 2015
SARL Amat-G ve Mébaghichvili / Gürcistan, No. 2507/03, AİHM 2005-VIII
Saygılı / Türkiye (k.k.), No. 42914/16, 11 Temmuz 2017
Šečić/Hırvatistan, No. 40116/02, 31 Mayıs 2007
Segerstedt-Wiberg ve diğerleri / İsveç, No. 62332/00, AİHM 2006-VII
Semenya/İsviçre, No. 10934/21, 11 Temmuz 2023
Scoppola / İtalya (n° 2) [BD], No. 10249/03, 17 Eylül 2009
Scordino. / İtalya (n° 1) [BD], No. 36813/97, AİHM 2006-V
Shanaghan / Birleşik Krallık, No. 37715/97, 4 Mayıs 2001
Shmelev/Rusya (k.k.), No. 41743/17 ve diğer 16 başvuru, 17 Mart 2020
Silver ve diğerleri / Birleşik Krallık, 25 Mart 1983, A serisi No. 61
Simaldone / İtalya, No. 22644/03, 31 Mart 2009
Singh ve diğerleri / Belçika, No. 33210/11, 2 Ekim 2012
Sitkov / Rusya (k.k.), No. 55531/00, 9 Kasım 2004
Slavicek / Hırvatistan (k.k.), No. 20862/02, AİHM 2002-VII
Slimani / Fransa, No. 57671/00, AİHM 2004-IX
Smith ve Grady / Birleşik Krallık, No. 33985/96 ve 33986/96, AİHM 1999-VI
Soering / Birleşik Krallık, 7 Temmuz 1989, A serisi No. 161
Söylemez / Türkiye, No. 46661/99, 21 Eylül 2006
Sporrong ve Lönnroth / İsveç, 23 Eylül 1982, A serisi No. 52
Stanev / Bulgaristan [BD], No. 36760/06, AİHM 2012

Stelian Roşca/Romanya, No. 5543/06, 4 Haziran 2013
Stella ve diğerleri / İtalya (k.k.), No. 49169/09 ve diğer 10 başvuru, 16 Eylül 2014
Stewart-Brady / Birleşik Krallık, No. 27436/95 ve 28406/95, 2 Temmuz 1997 tarihli Komisyon kararı, DR 90-B
Stoica / Romanya, No. 42722/02, 4 Mart 2008
Strack ve Richter / Almanya (k.k.), No. 28811/12 ve 50303/12, 5 Temmuz 2016
Stratégies et Communications et Dumoulin / Belçika, No. 37370/97, 15 Temmuz 2002
Sultan Öner ve diğerleri / Türkiye, No. 73792/01, 17 Ekim 2006
Sukachov/Ukrayna, No. 14057/17, 30 Ocak 2020
Sunday Times / Birleşik Krallık (n° 2), 26 Kasım 1991, A serisi No. 217
Sürmeli / Almanya [BD], No. 75529/01, AİHM 2006-VII
Syndicat suédois des conducteurs de locomotives / İsveç, 6 Şubat 1976, A serisi No. 20
Syrkin / Rusya (k.k.), No. 44125/98, 25 Kasım 1999

— T —

T.I. / Birleşik Krallık (k.k.), No. 43844/98, AİHM 2000-III
T.P. et K.M. / Birleşik Krallık [BD], No. 28945/95, AİHM 2001-V
Tagayeva ve diğerleri / Rusya, No. 26562/07 ve diğer 6 başvuru, 13 Nisan 2017
Tanrikulu / Türkiye [BD], No. 23763/94, AİHM 1999-IV
Tchember / Rusya, No. 7188/03, AİHM 2008
Times Newspapers Ltd et Andrew Neil / Birleşik Krallık, No. 14644/89, 8 Ekim 1991 tarihli Komisyon Raporu
Titan Total Group S.R.L./Moldova Cumhuriyeti, No. 61458/08, 6 Temmuz 2021
Tomov ve diğerleri / Rusya, No. 18255/10 ve diğer 5 başvuru, 9 Nisan 2019
Toplak ve Mrak/Slovenya, No 34591/19 ve 42545/19, 26 Ekim 2021
Torreggiani ve diğerleri / İtalya,43517/09 ve diğer 6 başvuru, 8 Ocak 2013
Tregoubenko / Ukrayna(k.k.), No. 61333/00, 21 Ekim 2003
Tsirlis ve Kouloumpas / Yunanistan,29 Mayıs 1997, Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-III
Tsonyo Tsonev / Bulgaristan,No. 33726/03, 1 Ekim 2009
Tüm Haber Sen ve Çınar / Türkiye, No. 28602/95, 21 Şubat 2006

— U —

Ulemek / Hırvatistan, No. 21613/16, 31 Ekim 2019
Ümmühan Kaplan / Türkiye, No. 24240/07, 20 Mart 2012

— V —

Valada Matos das Neves / Portekiz, No. 73798/13, 29 Ekim 2015
Valaitis/Litvanya, No. 39375/19, 17 Ocak 2023
Valsamis / Yunanistan,18 Aralık 1996, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1996-VI
Varga ve diğerleri / Macaristan, No. 14097/12 ve diğer 5 başvuru, 10 Mart 2015
Vasilev et Doycheva / Bulgaristan, No. 14966/04, 31 Mayıs 2012
Vassilios Athanasiou ve diğerleri / Yunanistan, No. 50973/08, 21 Aralık 2010
Velikovi ve diğerleri / Bulgaristan,No. 43278/98 ve diğer 8 başvuru, 15 Mart 2007

Verrascina ve diğerleri/İtalya, No. 15566/13 ve diğer 5 başvuru, 28 Nisan 2022
Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs et Gubi / Avusturya, 19 Aralık 1994, A serisi No. 302
Verein Alternatives Lokalradio Bern et Verein Radio Dreyeckland Basel / İsviçre, No. 10746/84, 16 Ekim 1986 tarihli Komisyon kararı, DR 49
Vidas / Hırvatistan, No. 40383/04, 3 Temmuz 2008
Vilvarajah ve diğerleri / Birleşik Krallık, 30 Ekim 1991, A serisi No. 215
Vlad ve diğerleri / Romanya, No. 40756/06 ve diğer 2 başvuru, 26 Kasım 2013
Vladimir Kharitonov / Rusya, No. 10795/14, 23 Haziran 2020
Volodya Avetisyan/Ermenistan, No. 39087/15, 3 Mayıs 2022
Vuckovic ve diğerleri / Sırbistan (ilk itiraz) [BD], No. 17153/11 ve diğer 29 başvuru, 25 Mart 2014

—W—

W. / Birleşik Krallık, 8 Temmuz 1987, A serisi No. 121
Wainwright / Birleşik Krallık, No. 12350/04, AİHM 2006-X
Walter / İtalya (k.k.), No. 18059/06, 11 Temmuz 2006
Wasserman / Rusya (n° 2), No. 21071/05, 10 Nisan 2008
Wendenburg ve diğerleri / Almanya (k.k.), No. 71630/01, AİHM 2003-II
Wille /Lihtenştayn[BD], No. 28396/95, AİHM 1999-VII

—X—

X ve diğerleri/Rusya, No. 78042/16 ve 66158/14, 14 Ocak 2020
X. ve Y. / Hollanda, 26 Mart 1985, A serisi No. 91

—Y—

Yarashonen / Türkiye, No. 72710/11, 24 Haziran 2014
Yaşa / Türkiye, 2 Eylül 1998, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1998-VI
Yassar Hussain / Birleşik Krallık, No. 8866/04, AİHM 2006-III
Yengo / Fransa, No. 50494/12, 21 Mayıs 2015
Yoh-Ekale Mwanje / Belçika, No. 10486/10, 20 Aralık 2011
Young, James et Webster / Birleşik Krallık, No. 7601/76 ve 7806/77, 14 Aralık 1979 tarihli Komisyon Raporu, B serisi No. 39
Younger / Birleşik Krallık (k.k.), No. 57420/00, AİHM 2003-I
Yuriy Nikolayevich Ivanov / Ukrayna, No. 40450/04, 15 Ekim 2009
Youri Romanov / Rusya, No. 69341/01, 25 Ekim 2005

—Z—

Z ve diğerleri / Birleşik Krallık[BD], No. 29392/95, AİHM 2001-V
Z. ve E. / Avusturya, No. 10153/82, 13 Ekim 1986 tarihli Komisyon kararı, DR 49
Zarakolu ve Belge Uluslararası Yayıncılık / Türkiye, No. 26971/95 et 37933/97, 13 Temmuz 2004
Zavoloka / Letonya, No. 58447/00, 7 Temmuz 2009
Zazanis / Yunanistan, No. 68138/01, 18 Kasım 2004
Zelilof / Yunanistan, No. 17060/03, 24 Mayıs 2007